

ՄԻՆ

ԱՊՐԻԼ
ՄԱՅԻՍ
ՅՈՒՆԻՍ
ԹԻՒ 4 - 5 - 6

2003

ՄԻՌ

ԱՄՍԱԳԻՐ

ԿՐՕՆԱԿԱՆ-ԳՐԱԿԱՆ-ԲԱՆԱՍԻՐԱԿԱՆ

ՊԱՇՏՈՆԱԹԵՐԹ ԵՐՈՒՍԱԴԷՄԻ ՀԱՅ ՊԱՏՐԻԱՐԿՈՒԹԵԱՆ

ՀԷ. ՏԱՐԻ - ՆՈՐ ՇՐՋԱՆ

2003

ԱՊՐԻԼ - ՄԱՅԻՍ - ՅՈՒՆԻՍ

ԹԻՆ 4-5-6

2003

APRIL - MAY - JUNE

No.4-5-6

S I O N

VOL. 77

A MONTHLY OF RELIGION, LITERATURE AND PHILOLOGY
OFFICIAL PUBLICATION OF THE ARMENIAN PATRIARCHATE, JERUSALEM

Proprietor: His Beatitude the Armenian Patriarch of Jerusalem

St. James Press, Jerusalem

ՇԱՅՐԱԳՈՅՆ ՊԱՏՐԻԱՐԺ
ԿԱԹՈՂԻԿՈՍ
ԱՄԵՆԱՅՆ ՀԱՅՈՑ
ՄԱՅՐ ԱԹՈՒ Ս. ԷՃՄԻԱՇԻՆ

SUPREME PATRIARCH
CATHOLICOS
OF ALL ARMENIANS
MOTHER SEE OF HOLY ETCHMIADZIN

Ն. Ս. Օ. Տ. Տ. ԳԱՐԵԳԻՆ Բ
ԱՄԵՆԱՅՆ ՀԱՅՈՑ ԿԱԹՈՂԻԿՈՍԻ
ՊԱՏԳԱՄԸ ՍՈՒՐԲ ՅԱՐՈՒԹԵԱՆ ՏՕՆԻ ԱՌԻԹՈՎ

(Մայր Աթոռ Սուրբ Էջմիածին, 2003 թ. ապրիլի 20)

«Հաւատով ճանաչել զնա եւ զգօրութիւն
յարութեան նորա» (Փիլ. 3. 10):

Սիրելի ժողովուրդ հայոց ի Հայաստան, յԱրցախ և ի Ափիւնս.
Քրիստոսի հրաշափառ Յարութեան խնդութեամբ են լեցուն հայոց եկեղեցիները
այս առաւօտ, և Մենք Սուրբ Էջմիածնի՝ հայոց Մայր Տաճարի 1700-ամեայ Աւագ
խորանից Հայրապետական սիրով յղում ենք ձեզ «Քրիստոս յարեալ ի մեռելոց»
Ձատկական ողջոյնը:

Կիրակնօրեայ այսպիսի մի առաւօտ էր, երբ Երուսաղէմում Քրիստոսի մայրը և
նրան ընկերակից բարեպաշտ կանայք համաձայն սովորութեան զնացին իւղով օծելու
երեք օր առաջ գերեզմանում դրուած Քրիստոսի մարմինը: Կիմափոր գերեզմանին
հասնելով՝ նրանք զարմանքով տեսան, որ մուտքը փակող մեծ ժայռաքարը ետ է
գլորուած: Տարակուսած հոգիներին իւղաբեր կանանց հնչեց հրեշտակի ձայնը, որ
աւետում էր. «Զի՞ խնդրէք զկենդանին ընդ մեռեալս, չէ՞ աստ, քանզի յարեալ»:

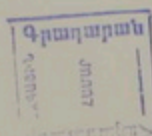
Ողջունաբեր այն օրը շնորհն ու օրհնութիւնը նորոգեցին տիեզերքը, և
փրկութեան յոյսը դարձաւ ճանապարհ: Այդ օրից ի վեր ամեն ոք, ով ունկնդիր է
«Քրիստոս յարեալ ի մեռելոց» հրեշտակածայն աւետիսին, ով հաւատով ճանաչում է
Քրիստոսին, գիտի, որ գերեզմանը սոսկ վերջն է երկրային կեանքի, բայց սկիզբը՝
յարուցեալ յաւիտենական կեանքի:

Այս աշխարհից է սկսուում յաւիտենական կեանքը, երբ մարդու երկրաւոր
ընթացքը հաւատով ու սիրով առաջնորդուած է դէպի Աստուած, դէպի Փրկիչ Տէրը, որ
մարմին առաւ Աստուածային Իր Սիրով և աշխարհ եկաւ մեր փրկութեան համար,
խաչի վրայ մահը խորտակեց և Իր Յարութեամբ մեզ կեանք պարգևեց:

«Հաւատով ճանաչել զնա» կոչում է մեզ Տիրոջ առաքեալը, որովհետև հաւատն
է ճանաչելի դարձնում Քրիստոսի յարուցեալ ներկայութիւնը մեր կեանքում,
վերափոխում մեր հոգիները, զօրացնում մեզ դէպի բարին մեր ընթացքներում:
Հաւատից է ծնուում մեզ Աստուծոյ հետ կապող սէրը, և սէրը, որ եղբայրացնում է
մարդը մարդուն, որպէսզի յարութիւնն ու կեանքը յաղթանակեն մեր գործերում, և մենք
ունենանք խաղաղութիւնն ու հաշտութիւնը միմեանց և Աստուծոյ հետ:

Առաքելական քարոզութեամբ մեր հայրերը ճանաչեցին ու սիրեցին Փրկչին:
Հաւատացին, որ Յարութեան յոյսը և զօրութիւնը խոստացուած է նաև փոքր ածու մեր
ժողովրդին, որ Փրկիչը մեզ է ուղղել Իր խոստումը, երբ ասաց Իր աշակերտներին.
«Մի՛ երկնջիր, ի՞նչ փոքրիկ, զի հաճեցաւ Հայր ձեր տալ ձեզ զարքայութիւն»: Տիրոջ

21083-262

72-2003

խօսքի վստահութեամբ ապրեցինք, դիմագրաւեցինք մեզ բաժին ընկած անհամար ցաւերի, կեանքով յաղթեցինք մահուան ճանապարհներին: Յարութեան պատկերը կրող մեր հոգին դողշմուեց մեր հողին, մեր քարերին ու վանքերին, մատաններին ու երգերին, և երբեք չդադարեց Տիրոջ փառաբանութեան օրհներգը մեր շուրթերին: Արդարև, փառք և գոհութիւն երկնաւորին, որ փրկարար Իր խաչով մեզ պարգևած յաղթական հոգևոր մեր զենքը՝ Լուսաւորչի Սուրբ հաւատքը, նոյն զօրութեան նոր զարթօնքով կապում է մեզ մեր աւետեալ երկրին ու նրա սրտում կանգնած Սրբութիւն Սրբոց Միածնաեջ Տաճարին:

Սիրելի ժողովուրդ հայոց, խաչելութեան մեր երկար ճանապարհները աւարտուել են Յարութեան առաւօտով, և Յարութեան յոյսի նոր լուսաբաց է ազատ մեր Հայրենիքում ու ազգային կեանքում: Զատկական այս առաւօտ, երբ երկինք նայելով բացուած ենք տեսնում Աստուծոյ ողորմութեան դռները մեր առջև, յարուցեալ կեանքի նոր հրաւեր է հնչում մեզ՝ հաւատով զօրացնելու մեր անհատական կեանքը և վերակառուցելու հաւաքական մեր կեանքը: Դժուարութիւններ ունենք, պիտի ունենանք նաև դրանք յաղթահարելու ուժն ու զօրութիւնը: Նայենք խաչքար դարձած մեր ժայռերին, երկնահայեաց գմբեթներին հայոց եկեղեցիների, և նրանք պիտի խօսեն մեզ մեր հայրերի շուրթերով, պիտի խօսեն ու պատգամեն միասնական լինել Հայրենիքի ազատութեան սիրոյ և Սուրբ խաչի ամենագոր թևերի ներքոյ, և մեր միաբանութիւնը պիտի լինի մեր զօրութիւնը: Անկախացեալ Հայաստանն ու Արցախը այսօր ամենից առաւել խաղաղութեան կարիքն ունեն, կարիքն ունեն մեր նուիրումն ու անձնուրաց ջանքերի: Մեր տունը, մեր գիւղն ու քաղաքը, մեր եկեղեցիները մեր հողի վրայ բարձրացնենք ոչ միայն հայրենի լեռներից բերուած քարերով, այլև մեր սրտերի մէջ բնակուող Աստուծոյ սիրով, մեր հայրերի աւանդից ու մեր պատմութիւնից առած ներշնչանքով: Մեր ափերի մէջ պիտի զօրանայ մեր Հայրենին ու դառնայ երկիրը իրականացած մեր յոյսերի: Ամեն բարի լոյսի հետ օրհնենք սկիզբ առնող ամեն օրը ազատ մեր կեանքի, օրհնենք հաւատով ու հաւատարմութեամբ և մեր զարթնեալ հոգու վստահութեամբ կառուցենք հայոց բարօր ներկան ու գալիքի տեսիլքը, որ լոյս է առնում Լուսաւորչի անմար Կանթեղից:

Հայրենի երկրից գաղթած և հեռաւոր երկրում ծնուած սիրելի հայորդի, Իջման Սուրբ Սեղանի առջև Հայրապետիս աղօթքն ու մաղթանքն է, որ Փրկչի հրաշափառ Յարութեան լոյսը յարութիւն բերի քրիստոնեայ հաւատքիդ և նորոգի հայ մնալու ուխտդ: Պահիր հաւատարմութիւնդ Առաքելական մեր Սուրբ եկեղեցուն, աւանդդ սրբօրէն պահպանիր ու փոխանցիր քո զաւակներին և մի մոռացիր հայրենի հողիդ մի անկիւնում վերադարձիդ սպասող պապերիդ շիրիմները:

Ուր որ ապրենք, սիրելի ժողովուրդ հայոց, Հայրենիքում, թէ նրանից հեռու, թող մեր հոգին ծաղկի Արարատի զաւակները լինելու հայրենասիրութեամբ, Փրկչի յաղթանակած սիրոյ զօրութեամբ, և մեր հայրերի Աստուած պիտի առաջնորդի մեզ նոր յաղթանակների: Ուխտենք հաւատարիմ զաւակները մնալ Սուրբ Էջմիածնի Միւռնին, որով մեր ճակատին ունենք Յարութեան կնիքը և որդեգիրներն ենք Քրիստոսի, ու մեր ճանապարհն է «Հաւատով ճանաչել զնա եւ զզօրութիւն յարութեան նորա»:

Սուրբ Յարութեան հրաշալի աւետիսով Ամենայն Հայոց Մայր Աթոռից եղբայրական Մեր ողջոյնն ենք յղում մեր եկեղեցու Նուիրապետական Աթոռների Գահակալներին՝ Մեծի Տանն Կիլիկիոյ Ն. Ս. Օ. Տ. Տ. Արամ Ա Կաթողիկոսին, Երուսաղէմի Հայոց Պատրիարք Ամենապատիւ Տ. Թորգոմ Արքեպիսկոպոս Մանուկեանին, Կոստանդնուպոլսի Հայոց Պատրիարք Ամենապատիւ Տ. Մեսրոպ Արքեպիսկոպոս Սուբաֆեանին: Աղօթք ենք բարձրացնում առ Տէրը Յարուցեալ, որ անսասան պահի Առաքելական մեր Սուրբ եկեղեցին Նուիրապետական իր

Աթոռներով, աստուածային շնորհի մեջ պահպանի ուխտապահ ողջ հոգևոր դասը ու սիրեցեալ հաւատաւոր համայն մեր ժողովրդին:

Հայրապետական Սեր ողջոյնն ու օրհնութիւնն ենք բերում հայոց պետական աւագանուն՝ գլխաւորութեամբ Հայաստանի Հանրապետութեան Նախագահ Տիար Ռոբերտ Քոչարեանի, Արցախի ինքնորոշման իրաւունքի ճանաչման մաղթանքով՝ Լեռնային Ղարաբաղի Հանրապետութեան Նախագահ Տիար Արկաղի Ղուկասեանին և Արցախի արդար դատի յաղթանակի համար բոլոր ջանացողներին:

Աւետաւոր այս առաւօտի բերկրանքով ողջունում և օրհնում ենք Հայաստանում հաւատարմագրուած դիւանագիտական առաքելութիւնների մերկայացուցիչներին:

Սիրելի բարեպաշտ ժողովուրդ, Քրիստոսի հրաշափառ Յարութեան լոյս խորհրդի առջև աղօթենք միասնաբար և հայցենք. Տէր, Դու որ Արեգակն ես Արդարութեան և Իշխանը Խաղաղութեան, Քո Յարութեան ամենակեցոյց զօրութեամբ իջիր մարդկանց հոգիներին, պարգևիր սփոփանք վշտացեալներին, տրտմածներին՝ ուրախութիւն, սգացողներին՝ մխիթարութիւն, միմեանցից բաժանուածներին՝ միութիւն և սէր, փորձութիւններից երկիւղածներին՝ քաջաւերութիւն ու արիութիւն: Խաղաղութեան Քո ողջոյնը տարածիր աշխարհին համայն, յատկապէս՝ Երկիր մոլորակի՝ մեր ընդհանուր տան այն շրջաններում, ուր վտանգուած է խաղաղ ու ապահով կեանքը, սասանուած՝ վաղուայ օրուայ հանդէպ մարդկանց հաւատը: Թող Յարութեան յոյսը, շնորհն ու օրհնութիւնը լինեն մեզ հետ և աշխարհի՝ այսօր և յաւիտեանս. ամէն:

Քրիստոս յարեաւ ի մեռելոց

Օրհնեալ է Յարութիւն Քրիստոսի:

ԿՐՕՆԱԿԱՆ

ԺԱՄԱՆԱԿԸ ԿԸ ՄՕՏԵՆԱՅ... ԻՆՉ ԸՐԻՐ.

Մեծ Պահոց Բառասնօրեայ շրջանը իր աւարտին կը մօտեցայ: Շուտով պիտի հասնինք այն նպատակին, որուն պէտք էր առաջնորդեր մեզ, հոգեւոր քանապարհորդութիւնը, հոգեւոր ինքնաճանաչութիւնը, հոգեւոր կրթանքն ու մարզանքը, մարդուն երանական կեանքէն սկսելով, աստուածաստեղծ դրախտին մէջ: Այդ կրթանքն ու մարզանքը մեզ պիտի պատրաստէր արժանաւորապէս մասնակցելու Քրիստոսի յարութեան խորհուրդին, որ իսկական նպատակն է մեր սկսած ամբողջութեան, ուխտագնացութեան:

Ուխտագնացութեան նպատակն է վերագտնել բարեկենդանի այն երանական կեանքը, որ գիտենք թէ ունենինք:

Աստուած ինք տուած էր զայն մեզի: Աստուած ի՛նք դրած էր մեզ դրախտին մէջ:

Բայց զայն մենք մեր ձեռքովը, մենք մեր կամքովը կորսնցուցինք:

* * *

Քրիստոսի յարութիւնը մեր կորսնցուցածը վերագտնելու երաշխիքն է:

Մեր՝ տուն վերադարձի քանապարհն է:

* * *

Եւ մեր մայրը, Սուրբ Եկեղեցին, մեր կորսնցուցածը վերագտնելու քանապարհը մեզի ցոյց կուտայ:

Ի՞նչպէս...:

* * *

Բայց դուն մտիկ ըրի՞ր իր ձայնին:

Ա՛յսպէս...:

- Բարեկենդանի երջանիկ եւ երանելի կեանքիդ յիշատակները քեզի յիշեցնելէն յետոյ, քեզի յիշեցուց նաեւ թէ՛

- Ի՞նչպէս եւ ինչո՞ւ արտաքսուեցար երանական այն դրախտէն, որ ամբողջ փուլդ էր: Միայն մէկ պայմանով:

Եւ դուն այդ մէկ պայմանը չը յարգեցիր, Սատանային հետեւելով եւ Սատանայէն խաբուելով: Արգիլուած ծառին պտուղէն ուտելով:

- Անկէ յետոյ քու մայրդ, Սուրբ Եկեղեցին, իբրեւ քու դաստիարակդ, քեզի ըսաւ. «Կարդա՛ Քրիստոսի կեանքը: Մտիկ ըրէ՛ Անոր սորվեցուցածին: Վստահէ՛ Անոր: Ան չի խաբեր:»

- Կարդացի՞ր: Մտիկ ըրի՞ր:

* * *

- Կը յիշե՞ս Անառակ Որդիին առակը:

. Իր անձնասիրութեան հետեւանալով, իր ընտանեկան սրբութիւնները ոտնակոխ ընող, եւ անոր հետեւանալով մեղքի քաւիղին մէջ անյուսութեան մատնուած անառակ որդին:

Եւ իր կորսնցուցած տունին յիշատակով անոր առած որոշումը՝ տուն վերադառնալու: Եւ իր հօրը ըսելու՝ «Մեղա՛յ յերկինս եւ առաջի քո»:

. Եւ այնտեղ՝ կարօտով սպասող հա՛յրը:

. Հապա անոր մեծ եղբա՞յրը եւ այդ եղբօր անձնասիրութիւնը:

Անոր անկերող ոգի՞ն: Ըմբոստանալու չափ, կարօտով սպասող հօրը ուրախութեան դէմ, որովհետեւ անառակ իր որդին կորսուած էր՝ եւ գտնուեցաւ, մեռած էր՝ եւ կեանքի եկաւ:

- Եւ Քրիստոս մեզի կը թելադրէ որ անդրադառնանք մենք մեր կեանքին: Մեր կորսնցուցած շնորհներուն, մեզի տրուած առիթներուն, եւ վերադառնանք՝ զանոնք վերագտնելու: Կորսուածը վերստին գտնելու ուրախութիւնը ապրելու համար:

* * *

- Մեր քառասնօրեայ այս ուխտագնացութեան, քամբորդութեան ընթացքին, Քրիստոս կը սորվեցնէ դաս առնել մինչեւ անգամ Զարին, Սատանային հետեւորդներէն: Ինչպէս խարդախ, գող եւ Անիրաւ Տնտեսի առակին մէջ ցոյց կուտայ: Տնտեսին նոյնքան անիրաւ ու խարդախ տէրը՝ զինքն կը գովէ իր քարայկութեան համար:

Եւ Յիսուս կ'ըսէ. Լոյսի որդիները իրենց իմաստութիւնը պէտք է գործածեն իրենց կեանքի ամէն ապարդէգներու մէջ, հաշիւ տալու իրենց Տիրոջ, եւ արժանի ըլլալու Սնոր գովեստին, Սնոր օրհնութեան:

* * *

- Անցեալները մէկու մը հարցուցի. "Ի՞նչ որոշում առիր Մեծ Պահոց քառասնօրեայ այս շրջանին:"

Ուսում առած, գիտակից անձ մըն էր: Ինքնավստահ խօսող:

Իր պատասխանը եղաւ.

"Սիկարէթ կը ծխէի: Գիտեմ որ վնասակար է: Որոշեցի սիկար ծխել, որովհետեւ անիի քիչ վնասակար է:"

Այսպիսի որոշում մը հեռու է, "Լուսոյ որդիի մը իմաստութիւնը ունեցող" անձի մը որոշումը ըլլալէ:

Թելադրեցի անիի ուշադրութեամբ կարդալ Անիրաւ Տնտեսին առակը:

- Մեր քամբորդութեան այս նոյն քառասնօրեայ շրջանին, Քրիստոս մեզի ուղղութիւն կուտայ մեր քամբորդութիւնը ապահով շարունակելու, ինքնագնործին կատարելու:

Անիրաւ դատաւորի եւ Այրի կնոջ առակին, ինչպէս նաեւ Փարիսեցիի եւ Մաքսաւորի առակին մէջ, Յիսուս մէկ կողմէ կը թելադրէ զգուշանալ անոնցմէ մէկուն օրինակին հետեւել, միւս կողմէ կը շեշտէ այն նըկարագիրը, եւ այն հոգին՝ Այրի կնոջ եւ Մաքսաւորին, որ ապահով կերպով մեր կորսնցուցած դրախտը վերագտնել պիտի տայ: Եւ մեզ պիտի հասցնէ մեր նպատակին, արժանաւորապէս մասնակցելու Քրիստոսի յարութեան խորհուրդին:

* * *

Այս երանական կեանքը որուն անունը արքայութիւն է, կարծողներ կան որ յետոյ պիտի ստանանք: Այս աշխարհի կեանքը ապրել, աւարտել յետոյ պիտի որոշուի: Այդպէս չէ: Եւ Յիսուս ըսաւ, մի հաւատաք ա՛յս կամ այն «շառլաթանին», որ պիտի ըսէ թէ արքայութիւնը այստեղ է կամ այնտեղ է: Այսինչ վիճակի մէջ, կամ այնինչ կացութեան մէջ: Արքայութիւնը ձեր ներսն է, ձեր մէջն է: Եւ հիմա, եւ ա՛յսօր: Կա՛մ ունիս, կա՛մ չունիս: Այդ բոլորն ձեռքդ է:

Եւ քառասնօրեայ այս շրջանը զմեզ կը պատրաստէ որ մենք վստահ ըլլանք որ ուղիղ քամբու մէջ ենք: Մեր քամբորդութիւնը իր հիշտ նպատակին կ'առաջնորդէ: Եւ այս արքայութիւնը պիտի ունենանք, ո՛չ թէ յետոյ, եւ մեր մեռնելէն վերջը, այլ՝ այսօր:

Քրիստոս այսօր յարութիւն կ'առնէ: Առած է: Եւ կը սպասէ որ մենք իրեն մօտենանք: Մենք իրեն վերադառնանք:

* * *

Եւ հիմա, դո՛ւն որոշէ որ ու՞ր ես: Ո՞ր համբուն մէջն ես: Եւ ու՞ր կը տանի այդ համբան քեզի: Ա՞յդ համբուն մէջն է ուրախութիւնը, խաղաղութիւնը, արքայութիւնը: Եթէ չէ՛, կարդա՛ Աւետարանը, կարդա՛ Քրիստոսի կեանքը: Եւ համբան պիտի գտնես:

Դեռ ժամանակ ունիմք, մինչեւ մեր Զատիկը մենք մեզ գտնելու, տուն վերադառնալու, մեր ուրախութիւնը ապահովելու:

* * *

Կը մաղթեմ որ Աստուած մեզի այդ իմաստութիւնը տայ, որպէս զի որոշենք ա՛յն՝ ինչ որ Աւետարանին մէջէն Քրիստոս ինքը մեզի կը քելադրէ: Այն ատեն մի՛ վախճար: Աշխարհը քեզ չի կրնար խաբել: Սատանան իր ամբողջ վարպետութեամբը, քու իմաստութեանդ դէմ ոչնչութիւն է: Եւ չես կրնար խաբուիլ, պէտք է խաբուիս, որովհետեւ ունիս արդէն արքայութիւնը քու մէջդ:

Այս հոգին է որ մեր եկեղեցին կ'ուզէ մեր զաւակներուն տալ: Իմաստութեան հոգին, խաղաղութեան հոգին, հաւատարմութեան հոգին, գիտակցութեան հոգին, որ ո՞վ եմ ես, ի՞նչ եմ ես, ինչո՞ւ համար կ'ընեմ, ինչ որ կ'ընեմ:

Եւ եթէ գիտեմ որ ինչ որ կ'ընեմ, Աւետարանին ինձի սորվեցուցածին համաձայն, իմ կեանքիս մաս կը դարձնեմ ամէն կացութեան մէջ, ի՞նչ ալ պատահի իմ շուրջս, այն ատեն Քրիստոս մեզ պիտի կոչէ "Լուսոյ Որդիներ": Եւ ինքը՝ հանապարհ եւ կեանք եւ հշմարտութիւն՝ Քրիստոս, մեզ կը կանչէ:

Երանի մենք այդ ձայնը լսենք: Եւ ամէն օր անդրադառնալով որ մենք ուղիղ համբու մէջ ենք եւ վախ չունինք հանապարհէն դուրս ելլելու, եւ իյնալու սատանային թակարդին մէջ:

- Աստուծոյ օրհնութիւնը մեզ առաջնորդէ որ մենք արժանաւորապէս դիմաւորենք իր յարութիւնը, եւ ըսենք. "Փառք յարութեան Քո, Տէր":

Թ.Ա.Մ.

ԱՆԻՐԱԻ ՏՆՏԵՍԸ

... Եւ գովեաց տէրն զտնտեսն անիրատւութեան, զի իմաստութեամբ արար. զի որդիք աշխարհիս իմաստնագոյն են քան զորդիս լուսոյ յազգս իւրեանց: (Ղուկաս ԺԶ: 8)

Աւետարաններուն մէջ, մեր Փրկչին՝ Քրիստոսի պատմած բոլոր առակներն ալ բարոյալից ու շինիչ բան մը ունին իրենց մէջ, բացի այսօրուան Ղուկասի Աւետարանէն առնուած Տնտեսի, ինչպէս նաև Անիրաւ Դատաւորի առակներէն, որոնք յաճախ շփոթեցուցած են ո՛չ միայն Հաւատացեալ Քրիստոնեան՝ այլ նոյնիսկ Սուրբ Գրոց մասնագէտները, որոնք վերապահութեամբ մօտեցած են այս զոյգ առակներուն, մանաւանդ Տնտեսի, թէ արդեօք Քրիստոս կրնա՞ր այսպիսի առակ մը իբր օրինակ տալ իր Հետևորդներուն, ուր մէկ կողմէն կը քաջալերուէր անհաւատարմութիւնը, և միւս կողմէն ալ աւագակ մը, կապտիչ մը կը ներկայացուէր իբր Հերոս, Աւետարանին իսկ բառերով, «Եւ տէրը գովեց անիրաւ տնտեսը, որովհետև ան իմաստութեամբ չարժած էր ...»:

Սակայն Հետաքրքրական պիտի ըլլար գիտնալ, թէ այդ օրերուն ո՞վ էր տնտեսը, և ի՞նչ էին անոր պարտականութիւնները: Տնտես կը նշանակէր սովորաբար մեծահարուստի մը տան գործերու վերակացուն, պատասխանատուն. մէկը՝ որ կը տնօրինէր այդ տան գործերը, մուտքն ու ելքը: Եւ մեր այսօրուան առակին Հերոս նկատուող Տնտեսը, որ առաջին Հերթին անհաւատարիմ գտնուած էր իր պաշտօնին մէջ, իր կացութիւնը աւելի կը կնճռոտէ և հարցերը կը բարդացնէ, երբ մէկ առ մէկ մօտը կը կանչէ իր տիրոջ պարտապանները և անոնց պարտքերէն շօշափելի գումարներ կը զեղչէ, որովհետև ան լաւ գիտէր թէ ինք այլևս ֆիզիքապէս ի վիճակի չէր ուրիշ տեղ գործելու, յետոյ մանաւանդ իր ընկերային դիրքին պատճառաւ կ'ամչնար մուրալու, Հետևաբար մղուած իր անձին մասին մտահոգութենէն, կ'որոշէ իր ապագան ապահովել տիրոջը պարտապաններուն պարտքերը զեղչելով և անոնց բարեկամութիւնը չահելով: Զևով մը ան ինքզինք բոլորովին կը յանձնէր այդ մարդոց խիղճին և գութին:

Աստուածորդին իր առակներուն մէջ բնաւ չ'օգտագործեր կատարեալ նկարագրի տէր մարդիկ, անձեր՝ որոնք ըլլան անթերի ու անբիծ, քանի ոչ որ կատարեալ էր իրեն համար, բացի իր երկնաւոր Հօրմէ: Ան իր խորաթափանց և սուր աչքերով կը դիտէր մարդիկն ու անոնց ընկերային կեանքի վերիվայրումները: Ոչինչ կը վրիպէր իր Աստուածային տեսողութենէն, և ատոր համար ալ ան տուաւ Տնտեսին առակը, ո՛չ թէ գովելու անոր արարքը, այլ միայն անոր Հեռատեսութիւնն ու ձեռներէցութիւնը, որով իմաստաւորքը, այլ միայն անոր Հեռատեսութիւնն ու ձեռներէցութիւնը, կ'ունենար ապահովելու իր ապագան, քանի որ Աւետարանը մեզի յստակօրէն կ'ըսէ թէ ան ոչինչ պահեց կամ գողցաւ ինքզինքին համար: Այլ ան իրապաշտ մէկը ըլլալով, գիտցաւ Հանդարտօրէն քննել իր կացութիւնը ու յանգիլ այն քայլին՝ որ պիտի առնէր:

Մարդիկ ևս, նման առակի վերակացուն, տնտեսներ են և ո՛չ թէ տանուտէրներ կամ մեծահարուստներ. մենք ոչինչ ունինք այս աշխարհի վրայ մեզի պատկանող, ուրեմն սխալ պիտի ըլլար մեր կողմէ գործածել «Իմ», «Իմս»

և կամ «Մերը» բառերը: Մենք պարտինք մեզի տրուածը, մեր ունեցածը՝ մտային, ֆիզիքական և նիւթական կարողութիւններ – որոնք ժամանակաւորապէս տրուած են մեզի – օգտագործել իմաստութեամբ յաջա Աստուծոյ և միայն իր փառքին համար: Մենք բոլորս տնտեսներ ենք, և մեզմէ ո՛չ մէկը աւելի բարձր է ու լաւ՝ քան միւսը: Թերեւս գործատէրը, բժիշկը և կամ փաստաբանը աւելի հարուստ ըլլան, սակայն անոնք ևս յիշելու են թէ իրենք ալ տնտեսներ են և հետեւաբար՝ հաշուետու իրենց կարգին: Հայր Աստուած Մարդուն տուած է Կեանքն ու այս Աշխարհը, ու կ'ակնկալէ որ մենք իմաստութեամբ տնօրինենք և տնտեսենք մեզի տրուած այս երկու մեծագոյն բարիքները՝ Կեանքն ու Աշխարհը, ու գուրգուրանք անոնց վրայ: Ուրեմն այս աշխարհի և առօրեայի հարցերով զբաղիլը, ապրիլը ևս տնտեսութիւն է, ուղղակի գործառնութիւն մը Աստուծոյ հետ, որմէ եկած ենք և որուն պիտի վերադառնանք:

Այսօրուան առակով մեր Տէրը՝ Քրիստոս ո՛չ թէ կը քաջալերէր անհաւատարմութիւնը կամ գողութիւնը, այլ կը թելադրէր իր հետևորդներուն միշտ ի մտի ունենալ ապագան. կարծէք ան ըսել կ'ուզէր. «Օգնեցէ՛ք անոնց՝ որոնք կարիքը ունին ձեր օգնութեան, հիմա՛, ա՛յս աշխարհի վրայ, որպէսզի անոնք ալ ձեզի օգնեն գալիք աշխարհին մէջ»: Այս մէկը խորամանկ հաշւարկում մը չէր մեր Փրկչին կողմէ, եղած որոշ նպատակի մը համար, այլ թելադրութիւն մը ապրելու կեանք մը լեցուն բարեգործութեամբ, ողորմածութեամբ, որուն վերջաւորութեան յաւիտենականութիւնը երևէր, քանի որ աշխարհի հարստութիւնները անցողական են ու խաբուսիկ, միայն երկինքի մէջ շահուած հարստութիւնն է իրա՛ւր, մնայունը: Այս աշխարհի հարստութիւնները մեզի չեն պատկանիր, ուրիշինն են, մինչ երկինքինը՝ մերն է, քանի որ ան կու գայ հոգիէն, ուրեմն կը մնայ մեր անբաժան մասնիկը:

Մենք յաճախ տարուած մեր առօրեայ մտահոգութիւններէն, կը մոռնանք թէ Աստուած է հեղինակն ու ճարտարապետը մեր կեանքերուն: Ու Մեծ Պահոց Կիրակիները՝ Տնտեսին և այլ առակներով կոչ կ'ընեն մեզի անդրադառնալու, թէ Աստուած է միակ օրէնքն ու նպատակը այս կեանքին, և այս տիեզերքը՝ իր մեզի հանդէպ ունեցած սիրոյն պարգեն է ու փաստը: Բայց անշուշտ Աստուած պիտի չկամենար, որ տարուած իր խորհուրդէն, մոռնայինք աշխարհը, ուր կ'իրականանան մեր իղձերն ու երազները, մեր գոյութեան մէկ մասը: Աշխարհը ճամբայ մըն է զոր պէտք է կտրենք հասնելու համար հո՛ն՝ որ պիտի ըլլայ մեր վերջին կայանը: Այս կեանքը կ'անցնի գլխապտոյտ արագութեամբ, և օր մը երբ հասնինք անոր վախճանին, մեր արժանիքները պիտի չափուին Աստուծոյ դատաստանին առջև՝ ո՛չ թէ մեր հարստութեան չափանիշերով, այլ մեր կրած զրկանքներուն և զոհողութիւններուն համաձայն, երբեք չմոռնալով որ վայելք ու զրկանք ժամանակաւոր են:

Մեր Տէրն ու Փրկիչը Տնտեսի առակով մեզի՝ քրիստոնեաներուս կը թելադրէ, կատարել ճիշդ ընտրութիւնը մեր նախասիրութիւններուն. չենք կրնար երկու տէրերու ծառայել, թէ՛ մամոնային և թէ՛ Աստուծոյ: Եթէ ծառայենք դրամին՝ պիտի չկարենանք հարկ եղածին պէս ծառայել Աստուծոյ: Աստուծորդին, սիրելի հաւատացեալներ, ոչ թէ գովեց Տնտեսին անիրաւութիւնը, անհաւատարմութիւնը, այլ միայն անոր զգուշութիւնն ու իմաստուն արարքը:

Անիրաւ մամոնան, կամ երկրաւոր Հարստութիւնը օտար դրամ մըն է անոնց համար՝ որոնք ունին գիտակցութիւնը թէ իրենք երկինքի քաղաքացիներ են, և երկնային գանձը պէտք է ըլլայ Քրիստոնեային միա՛կ, իրա՛ւ և յաւիտենական ստացուածքները:

Թող Աստուած այս գիտակցութիւնը արթնցնէ մեզմէ իւրաքանչիւրին մէջ, որպէսզի մենք ևս, նման առակի Տնտեսին, կարենանք մեզի տրուած շնորհներն ու կարողութիւնները իմաստուն կերպով օգտագործել, ի փառս Ամենասուրբ Երրորդութեան, այժմ և միշտ ... Ամէն:

ՆՈՒՐԶԱՆ ԱՐՔ. ՄԱՆՈՒԿԵԱՆ

Կիրակի, Մարտ 30, 2003

ԵՐԵՒԱՆԵՐԸ ԿԸ ՍՈՐՎԻՆ ԻՆՉՊԷՍ ՈՐ ԿԱՊՐԻՆ

Երեխան, որ կ'ապրի հեզնուելով՝ ամչկոտ ըլլալ կը սորվի:
 Երեխան, որ կ'ապրի քննադատուելով՝ մեղադրել կը սորվի:
 Երեխան, որ կ'ապրի կասկածով՝ խորամանկ ըլլալ կը սորվի:
 Երեխան, որ կ'ապրի հակադրուելով՝ ատել կը սորվի:
 Երեխան, որ կ'ապրի զգացումով՝ սիրել կը սորվի:
 Երեխան, որ կ'ապրի քաջալերանքով՝ ինքնավստահ ըլլալ կը սորվի:
 Երեխան, որ կ'ապրի անկեղծութեամբ՝ արդար ըլլալ կը սորվի:
 Երեխան, որ կ'ապրի գովասանքով՝ գնահատել կը սորվի:
 Երեխան, որ կ'ապրի մասնակցելով՝ փափկանկատ ըլլալ կը սորվի:
 Երեխան, որ կ'ապրի զարգանալով՝ իմաստուն ըլլալ կը սորվի:
 Երեխան, որ կ'ապրի համբերութեամբ՝ հանդուրժել կը սորվի:
 Երեխան, որ կ'ապրի երջանիկ՝ պիտի տիրանայ սիրոյ եւ շնորհքի:

ՅԻՍՈՒՍԻ ՅԱՐՈՒԹԻՒՆԸ ՊԱՏՄԱԿԱՆ ԱՆՀԵՐՔԵԼԻ ԻՐՈՂՈՒԹԻՒՆ Է

Այս երկու Յիսուսարոյր եւ ադամանդակուռ քառերը, որ կ'արտասանուին տարուան որոշ թուականի մը եւ օրուան մը ընթացքին ու ի սպառ կը մոռցուին, պարզ ու անցողական մաղթանքի մը բնոյթը պէտք է չէ ունենայ:

Ան իրապէս, պատգամ մըն է յաւերժութեան խորքով ու իմաստով, որ պէտք է ժամանակի հոլովոյթին հետ հնչէ մեր ականջներուն եւ ջահաւորէ անձնիւր հաւատացեալի հոգին, մինչեւ իր յարութեան օրը, որպէս աղբիւրը Առաջին Յարուցեալի Կեանքին, որ Աստուածորդին, Քրիստոսն է:

Որքան խրախուսական է Փրկչին հետագայ խօսքը ուղղուած, առանձնապէս ամէն հաւատացեալի,

- Մի՛ վախճար, ես եմ առաջին ու նախամեծար Յարուցեալը եւ մշտնջենական կեանքի աղբիւրը, մահացայ ու հիմա կենդանի եմ, յաւիտեանս յաւիտենից:

Քրիստոնէութեան համար գոյութիւն չունի ԱՆԿԱՐՆԵԼԻ քառը: Նոր Կրօնին Հիմնադիրը, սիրոյ օրէնքին հակասող այդ քառը՝ դուրս հանեց քառարանէն եւ յայտարարեց, թէ Աստուծոյ գերբնական զօրութեան առջեւ՝ անյաղթելի խոչընդոտներ չկան:

Յանախ մարդիկ իրենց կարողութենէն վեր ուսումներ կը կատարեն, աննուանելի նպատակներ իրագործելու:

Կը յաջողի՞ն...: Թերեւս այդ կամ ոչ: Շատ անգամ կը պատահի հակառակը: Հազիւ նպատակի նը ճամբուն վրայ նախաքայլ մը յառաջացած, փորձութիւնը կը միջամտէ ու կը ջլատէ իր ուժերը, քանալով հոգիին դարպասները,

որ հիասքափութիւնը ներս մտնէ եւ հաստատէ իր գահը:

Այսպիսի յուսահատ նահանջ մը՝ չի պատահիր հաւատով հարուստ հաւատացեալին: Ան գիտակից է իր ներքին ուժերու տարողութեան եւ յամառ օրէն կը շարունակէ մահառիւ Աստուծոյ Ամենակարողութեան յենած, մինչեւ որ նպատակը յաջողութեամբ պսակուի ու կանգ առնէ ճառագայթող հանգրուանի մը վրայ:

Ճշմարիտ քրիստոնեան պայքարած է իր ամբողջ կեանքի ընթացքին, որ անկեղծ ու պարկեշտ կեանք մը ապրի, միջակութիւններէ եւ քարոյական տկարութիւններէ վեր:

Ան՝ նախաքայլ մը չառած՝ իր իտեալի ճանապարհին վրայ, կը ծոխ ու կը խօզարկէ իր ներաշխարհը եւ ի՛նչ հակասութիւններ չի տեսներ իր էութեան մէջին ծալքերուն մէջ, որոնք կը կարօտին հիմնական մահաբաժնոմի, նախ քան իր ջանքերուն յումպէս սպառումը:

Կը տեսնէ շատ յստակ, իր հոգիին յատակը հսկայ վիմաքար մը, որ կը քարացուցէ եսականութիւնը՝ մենատիրական անպարագրելի տարածքի մը վրայ:

Անբառնալի քարեղէն վիթխարի զանգուած մը, որ կը փակէ առաքինութեան մուտքին առջեւ բոլոր դարպասները ու միաժամանակ կը թաղէ սէրը, կ'անդամալուծէ հաւատքը եւ կը փորձէ զրկել քարեպաշտ մարդը Աստուծոյ գեղաճանաչ լոյսէն:

Այս ժայռանիստ վէճը՝ մարդուն մէջ որջացած սնապարծութեան գազանն է, որուն պատճառով աւերները չկրցան դպչիլ Փրկչին աստուածութեան, քայց

մահկանացու մարդը կը մնայ շղթայուած անոր կապարէ բռնորուն մէջ:

Յիսուսի Յարութեան հրաշքը հիմնովին սարսեց Հռովմէական կայսրութիւնը: Տնցեց քահանայապետներու եւ դպիրներու կապարացած հեղինակութիւնը: Այլ՝ ոչ Յուդան կրնայ մատնել, ոչ Պիղատոսը կրնայ դատել, ոչ ալ հրեայ խումբանը հեզնել ու նախատել:

Ան՝ փառաց Թագաւորն է հոգիներու աշխարհին: Իր պսակն է եկեղեցին, իր մարմնոյն անդամներն են Քրիստոնեայ Աշխարհը իր բիւրաւոր հետեւորդներով:

Մահը՝ երբեք Քրիստոսի համար վախճան մը չեղաւ: Այլ՝ մահուան մէջ անգամ շարունակուեցաւ իր կեանքը:

Առաքելները խաչին վրայ՝ բեւեռեալ վարդապետին ափսոսալի պարտութիւնը տեսնելով, պահ մը յուսալուեցան: Բայց յարութենէն յետոյ հաւատով դիւցազնացած, չվախցան խաչեալ ու թաղեալ Փրկիչը քարոզելէ:

Քրիստոս՝ իր յարուցած սիրոյ յեղափոխութեամբ յաղթական է, ոչ թէ այս վաղանցուկ կեանքի պզտիկ պատմութեան մէջ հերոսացած մահկանացուներու դասակարգէն, այլ յաղթական է իր աստուածային փառով յաւիտեաններու մէջ:

Ներկայ աշխարհի քառասուն տարեկանին մէջ, ամբարիշտներու յարուցած խժալուր ժխտը, աւելի կը բիրեղացնէ քրիստոնեայ մարդոց հաւատքը եւ առաւել՝ բերկրալից կը դարձնէ Յարութեան Մեծ Աւետիսը:

Հոգիներու անգուգական Առաջնորդը՝ Թափուր գերեզման մը թողելով իր ետեւ, մեր ամենօրեայ կեանքը վերածեց հոգեգրաւ տօնի մը եւ տուաւ տօներու գեղանաճանչ շարք մը, որ իր սիրոյ պատգամներով շնորհագարդ

կեանք ապրինք: Եւ մեր հողաբոյր կեանքին յաւերժութեան շողարձակում տալով, քարձարացուց մեզ երկրաբաշխութենէ երկնաբաշխութիւն:

Ի՞նչ թիւ կը ներկայացնէին Յիսուսի աշակերտները, որ կրցան հին աշխարհը քարեշրջել եւ բեկանել բռնապետութեան ստրկային շղթաները: Երկոտասան ձկնորսներ էին, անուս, անգօր ու անզէն պայքարողներ: Բայց կրցան իրենց Վարդապետին աստուածային ուժին յենած սարսել մեղապարտ աշխարհը իր ընդերքներէն եւ վերածնունդ տալ ամենադաժան լուծերու տակ հիւծած ժողովուրդներու:

Տիեզերքի պատմութեան մէջ առաջին ու մեծագոյն յեղափոխութիւնն է, որ առանց քանակային ուժերու, սէրը իրենց պայքարին կարգախօս ըրած, նուաճեցին մարդկութեան մէջ ոչ թէ ժողովուրդ մը, այլ ամբողջ մարդկութիւնը:

Եւ այս հրաշագործութիւնները կատարուեցան այնպիսի ժամանակ մը, երբ հեթանոսութիւնը կը գտնուէր իր գօրութեան զէնթին վրայ:

Երկոտասան մահառողներու արեան գոհողութիւնը պէտք էր, որպէս զի մեղքին քաղաքականի նիւաղը բռնէր երկրի մակերեսէն դէպի վիհային խաւարակուռ խորութիւնները:

Հալածողներու մարտիրոսական մահառումներուն մէջ թուական գերազանցութիւնը դեր մը չունեցաւ: Որակաւոր փոքրամասնութեան հոգեւոր ուժերը հերիք էին խորտակելու ամբարիշտներու խաժամուժին խոյանքները:

Անոնց կեանքին մարտիրոսութեամբ, փրկուեցաւ հաւատքին մարտիրոսութիւնը, կոապաշտութեան սեւ ուժերէն:

Քրիստոնէութեան բոցաշունչ տիտանը, Պօղոս Առաքել կը պատգամէ,

- եթէ մեծելոց յարութիւն չկայ, ուրեմն Քրիստոս ալ յարութիւն չառաւ:

Աշխարհածանօթ աստուածաբաններ, նշանաւոր գիտուններ, իմացական եւ քարոյական մեծութիւններ կը գրեն, կը քարոզեն եւ կը վկայեն Փրկչին յարութեան ստուգութիւնը:

Հարցնենք, ուրկէ՞ կու գայ անհերքելի վկայութիւնը Յարութեան պատմական դէպքին, որ քրիստոնեայ աշխարհին համար ՄԱՀՈՒ եւ ԿԵՆԱՑ հարց է:

Խաչելութեան եւ յարութեան դէպքերուն ականատես գրողներ կը հաստատեն իրողութեան վաւերականութիւնը:

Պերնախօս ապացոյցներ են, երկոտասան առաքելներու քաղմաչարչար նահատակութիւնը, քաղմահազար հաւատացեալներու ողջակիզումը: Կարելի՞ քան է, որ այս բոլոր անձնագոհողութիւնները կատարուին սուտի ու խաբէութեան վրայ կառուցուած հաւատքի վրայ:

Բոլոր ժամանակներու անաստուածները դեռ կը յամառին չնանչնալ նշմարտութիւնը եւ Թովմաս Առաքելի բերահաւատութեամբ շօշափելի փաստեր կ'ուզեն:

Կրնա՞նք ըսել, որ այսպիսի աննախադէպ իրողութիւն մը ստեղծուեցաւ գերոյէն ու ոչնչութենէն:

Եթէ առասպել է Յարութեան պատմութիւնը, առասպելական պէտք է

ըլլան նաեւ իր հերոսները եւ ոչ թէ կենդանի ու պերնախօս վկաներ, մարտիրոսներ, սուրբեր եւ բիրաւոր կամաւոր նահատակներ:

Ի՞նչպէս կարելի եղաւ, հին աշխարհը մեղքին բռնակալներով թաղել եւ նոր աշխարհ մը ստեղծել սիրոյ եւ հաւատքի վէմին վրայ փրկչական թուականով եւ բիրաւոր հաւատացեալներով: Ինչո՞ւ անաստուածները կամովին կոյր կը ձեւանան ու չեն տեսներ սիրոյ յեղափոխութեամբ կատարուած Յարութեան հրաշքը: Մարդկային հասարակութեան կենցաղային պայմաններու քարեշրջումը, կնոջ ազատագրումը խենեշային ննշումներէ, քարեսիրական եւ մարդասիրական հիմնարկութիւնները, ծերախնամ ու աղֆատախնամ հաստատութիւնները, գթութեան այս բոլոր իրագործումները սիրոյ արտայայտութիւններն են Նոր Հաւատքին ստեղծած քաղաքակրթութեան:

Այսօր, ո՛րքան տարբեր է Քրիստոնեայ հաւատացեալին կեանքը, երբ յաւերժութեան պրիսմակէն կը տեսնէ արեւածագը իր փառահեղ ապագային: Ան՝ կը հաւատայ Յարութեան, կ'ապրի Յարութիւնը եւ գիտէ, թէ երկրէն երկինք իր նամբորդութիւնը պիտի ըլլայ արքայաշուք, դէպի իր յաւիտեանական հայրենիքը:

Քրիստոս տուաւ մահկանացու մարդուն անցողական կեանքին աներեկոյ, անվախճան ու անծիր տարածք:

ՎԱՐԴԱՆ Ա. ՔԸՆՅ. ՏԻԻԼԿԷՐԵԱՆ

ԲՈՒՆ ԲԱՐԵԿԵՆԴԱՆ

Մեծ Պահիի նախորդող վերջին ուտիի Կիրակի օրն է այսօրը որ կը կոչուի Բուն Բարեկենդան, երբ մեր եկեղեցին ազատ կը թողու իր գաւակները որ աշխարհիկ հանոյքները վայելեն կերակուրներու եւ գուարնութեանց առթած ուրախութեամբը նախ քան խիստ պահեցողութիւն բռնելը յաջորդող 48 օրերու, այսինքն եօթ շաբաթներու, ընթացքին:

Յիշատակութեան արժանի է այն պարագան որ Բուն Բարեկենդանի օրը մարդկութեան նախահայրերուն՝ Ադամին եւ Եւային, դրախտի մէջ ապրած երջանիկ կեանքի մասին կը խօսի: Հայց. եկեղեցւոյ հետեւեալ շարականը երգի բառերով կը պատկերացնէ այդ կեանքը:

«Բանը (Յիսուս Քրիստոս) որ Հօրը բնութիւնը ունի եւ գոյակից է Սուրբ Հոգիին, միացուց Իր պատկերը մեր երկրաւոր բնութեան եւ գայն փառով պսակեց զտեղելով երջանիկ դրախտին մէջ»:

«Հոն մարդը երջանկութեամբ կը գուարնանար՝ առանց տխրելու, վասնզի զԱստուած կը տեսներ որ կ'այցելէր դրախտին, եւ անոր հոգին աստուածային լոյսին նառագայթումովը կը տպաւորուէր»:

«Ուրեմն, Աստուածամայր Մարիամ, աղօթ մեզ համար որ Բուն Միածին Որդին հանի շնորհել որ մենք ալ դարձի գանք, աւագակին նման, եւ ժառանգենք դրախտի փառքը»:

Այո, Բուն Բարեկենդան օրը գուարնանալու, համեղ կերակուրներ ուտելու եւ ինզգին գնազան աստուածատուր բարիքներով երջանկացնելու օր մըն է: Ատով հանդերձ պէտք է մոռնանք որ ամէն քանի մէջ չափաւորութիւնը նախըտնելի է եւ այդ

միշտ պէտք է ի մտի պահել: Նոյն ատեն պէտք է յիշենք, ինչ որ հոգեկան եւ մարմնաւոր հանոյք կը պատճառէ կու գայ իբր նուէր մեզ ստեղծող Աստուծաւէն: Այս գիտնալով ի՞նչպէս շնորհակալ չըլլալ Անոր:

Ուրեմն, Բուն Բարեկենդան օրը վայելի օր ըլլալով հանդերձ պէտք է դառնայ երախտագիտութեան օր, գնահատանքի օր: Օր մը, ուր ինչ որ կը զգանք, ինչ փորձառութիւն որ կ'ունենանք, այդ բոլորը կը տրուին մեզի իբր առիթ եւ պատեհութիւն որպէս զի անոնցմով մեր միտքն ու հոգին զարգանան, հասունան: Սիրով ընդունինք մեր ցաւը, հիւանդութիւնը, ուրախութիւնն ու գուարնանք, անոնց մէջ տեսնելով մեզ սիրող եւ հոգատարող երկնաւոր Հայրը որ առատապէս կը բաշխէ Իր բարիքները բոլորին:

Այս նոյն Հայրն է որ ժամանակներու լրումին դրկեց Իր Որդին՝ Յիսուս Քրիստոսը, ի մի հաւաքելու սիրելի մարդ արարածը, այնպէս ինչպէս, կ'ըսէ Յիսուս, հաւը կ'ընէ իր նուտիկներուն, գանոնք իր բեւերուն տակ հաւաքելով որպէս զի անոնք վտանգներէ զերծ մնան: Եւ Քրիստոսի հաստատած եկեղեցին ալ կոչուած է նոյնը ընել անդամներուն համար կարգաւորուած իր օրէնքներուն նամբով:

Հոս յիշել կ'արժէ որ Բարեկենդան քաղը կազմուած կը թուի ըլլալ «բարի» եւ «կենդանութիւն» բառերէ: Կարծես հոս շեշտը կը դրուի այն հանոյքին վրայ որ մարդ կը զգայ ճոխ եւ տեսակաւոր կերակուրներ ճաշակելով: Իսկ Բուն Բարեկենդան խօսքը կ'ակնարկէ զլիաւոր, մեծ բարեկենդանին որ Մեծ Պահիի սկիզբին (որ երկուշաբթի օր կ'ըլլայ) նախորդող վերջին ուտիի Կիրակի օրն

72-2003

է: Այդ օրը Ջատիկէն եօթ շաբաթ առաջ է, եւ Ջատիկի հետ 35 օրերու շարժականութիւն ունի: Յիշեմք նաեւ որ այս Բուն Բարեկենդանէն զատ տասը ուրիշ բարեկենդաններ կան մեր եկեղեցւոյ տօնացոյցին մէջ նշանակուած, այսպէս - Առաջաւորաց բարեկենդան, եղիական, Գրիգոր Լուսաւորչի, Վարդավառի, Սուրբ Աստուածածնի՝ Վերափոխման, Խաչվերացի, Վարագայ Խաչի, Յիսնականց, Սուրբ Յակոբ Մծբնայ Հայրապետի եւ վերջինը՝ Յիսուսի Ծննդեան եւ Աստուածայայտութեան առիթներով նշանակուած բարեկենդաններ:

Ուրեմն, առիթէն օգտուինք այսօր, Բուն Բարեկենդանի օրը, վայելեմք ինչ որ ստացած ենք, յայտնենք շնորհակալութիւնը տուող Աստուծոյն եւ պատրաստենք մեր միտքն ու հոգին աշխարհաստան դէպքին զոր պիտի տօնենք 48 օրեր ետք Յիսուսի Յարութեան մեծ տօնին: Այս դէպքն է որ կը յիշատակէ Յիսուս Փրկչին մահուան դէմ տարած յաղթանակը: Մենք եւս յարութիւն առնելու արժանի պիտի ըլլանք եթէ դառնանք եւ մնանք Իր հաւատաւոր հետեւորդները եւ հաւատացեալները: Տար Աստուած որ ստանայինք Անոր շնորհքը:

ԱՐՏԱՔՍՄԱՆ ԿԻՐԱԿԻՆ

Սուրբ Ներսէս Շնորհալի Հայրապետի այս Կիրակիին համար խմբագրած շարականը կը պատմէ մեր նախահայրերու՝ Ադամի եւ Եւայի, դրախտէն, այսինքն Աստուծոյ ներկայութենէն, արտաքսուելու Սուրբ Գրական տեղեկութիւնը, որը կը գտնենք Հին Կտակարանի Ծննդոց գիրքի 2:15-3:24 գլուխներուն մէջ: Հայրապետը կը գրէ.

«Ով Տէր, սուրբ պահեցողութեան օրէնքը դուն սահմանեցիր նախ դրախտին մէջ առաջին արարածներուն համար, որոնք անհնազանդ գտնուեցան նաշակելով պտուղը, որով նաշակած եղան մեղքի եւ մահուան դառնութիւնը, շնորհէ որ մենք նաշակենք քու պատուիրաններուն փաղցրութիւնը»:

«Թշնամին մեզ հարուածած է մեր հոգիին մէջ մեղքի զանգան վերքերով, եւ մեր բազմատեսակ հիւանդութիւնները բուժելու համար մարդասէր Տէրոջդ պէտքը ունինք, ուրեմն ով Քրիստոս որ մարդասէր ես, բժշկէ մեզ»:

«Ով Տէր, դուն որ եկար մարդու

փրկութեան համար՝ ծնելով կոյս Մարիամէն, եւ կենդանարար քու յարութեամբդ հրաւիրեցիր մեզ՝ մեռածներս, անմահութեան յարութիւնը ստանալու, ով Փրկիչ քու մօրդ աղօթքներով կեանք տուր մեզի»:

Կը զգա՞նք արդեօք այն ցաւը որ նախահայրերու մեղաւորութիւնը պատճառած է Հայր Աստուծոյ սրտին: Կը գիտակցի՞նք արդեօք այն հոգեկան տառապանքին որ մենք կը պատճառենք բոլոր անոնց որոնք կը գուրգուրան մեր վրայ, մեր ծնողքը, մեր ուսուցիչները, եկեղեցին: Ի՞նչ մտահոգութիւններ կ'անցնինք արդեօք երբ անիրաւութիւններ կը կատարուին մեր դէմ: Ի՞նչ կ'ըլլայ այսպիսի կացութեանց արդիւնքը, եթէ ոչ հեռացում, եւ ուրիշ ոչինչ:

Ծննդոց գիրքին մէջ կը կարդանք որ Ադամն ու Եւան՝ առաջին ստեղծուած մարդ արարածները, չի կրցան զսպել իրենց գիրքին եւ խարուեցան թշնամիէն, եւ տեղի տուին՝ գիտակցաբար, անհնազանդութեան փորձութեան: Թշնամին պարզ եւ համոզիչ խօսքերով

մարդ արարածի պարզամիտ վերաբերումը օգտագործեց եւ այնպէս շարժեց անոր հետաքրքրութիւնը որ թերեւս անկարելի էր չի փորձուիլ եւ ծուղակը չիլնալ:

Թշնամիի խօսքը այն էր որ Ադամի եւ Եւայի աչքերը պիտի բացուէին՝ այսինքն կացութեան տեղեակ պիտի ըլլային պտուղի ճաշակումէն ետք, պիտի չմեռնէին, ինչպէս Աստուած ըսած էր, այլ աստուածներ պիտի դառնային գատորոշելու բարին չարէն:

Եւ ահա, պտուղը գեղեցկացաւ իրենց աչքերուն եւ քերանները ջրոտեցան զայն շուտով ըմբոշխնելու փափաքով, ակնկալելով նոյն ատեն որ խոստացած իմաստութեամբ պիտի լեցուէին: Այս էր իրենց տրուած խոստումը: Պատահեցա՞ւ այդ: Անշուշտ ոչ: Ասկէ անդին երթալու պէտքը չեմ գգար, վասնզի գիտենք թէ ինչ պատահեցաւ այս երկու անհնազանդ առաջին արարածներուն: Դատապարտուեցան եւ արտահանուեցան Աստուծոյ ներկայութենէն:

Մեզմէ քանի՞նք այսպիսի փորձութեան ենթարկուած չեն կեանքի մէջ: Բաւ է կարդալ թերթերը իմանալու համար թէ ընտանեկան, ընկերային, դպրոցական, եկեղեցական եւ այլ հաստատութիւններէն ներս ինչեր կը պատահին: Հոն, քանի քանի անհատներ ինչպիսի փորձութեանց կ'ենթարկուին, բարոյական, դրամական եւ աշխատանքային գետնի վրայ գեղծումներ կատարելու: Արդիւնքը կ'ըլլայ միայն գործէ հանուիրը: Կարծես ասպարէզ չէ

մնացած ուր անկեղծ, նուիրեալ եւ զոհաբերուող անհատներ գործեն պատուաւոր կերպով իրենց օրապահիկը շահելու: Ուր որ դառնաս պիտի գտնես մարդիկ որոնք այս կամ այն պատճառաւ կը ծախեն իրենց պատիւն ու խիղճը հանոյքներու ետեւէն երթալու եւ կամ ունեցած դրամական գանձը աւելցնելու:

Ադամն ու Եւան արգիլուած պտուղը կերան: Այսօր մենք կը փրնտոենք ճշմարիտ եւ ուղիղ մտածող եւ գործող մարդիկ: Արդեօք ո՞րքան մեծ է թիւը այսպիսիներու: Ասոր պակասը չէ՞ արդեօք պատճառը որ մարդասպանութիւնները, ահաբեկչութիւնները, գողութիւնները ապահարգանքները այնքան ընդհանրացած են որոնց մասին յաճախ կը կարդանք: Պարտաճանաչ մարդը, բարոյական ունեցող մարդը փորձութեան չիլնար: Ճիշտ է որ կը փորձուի շեղելու իր ուղիղ ճամբէն, բայց իր զօրաւոր կամօքն հետեւելով կը մերժէ ընկրկիլ եւ փոսը իլնալ:

Ուրեմն, Մեծ Պահի այս երկրորդ կիրակիին պատգամը այն է որ միշտ արթուն պահենք մեր մտքի եւ հոգիի աչքերը որպէս զի Աստուծոյ օգնականութեամբ մնանք հաստատ եւ անսասան մեր հաւատքին մէջ եւ կեանքի վերջաւորութեան արժանի ըլլանք ընդունելու երկնային կեանքին համար ընտրեալի երանութիւնը:

ՇԱՀԷ Ա. ՔՀՆՅ. ԱԼԹՈՒՆԵԱՆ

ՄԵՐ ԿԱՄՔԸ

ՄԵՐ ԿԱՄՔԻՆ ԳԵՐԻ ԶԸԼԼԱՆՔ:

Ամեն տեսակ գեորություն չարիք է. նաեւ՝ անհատական կամֆի գեորությունը: Համոզուելու ենք թէ մեր ուզածը, մեր ընտրածը միշտ լուսագոյնը չէ մեզի համար: Մեզի համար լուսագոյնը կրնայ նաեւ մեր չուզածը ըլլալ: Մեր կամքը մեզի համար միշտ իմաստուն առաջնորդ եւ դատաւոր սեպելու չենք: «Անձնավստահ ըլլալ» ըսել չէ բոլորովին ծախուիլ, ապախնիլ մեր կամֆին: Այդ տեսակ անձնավստահություն, ճշգրիտ բացատրութեամբ, «կամապաշտություն» է, եւ կամապաշտությունը մեղք է: «Անձնավստահ ըլլալ» կը նշանակէ յաւէտ մեր ուժերը ժողվել եւ գործածել, ընելու ո՛չ թէ ինչ որ մեր կամքը կը թելադրէ, կամ կը նախընտրէ, հապա ինչ որ, հակառակ իսկ մեր կամֆին, Աստուծոյ կամքը կը պահանջէ: Աստուծոյ կամֆին հնազանդելով միայն կրնանք ազատութիւն եւ խաղաղութիւն վայելել: Ան որ իր անհատական կամֆէն դուրս ուրիշ կամֆ չի ճանչնար ու չի յարգեր, շատ յաճախ դժբաղդ ու բշուռո զգալու պատճառ պիտի ունենայ:

Քրիստոնեան ամենէն առաջ իր կամֆին վրայ յաղթանակ տանելու է: «Քու կամֆը ըլլայ եւ ոչ թէ իմս», ըսելով անկեղծութեամբ, կրնայ քրիստոնեան իր քրիստոնէությունը համոզիչ կերպով ապացուցանել:

Ապարդիւն չանք է մեր կամքը բռնադատել Աստուծոյ վրայ: Գերագոր կամքը Աստուծոյ կամֆն է եւ մեզի կ'իյնայ ճանչնալ Աստուծոյ կամֆին գերագորությունը եւ հնազանդիլ անոր: Մեր երջանկութեան եւ խաղաղութեան պայմանը այդ է: Թող Աստուած իր ուզածը ընէ: Ինք մեր ծրագիրներուն գործիքը չէ. հապա մենք ենք իր ծրագիրներուն գործիքը: Թողունք որ ան մեզ գործածէ: Որպէս զի Աստուծոյ հետ գործակցիմք պարտաւոր ենք անկէ

ընդունիլ հրամանները, առաջնորդությունը, եւ ոչ թէ անոր հրաման տալ:

Աղօթքով իրաւ կրնանք մեր «բոլոր խնդրուածք» Աստուծոյ ներկայացնել. բայց ի՞նչ ըլլալու է մեր խնդրուածքը: Ոչ թէ մեր անձնական, եւ ընդհանրապէս ալ անձնասիրական, ցանկութիւնները, հապա՝ իր լոյսը՝ իր առաջնորդությունը, իր ծրագիրը մեզի համար, մէկ խօսքով, իր կամքը: Աստուծոյ աղօթել կը նշանակէ նաեւ հաւատի խարխիսը վերցնել մեր անձէն եւ հաստատել զայն Աստուծոյ վրայ:

Ըսել չենք ուզեր թէ մենք բոլորովին մեքենականալու ենք, կամ մենք զմեզ անկամ կրաւորականութեան մը մէջ դնելու ենք. ո՛չ. բայց ինչ որ ալ ըլլան մեր փափաքները, մեր դատումները, մեր տեսությունները, մեր նպատակները, տակաւին թողելու չենք որ անոնք Աստուծոյ կամքը խափանեն մեզի համար: Մեր կամֆին ազատությունը անբռնաբարելի շնորհք մըն է մեզի բայց այդ ազատությունը մեզ գրկելու չէ մեծագոյն շնորհքէ մը որ է Աստուծոյ կամֆին տեսիլքը: Մարդ մը ազատ է իր ուզածին վրայ պնդելու եւ սակայն քրիստոնեան իր ազատությունը կը գործածէ Աստուծոյ կամքը հասկնալու եւ զայն ի գործ դնելու:

Որքան ատեն որ կ'ապրինք, մենք զմեզ պաշարուած պիտի գտնենք դէպքերով որոնք մեր կամֆին համաձայն չեն: Դէպքերը մեր կամֆին չենք կրնար համաձայնեցնել. այդ ստոյգ է: Ուրեմն, մենք պէտք է որ դէպքերուն համաձայնինք: Մեր կամքը դէպքերու վրայ չկրնար ազդել. բայց Աստուծոյ կամքը անբռնաբարելի է: Եթէ մեր չուզածը Աստուծոյ ուզածն է, ուրեմն օրհնեալ ըլլայ Աստուծոյ կամքը, զի անոր ուզածն է բարին, բարին՝ որ յաճախ ալ ծածուկ կը մնայ մեր աչաց:

Վեր. Ա. Ա. Պետիկեան
(Արտատպուած ձրագ Գիրք Բ)

ՀԱՒԱՏԱԼ ԵՒ ՏԱՌԱՊԻԼ

Ստեղծագործելու կենսատու երկու քեռեռներ կան, որոնք կը բխին նուիրումի, զոհողութեան եւ տառապանքի հոգեկան ապրումէ։ Այս կենդանարար ապրումի առանձնաշնորհը կու գայ երկնառաք կոչումէ, որ կարելիութիւնը կ'ընծայէ ենթակային դառնալ աստուածաման։

Հարեւանցի ակնարկով ու անձնասիրական տրամադրութեամբ որքա՞ն անիմաստ եւ խորթ կը թուի «տառապանք»ը զօդել «հաւատք»ի հետ։ Բնական մարդը (անձնակեդրոն ու անկարեկիր) հողաշէն ու նիւթեղէն յօրինուած էակը, նախ քան ստանալը աստուածային շունչ, ներգործութիւն, լուսաւորութիւն ու քանականութիւն, անկարելի էր որ կարենար տեսնել տառապանքին ու ցաւին ստեղծագործ գերգործութիւնը։

Անհատներու եւ ազգերու, Աստուծոյ դէմ կասկածի եւ ըմբոստացումի գլխաւոր պատճառներէն մին, եղած է մարդկային ցաւն ու տառապանքը։ Նոյնիսկ մեր ազգային հարազատ քանստեղծներն իսկ, յաճախ հարց տուած են ըսելով. «Ո՛ւր էր Աստուած Մեծ եղեռնի պահուն»։

Հարցումը տեղին է եւ արդար։ Որովհետեւ մարդկայի՛ն մտածումն ու խորհրդածութիւնը կարելի չէ զսպել կամ սանձահարել։ Լեզուն կարելի է հնազանդեցնել, սակայն միտքը ո՛չ։ Ինչո՞ւ, որովհետեւ մարդկային միտքը՝ աստուածային այն կայծն է, որ մարդ էակը կը գատորոշէ ուրիշ արարած-ներէն։ Միտքն ու մտածումը, մարդու շնորհուած գրաւականն է, որ ինք կը պատկանի Արարիչ Աստուծոյ։ Մարդկային միտքը անկապտելի է։ Աստուած մեր միտքը չսանձահարեք, այլ կը լուսաւորէ՛։ Մեզի

թողած է քնորոշելը ու կշռադատելը։

Յիսուս Քրիստոսի քացայայտած հաւատքի ու տառապանքի նորայայտ իրադարձութիւնը, քրիստոնէական հարուստ իմաստին մէջ, ըմբռնելու համար, մարդ կարիք ունի հոգեկան յափշտակութեան։ Ինչո՞ւ, որովհետեւ հեթանոսական դարերու անիմանալին եւ անըմբռնելին՝ Քրիստոսի սրբարար Խաչելութեան՝ լոյսին տակ ըմբռնելի կը դառնայ։

Մարդկային հոգին այնքա՞ն քարդ է, ու քաղմակողմանի՝ անոր ըմբռնումներու, ապրումներու ձեւերն ու կերպերը, որ անոնց իւրաքանչիւրը իր արտայայտութեան լեզուն եւ առանձնաշատկութիւնները ունի։ Հետեւաբար արդի դարու հաւատացեալ մը Քրիստոսի նշմարտութեան լուսամուտէն դիտելու է, ըմբռնելու համար աստուածային շնորհը եւ Յիսուս Քրիստոսի յաւերժարոյր խօսքերը, երբ Ան խօսեցաւ տառապանքի մաքրագտիչ ու բիրեղացուցիչ հաւատքին մասին։

«Յիսուս սկսաւ յստակօրէն յայտնել աշակերտներուն, թէ պէտք է որ ինք երուսաղէմ երթայ, շատ չարչարանքներ կրէ քահանայապետներէն, դպիրներէն, ժողովուրդի ծերերէն, եւ սպաննուի...»։

Հաւատքի ժայռահիմ՝ Յիսուս Քրիստոսի խօսքերուն մէջ հերոսանալու հեթանոս պայքարամարտի գաղափարը չկայ, այլ կա՛յ Իր առաքելութեան նուիրումն ու հաւատարմութիւնը, որոնք ո՛չ պարագայական են ու ո՛չ ալ շահադիտական։ Երկնային Պատգամաբեր Մեսիան կը զոհաբերէ Իր Անձը մարդկութեան համար ու Իր Կամքը կը նուիրէ Հօր Աստուծոյ հանճարեղ

կամեցողութեան: Երկնաքաշի Սիրոյ արիութիւնը իր լրումին հասցնելու համար, անհուն Զգաստութիւն՝ Յիսուս, կ'ընդառաջէ եւ կը յօժարի տառապիլ, անարգուիլ ու անարդարօրէն մահուան դատապարտուիլ:

Անձնամատոյց Յիսուս երբ կ'ըսէ. «Ես եմ նամբան»: Ան ըսել չուզեր թէ Իր նամբան սալալատակուած է ոսկիով ու լուսազարդուած արդի ելեկտրական լոյսերով, այլ Իրեն հաւատալ ու Իրեն հետեւիլ՝ իր մէջ կը պարփակէ տառապանք, ցաւ ու գոհողութիւն: Ոչ թէ սուրով ու զէնքով եղած հերոսութիւն, այլ անձնագոհութեամբ ու անձուրացութեամբ կատարուած հերոսութիւն: Քրիստոսի նամբան այն վերելքն է, որ մարդ էակը կը բարձրացնէ անասնութենէ դէպի աստուածանմանութիւն, նիւթեղէնէ դէպի հոգեղէն, եւ ժամանակաւորէն դէպի յաւերժութիւն:

Աստուած անհնձելի Իսկութիւնն է ու անհասանելի մարդկային պարզ հետաքրքրութեամբ, որովհետեւ Ան սուրբ է ու երկնային անդիմադրելի Զօրութիւն: Ան, մարդկայինը՝ գերմարդկայինի կը վերածէ, կաւը՝ լոյսի, տկարութիւնը՝ զօրութեան: Աւելի խորապէս կարելի է երեւակայել զԱստուած, քան թէ քացատրել, եւ ա՛յ աւելի իրապէս գոյ է Ան, քան թէ կրնանք երեւակայել Զինք: Մարդ՝ Աստուծոյ լծակցութեամբ միայն կրնայ իր կոչումը իրագործել այս աշխարհի վրայ:

Վերոյիշեալ անըմբռնելի նամբան հասկնալն ու գիտնալը հոգեկան եւ փորձառական վարժութիւն կը պահանջէ: Ողիմպիականի մրցողը մարզիկներ հանգստաւէտ ու դիւրակեաց նամբով չէ՝ որ կը հերոսանան եւ կը խլեն դափնեպսակներ, այլ անդու եւ յարատեւ աշխատանքով, երբեմն վիրաւորուելով իսկ եւ ֆիզիքական ցաւեր քաշելով աննահանջօրէն կ'արշաւեն դէպի իրենց

նպատակակէտը:

Դիտենք բնական մարդը, աշակերտող հաւատացեալ մը, սակայն յաւակնոտ հաւատացեալ մը, որ չէ մերկացած իր հին նախապաշարումներէն՝ հեթանոս մտածումներէ: Այս աշակերտը կը ներկայանայ մեզ Աւետարաններուն մէջ որպէս Պետրոս՝ մէկը տասներկու ընտրեալներէն: Յիշողութեան արժանի դրուագը, Պետրոս առաքեալի մէկ տխուր եւ սակայն փոքր երեսակներէն մին է, քաղմաքիւ հաւատացեալներու կեանքէն ներս ու պատճառ դարձած եկեղեցիներու ուժացման ու անտարբերութեան: Պետրոս աշակերտի հատուածական այս միջադէպը հետեւեալն է: Ան կը ներկայացնէ ընդհանուր հաւատացեալները: Ան կ'անապարէ իր դատողութեան մէջ, իբր թէ կ'ուզէ խրատել Յիսուս Վարդապետը ու կը սկսի վիճիլ Անոր հետ ըսելով.

«Քաւ լիցի քեզ, Տէ՛ր, այդ քանը քեզի չի պատահիր»:

Յիսուս նախապէս սկսած էր յստակօրէն յայտնել աշակերտներուն, թէ պէ՛տք է որ Ինք երուսաղէմ երթայ, շատ չարչարանքներ կրէ քահանայապետներէն, դպիրներէն, ժողովուրդի ծերերէն, եւ սպաննուի ու երրորդ օրը յարութիւն առնէ: Երբ Պետրոս կ'ընդդիմանայ Յիսուսի, մեր Տէրը դառնալով Պետրոսին կ'ըսէ.

«Ետի՛ս գնա, Սատանայ՝ դուն գայրակղութիւն ես ինծի համար, որովհետեւ քու մտածումներդ Աստուծոյ մտածումները չեն, այլ՝ Մարդոց»

Մատթ. ԺԶ. 22-23:

Յիսուս Քրիստոսի ամենաաւանջելի խօսքերէն մին հետեւեալն է. «Քու մտածումներդ Աստուծոյ մտածումները չեն»: Ի՛նչ հսկայ տարբերութիւն կայ բնական մարդու եւ Մարդեղեալ Յիսուսի մտածումներուն միջեւ: Ահաւասիկ շողշողուն տեսլական մը, գեղազմայլ

մտատիպար մը եւ հմայագեղ ճանապարհ մը, որ ուղղութիւն կու տայ բնական մարդուն ստանալու տեսիլք, որ աստուածային է եւ ստեղծագործ:

Այսպիսի ելարան մըն է, որ մագլցեցան այն սուրբերը, որ Հայ մատենագրութեան մէջ կը կոչուին Նարեկացիներ, Շնորհալիներ, Մեսրոպներ, Լուսաւորիչներ, Սանդուխտներ եւ Շուշան վարդենիներ: Վերոյիշեալ սուրբերուն նախա-աշակերտը եղած էր Պօղոս առաքեալ, որ նախ քան իր հրաշունչ քարոզութիւնները ու վարակիչ սիրոյ շատրուան նամակագրութիւնը, ինքզինք մեկուսացուցած էր աշխարհէ ու իր քարեկամներէն: Ան դարձած էր անապատականը Արաբիոյ կիզիչ անապատներուն մէջ ու քանի մը տարիներ հսկումով ու աղօթքով ստացաւ քրիստոնէական վերածնունդ, ո՛չ թէ քերանացի, այլ կենցաղավարական:

Ահա թէ ի՛նչ կը մտածէ Պօղոս առաքեալ երկու տարի Արաբիոյ քարանձաւներուն մէջ խոկալէ եւ Յիսուսի հետ դէմ յանդիման զրոյցներ ունենալէ յետոյ:

«Վասն զի ձեզի տրուեցաւ (շնորհուեցաւ) Քրիստոսի համար՝ ոչ թէ միայն անոր հաւատալ, հապա Անոր համար չարչարուիլ ալ» Փիլ. Ա. 29:

Առաքեալին աստուածաշնչեալ քառերը նորանշան լուսամուտ մը, երկնագեղ հայեացք մը եւ Յիսուսահմայ մտածում մըն է, որ կը գերադասէ մարդկային եսասիրութիւնը եւ անձնապաշտութիւնը: Սուրբ նպատակի եւ սիրոյ համար եղած ցաւն ու տառապանքը ստեղծագործութիւն է եւ արարչագործութիւն մը անհատի հոգիէն ներս:

Ս. Գրիգոր Պահլաւունիի 13 տարիներու տառապանքն էր Խոր

Վիրապին մէջ, որ դարձի բերաւ Տրդատ Թագաւորը, Հայ պալատականները, եւ Արարատեան ժողովուրդը կանգնեցուց լուսաւորութեան ճանապարհին վրայ: Սուրբ կոյսերու եւ վանականներու աննահանջ մարտիրոսութիւնն էր, որ մարդկային բնական մտածումի դռները խորտակեց եւ ցոյց տուաւ լուսապայծառ մտածումը Յիսուս Քրիստոսի: Գողգոթայի ահարկու որոտումներու եւ կայծակնաբոց փայլատակումներու լոյսին ու փոքորիկներուն տակ լսուեցաւ Հօր Աստուծոյ սիրոյ կանչը Իր Միածնի տառապանքով շրթներէն, ու խաչին նախատիմնն ու անէծքը փոխակերպեց յաւերժարոյր փրկութեան, երբ յոյնն ու հրեան, հեթանոսն ու հոռմայեցիին լսեցին.

«Հա՛յր, ներէ՛՛ ա տոնց. որովհետեւ չեն գիտեր թէ ինչ կ'ընեն»:- Ղուկ. ԻԳ. 34:

Ահաւասիկ հաւատքի ճանապարհը որ գուգորդուած է տառապանքի, ցաւի եւ նուիրումի, որ կը տանի հաշտութեան, փրկութեան եւ յաւիտենական կեանքի:

Մարդկութեան ներկայ գոյութիւնը արգասիքն է աստուածային տառապանքին ու ցաւին: Հետեւաբար մարդկային անհատական եւ համագգային տառապանքն ու ցաւը արժանիք մը պիտի դառնայ անհատին, ընտանիքին եւ ազգային յաւերժութեան, երբ այդ տառապանքը լծակցութիւն մը, մասնակցութիւն մը դառնայ Արարիչ Աստուծոյ սուրբ եւ ծննդագործող տառապանքին:

ԱԼՊԷՌ ՆՈՐԱՏՈՒՆԿԵԱՆ

ՅԱՐՈՒԹԵԱՆ ԱՐՇԱԼՈՅՍԸ

«Ժողովուրդ մըն է որ պիտի նահատակուի, որովհետեւ վազեց լոյսին ետեւէն ու չուրացաւ իր գերեզմանները»:

Յ.Ճ. Սիրունի

Հայ ժողովուրդի ողբալի նահատակութեան ու պանծալի յարութեան ամիսն է Ապրիլը: Անցեալի մշուշին մէջ թաղուած ու մոռցուած չէ երբեք հայկական ցեղասպանութիւնը, վասնզի մեր մէջ դեռեւս ունինք ջարդէն վերապրողներ, որոնք իրենց հարազատ աչքերով տեսան ամենագազանարարոյ խժոժութիւնները եւ իրենց փափուկ մորթին վրայ կրեցին բիրտ ու ծանր թաթը ոստիին: Ցեղասպանութիւնը, այս իմաստով, ներկայ իրականութիւն է եւ ոչ թէ հեռուոր անցեալի մէջ անտեսուած ու փոշոտուած պատմութիւն:

Յարգանքի, աղօթքի, վերյիշումի պահ է վերստին: Կոտորակուած, յօշոտուած, նահատակուած, եւ այո, վերագարթօնք ապրող եւ յաւերժապէս ինքնագոյութիւն պահպանելու վճռականութիւն ցուցաբերող ժողովուրդի մը առջեւ խոնարհելու պահ է:

Աշխարհը քաղում անգամներ դժբախտ ականատեսը եղած է վայրագութիւններու, բռնութիւններու, յափշտակութիւններու, անարդարութիւններու, զանգուածային կոտորածներու եւ այլ սարսափագոյու ու տմարդի արարներու: Աշխարհ սակայն երբեք չէր լսած ազգաբնաջնում եւ ցեղասպանութիւն բառերը: Այս զագրելի բառերուն գործադիրները պիտի ըլլային ազգասպանութեան տխրահռչակ երրեակ գործադիր մարմնի անդամները, որոնք

իրենց անողոքութեամբ ու անմարդկայնութեամբ, պիտի նկրտէին գերագանցել ամէնքը՝ «Լրիւ ոչնչացումի միջոցներն ու կիրառումի հարցը» արծարծելով եւ անյապաղ ի գործ դնելով: Այս առիթով, արիւնարբու Պէհաէտտին Շաֆիր խիստ մտահոգութիւն կը յայտնէ, ըսելով՝ «Եթէ այդ պարտականութիւնը պէտք եղածին պէս չվերջացնենք, եւ առաջիկաներուն նման կիսկատար ձգենք, հայոց վրիժառութենէն պիտի չկրնանք փրկուիլ...»: Նմանապէս, գազանասիրտ Թալէադ, հրամայած էր հետեւեալը. «Վերջ տալ անոնց (հայերուն) գոյութեան՝ ինչքան ալ դաժան ըլլայ ձեռնարկուած միջոցառումները, նկատի չառնելով ոչ տարիքը, ոչ սեռը, ոչ ալ խիղճը»: Այո, նկատի չառնել անմեղ մանուկը, դեռատիկը, պարմանը, անչափահասը, եւ մանաւանդ՝ անտեսել արգանդի մէջ նոր սաղմանաւորուող ու կազմուող սուրբ ու նուիրական կեանքը. փնացնել իսկոյն անծինը, արգանդախեղդ ընել զայն սուիներով ու չարժանացնել կեանքի լոյսին. նաեւ՝ սուրբի քաջի անկար ծերը, խեղանդամը, թշուառ հիւանդը, գեղեցիկ նորահարսը, երիտասարդը, ամէ՛նք, ամէ՛նք, առանց խտրութեան, առանց խղճահարութեան, առանց կարեկցանքի ու գութի, ոչնչացնել ողջ ազգ մը յանուն ոչնչի՝...: Բանտերէն ազատ արձակուած ռերագործներուն, դահիճներուն, յանցապարտներուն եւ կիսավայրենի

մարդուկներուն, չէթէներուն յանձնուած էր գործը կատարել մութին մէջ եւ անմիջապէս թաղել մութ ու խոնաւ հողին մէջ: Մաքրութեան գործը ընթացած էր ծրագրի համաձայն, որովհետեւ դահիճները դաժան էին ու խիստ անագորոյն: Սեւ արհեստին վարժ մարդախոշոշները անխնայօրէն բզկտեցին իրենց անմեղ որսը, մորթոտեցին, փողփողեցին բովանդակ ազգ մը: Ինչո՞ւ այս դառնագոյն աղէտի եւ մարդկային մեծագոյն ողբերգութիւնը: Այս ամբողջը կը պատահէր որովհետեւ հայ ժողովուրդը «վազեց լոյսին ետեւէն ու չուրացաւ իր գերեզմանները»: Այլ բանիւ, մեր ազգը մշտապէս հետամուտ եղաւ գիտութեան, իմաստութեան. իբրեւ աշխատունակ ժողովուրդ, տենդագինս լծուեցաւ սուրբ աշխատանքի ու ստեղծագործութեան. այսպիսով, ծրագրեց, յատկագծեց, կերտեց, քանդակեց, շէնցուց, ծաղկեցուց, շքեղ ու անմահ կոթողներ բարձրացուց, իր լոյսով ողողեց ու լուսաւորեց նաեւ իր շուրջինները. բարձրացուց անոնց կենսամակարդակը, փոխեց անոնց մթագնած ու մգլոտած անպէտք մտայնութիւնը, իր քրիստոնէական տոկուն ու վսեմ նկարագիրով եւ վեհ կեցուածքով յեղաշրջեց հոգիներ, ալեկոծեց մարդկանց ներսիդին եւ հիմնովին փոխակերպեց ու պաճառակերպեց ներքին մարդը:

Բովանդակ ժողովուրդ մը կը խողխողուէր ու արեան բաղնիքի մէջ կ'ողողուէր վասնզի չէր ուրացած իր նախնեաց գերեզմանները: Առհաւական ազնուագոյն ու վեհագոյն ժառանգագիծերով առաջնորդուող ժողովուրդ մը, որ սնուած ու թրծուած էր իր պապերուն ոգիով, չէր կրնար վատութիւն խառնել բարութեան: Լուսահոգի Հայկագուն Արք. Արքահամեան ինչքա՞ն ճիշդ կը նկարագրէր հայու հոգին երբ կը գրէր.

«Փոխան չարին սէր ենք ցուցեր եւ այդպէս ենք անմահացեր»: Հայու անմահութիւնը ծրարուած էր իր բարեգործական արարքներուն մէջ եւ ոչ թէ չար մտածումներու եւ կեանքի մէջ: Անմահանուն բանաստեղծ Պարոյր Սեւակ սփանչելի կերպով կ'արտայայտուէր այս մասին.

«Մեր երկրի վրայ կախուել են ահեղ օրեր՝ մառ ու մութ եւ դաժան կարի ցանկանալով մահուան թոյնով վրդովել հանգիստը երկրի մեր չնաշխարհիկ... եւ ելել ենք մենք մեր այգաբացուն, մեր ուժով համակ, վաստակով արդար, ջնջելու չարիքն այդ արիւնացող, կոտորել վերջին այդ կեռը խարդախ, վերջին տէրերին այն ժանտաբարոյ...»

Դարերով միատեղ ապրած ու աղուհացով սրբագործած ու նուիրագործած եւ նոյն նակատագիրը դէմ յանդիմանած հայր պարզապէս ընդունակ չէր իր բարեկամութիւնը դրժելու, ուրանալու եւ մէկդի շարտելու. բայց ոսոխը ապացուցեց հակառակը. ան իր մակերեսային բարեկամութեամբ եւ լուրմուռած բառերով խաբեց մեզ. ան ցոյց տուաւ լկտիօրէն ու մեծագոյն շնականութեամբ որ չիք բարեկամութիւն առանց շահի: Այս պայմանական ու սակարկելի բարեկամութիւնը խախտուէր ու անիրական, կեղծ ու խաբուսիկ: Հայեր արդէն միշտ ուշ հասկցած են իրենց թշնամին. պատճառը այն է որ իրենք եղած են բարեմիտ ու բարեացակամ, ազնիւ ու հանդուրժող, եւ իբրեւ այդպիսին, չեն կրցած ունենալ խորաթափանց ու գննող միտք՝ զատորոշելու բարեկամը թշնամիէն, բարեմիտը՝ չարամիտէն: Արեան բանկ գինով սորվեցանք, որ կարելի չէ վստահիլ կեղծուպատիր լորձնաշուրթ խոստումներու եւ անպատկառ ու շնային

ժպիտներու: Ժամանակն է որ հայ հաւաքականութիւնը ի սփիւռս աշխարհի մէկտեղուի, միաւորէ իր բարոյական ու հոգեւոր ուժերը եւ աշխատի ի բարգաւաճումն եւ ի բարեգարդումն իր մայրենի երկրին եւ ժողովուրդին: Մեր հէ՛մ ու դժբախտ նահատակները վրէժ կը պահանջեն: Հայութիւնը իր մեծագոյն վրիժառութիւնը կատարած է արդէն: Վկայ՝ մեր գոյութիւնը եւ դեռ մեր գոյութիւնը շարունակելու, ինչպէս նաեւ՝ անելու, զարգանալու եւ ուճանալու պողպատեայ կամօր եւ վճռականութիւնը: Ոչինչ պիտի կասեցնէ մեզ յառաջ ընթանալէ: Ոչինչ պիտի խախտէ մեր յառաջխաղացութեան թափը: Հայութեան երթը յաւիտենական է:

Նահատակներուն ձայնը մեր մէջ անմար է: Աղփատ է ու ապերախտ այն

ժողովուրդը որ իր նահատակները չի նանչնար, չի յարգեր եւ չի յիշեր: Երանի այն ժողովուրդին որ իր սրտին մէկ անկիւնը, ջերմ տեղ յատկացուցած է իր ազգի անմեղ զոհերուն՝ վասն զի այդ ազգը բարոյական վսեմագոյն դասը առած է կեանքի:

Ապրիլ 24՝ համազգային սուգի ու անմեռ նահատակաց յիշատակութեան օրը, թող ըլլայ ուխտի վերանորոգութեան ու աղօթքի վերառա՛ման օր: Թող ամէն հայ անհատ խոնարհի անգերեզման ու անշիրիմ նահատակներուն առջեւ եւ անոնց խունկի ու սիրոյ բուրումնաւէտ խորանը զարդարէ մրմունջ մ'աղօթքով ու սաղմոսով:

Ականաւոր գրող մը ըսած է. «Այն ժողովուրդը որ չի մոռնար իր նահատակները, չի կրնար մեռնիլ»:

ԶԵՆՈՐ ՔԷՅ. ՆԱԼՊԱՆՏԵԱՆ

ՇՆՈՐՀԱՒՈՐԱՆՔ

Ս. Զատկուան առիթով, շնորհաւորանքի գիրքեր եւ հեռագրեր առաւուեցան Հոգեւոր ու Կառավարական պետերուն եւ Առաջնորդներուն, որոնց շնորհաւորագիրքերը ստացած է Պատրիարք Սրբազան Հայրը.-

- Ամենայն Հայոց Հայրապետ, Նորին Ս. Օծութիւն Տ. Տ. Գարեգին Բ. Կաթողիկոսին.

- Մեծի Տանն Կիլիկիոյ Վեհափառ Հայրապետ, Ն. Ս. Օ. Տ. Տ. Արամ Ա. Կաթողիկոսին.

- Թուրքիոյ Հայոց Ամեն. Տ. Մեսրոպ Բ. Մութաֆեան Սրբազան Պատրիարքին.

- Մոսկուայի եւ Ռուսիոյ Օրթոտոքս Եկեղեցւոյ Ամեն. Տ. Ալէքսէյ Բ. Սրբազան Պատրիարքին.

- Թեմակալ Առաջնորդներուն, Պետական եւ Ազգային Հաստատութեանց ղեկավարներուն.

ՇԱՅՐԱԳՈՅՆ ՊԱՏՐԻԱՐԲ
ԿԱԹՈՂԻԿՈՍ
ԱՍԵՆԱՅՆ ՀԱՅՈՑ
ՄԱՅՐ ԱԹՈՌ Ս. ԷՋՄԻԱՇԻՆ

SUPREME PATRIARCH
CATHOLICOS
OF ALL ARMENIANS
MOTHER SEE OF HOLY ETCHMIADZIN

Թիվ 401

Սուրբ Զատիկ, 2003թ.

ԱՍԵՆԱՊԱՏԻՎ
Տ. ԹՈՐԳՈՍ ԱՐԶԵՊԻՍԿՈՊՈՍ ՍԱՆՈՒԿՅԱՆ
ԵՐՈՒՍԱՂԵՍԻ ՀԱՅՈՑ ՊԱՏՐԻԱՐԲ
Երուսաղեմ, Իսրայել

Ամենապատիվ Սրբազան Պատրիարք,
Մայր Աթոռ Սուրբ Էջմիածնից Մեր սիրո ողջույններն ենք հղում Ձեզ, Տիրախնամ
Աթոռիդ ուխտապահ հոգևորականաց, եկեղեցական և համայնքային վարչությանց
պատվարժան անդամներին ու բարեպաշտ հավատացյալներին և շնորհավորում մեր
Տեր Հիսուս Քրիստոսի Սուրբ Հարության հրաշափառ տոնի առիթով:

«Յարեաւ Քրիստոս ի նորափոր ի վիմէն» հաղթական օրհներգությամբ հոգևոր
գարուն է բացվել քրիստոնյաներիս կյանքում: Հարության սրբաբար շնչի հետ մէլ,
հոգիները համակված են Աստվածակառույց Սուրբ Էջմիածնի 1700 ամյակի հոբելյանի
տոնակատարման խանդավառությամբ ու ոգևորությամբ, որ գործություն և
լավատեսություն պիտի դառնան ազգային-եկեղեցական մեր կյանքից ներս:

Մահվան դեմ կյանքի հաղթությամբ գոտեպնդված՝ հավատում ենք, որ
«բազատրեսցէ Տէր արդարութեամբ և սիրով իւրով յաւիտենից մինչեւ յաւիտեան», և
մարդկության կյանքից իսպառ պիտի մերժվեն չարությունն ու բռնությունը,
խարդավանքն ու ատելությունը, պատերազմներն ու արհաւիրքները:

Հարուցյալ Փրկչի Իջման Սուրբ Մեղանի առջև առ Աստված աղոթք ենք
բարձրացնում վասն Տիրախնամ Աթոռիդ և զինվորյալ միաբանության հոգևոր
վերարթնության ու հանապազ բարգավաճման՝ մաղթելով Ձեզ քաջառողջ արևշատ
կյանք և Տիրոջ օգնականությունը՝ Պատրիարքական բարձր Չեր առաքելության մեջ:

Թող Ամենակալ Աստծո օրհնության ներքո միշտ շեն ու ծաղկուն լինի Եկեղեցին
Հայաստանյայց՝ նվիրապետական իր Աթոռներով, ուխտապահ իր եկեղեցականներով
և ուշխարհաափյուռ բարեպաշտ իր զաւակներով:

Քրիստոս Յարեաւ ի մեռելոց,
Օրհնեալ է Յարութիւնն Քրիստոսի:

Եղբայրական սիրո ողջունով,
աղոթարար՝

ԳԱՐԵԳԻՆ Բ

ԿԱԹՈՂԻԿՈՍ ԱՍԵՆԱՅՆ ՀԱՅՈՑ

ԿԱԹՈՂԻԿՈՍԱՐԱՆ ՄԵԾԻ ՏԱՆՆ ԿԻԼԻԿԻՈՅ

ԱՆՇՈՒՐԱՍ - ԼԻԲԱՆԱՆ

63/03

Ս. Չատիկ, 20

ԴՆՔԻԿԻԱՍ,

Ամենապատիւ
Տ. Քորգոմ Արքեպիսկոպոս Մանուկեան
Հայ Պատրիարք Երուսաղէմի
Երուսաղէմ.

Սիրեցեա՛լ եղբայր ի Քրիստոս,

Տեսան մերոյ Յիսուսի Քրիստոսի Յարութեան խորհուրդով լեցուն այս օրերուն, եղբայրական ոգիով եւ քրիստոնէական ջերմ սիրով կ'ողջունենք Ձերդ Սիրելութիւնը եւ Սրբոց Յակոբեանց ուխտեալ միաբանութիւնը:

Այս օրերուն, երբ կը պատրաստուինք դիմաւորելու մեր Տիրոջ Յիսուսի Քրիստոսի կրաշափառ Յարութեան տօնը, աշխարհը ամբողջ ու յատկապէս Միջին Արեւելիք կ'ապրի անապահովութեան ու պատերազմի արեւախիլք: Իրերու այս դրութեան մէջ, խղաղութեան կը ցանկայ համայն մարդկութիւնը: Քրիստոնէական հաւատով ու Յարութեան յոյսով զինուած քրիստոնեաներս համոզուած ենք, սակայն, որ պատերազմը տեղի կու տայ խղաղութեան դիմաց՝ երբ արդարութիւնը տիրապետէ:

Արդարեւ, Քրիստոս ինք ո՛չ միայն արդարութիւն ու խղաղութիւն բերաւ աշխարհին, այլ "երանի" տուաւ խղաղաբարեկամութեան: Այլ խօսքով՝ յանձնառու դարձուց մարդը շարունակելու իր բերած երկնային խղաղութիւնը աշխարհի վրայ կենսագործելու սուսանդամութեամբ: Արդ, իւրաքանչիւր քրիստոնեայ ու մանաւանդ Քրիստոսի եկեղեցւոյ ծառայութեան նուիրուած հոգեւոր սպասաւոր կոչուած է առաջնալը դառնալու խղաղութեան, որպէսզի վերջ գտնեն պատերազմները եւ բացուի արդարութեան ու խղաղութեան արշալոյսը:

Քրիստոսի կրաշափառ Յարութեան տօնի այս խնկարոյր օրերուն, Մեր աղօթքն է առ Ամենաբարին Աստուած, որ Ձերդ Ամենապատուութեան պարգեւէ քաջառողջութիւն եւ աննկուն կամք, որպէսզի վերանորոգ հաւատով յառաջ տանիք Երուսաղէմի Հայոց Պատրիարքութեան եկեղեցաշէն ծառայութիւնները մեր եկեղեցւոյ ու ժողովուրդին:

Եղբայրական ջերմ սիրով,

Աղօթակից:

ԱՐԱՄ Ա. ԿԱԹՈՂԻԿՈՍ
ՄԵԾԻ ՏԱՆՆ ԿԻԼԻԿԻՈՅ

ՊԱՏՐԻԱՐԺՈՒԹԻՒՆ ՀԱՅՈՅ

Ստանկուլ, 19 Ապրիլ 2003

Նորին Շնորհազարդ և Ամենապատիւ Տէրութիւն
ՏԵՐ ԹՈՐԳՈՍ Բ
Հայ Պատրիարք Սբ. Երուսաղէմի

Ամենապատիւ Հայր,

«Առանց խտրութեան, բոլոր անոնք որոնք Զրիստոս Յիսուսի կը հաւատան, Աստուծոյ առջեւ կ'արդարանան: Արդարեւ, թափեալ բոլոր մարդիկ մեղանչեցին եւ Աստուծոյ փառքէն զրկուած կը մնան, սակայն Աստուած զանոնք կ'արդարացնէ Իր ձրիօրէն պարգեւած շնորհքովը, Զրիստոս Յիսուսի փրկագործութեան միջոցաւ: Որովհետեւ Աստուած նախասահմանեց, որ Զրիստոս Իր թափած արիւնով քաւութեան միջոց ըլլայ անոնց՝ որոնք իրեն կը հաւատան: Անցեալին մէջ Աստուած Իր արդարութիւնը ցոյց կու տար՝ անյիշաչար գտնուելով մարդոց գործած մեղքերուն հանդէպ, իսկ ներկայիս, նոյն Իր արդարութիւնը կը յայտնէ՝ մեղքերուն թողութիւն շնորհելով, ցոյց տալով թէ արդար է ինք եւ կ'արդարացնէ ոեւէ մեկը որ Զրիստոսի կը հաւատայ:» (Հռոմ. Գ. 21-26):

Պօղոս Առաքեալի սոյն հաւաստման կը հետեւի Նարեկի սրբասուն մոնոզոնը Սուրբ Գրիգոր, իր Ողբերգութեան Մատենան մէջ արծազանգելով, թէ «Արդարն եւ անարատն, գտիչն ամենայնի, վասն մեղաց մերոց մատնեցաւ եւ **ՅԱՐԵԱ՛՛՛՛՛՛՛ ՎԱՍՆ շՍԵՂ ԱՐԴԱՐԱՅՈՒՅԱՆԵԼՈՅ**» (Բան ԼԳ.դ):

Ս. Նարեկացիի աղօթքը մե՛րը կ'ընենք ամէն անգամ երբ կը հաղորդուինք Ս. Պատարագի խորհուրդով, միանգամայն ամրապնդուելով մե՛ր Յարութեան յոյսին մէջ:

Սուրբ Չատկի հրաշանորոգ օրերուն, ա՛յսպիսի խոհերով թարմացած, կը մաղթենք եւ կ'աղօթենք, որ Բարձրեալն Աստուած Ձերդ Ամենապատուութեան պարգեւ քաշառողջ եւ երկար կեանք, բազմամեայ եւ արեւշատ գահակալութիւն, ինչպէս նաեւ արգասաբեր առաքելութիւն եւ մշտանորոգ ծաղկում Ս. Աթոռոյդ Միաբանութեան:

Այսու գրիւ Ձերդ Ամենապատուութեան կը փոխանցենք նաեւ Պատրիարքական Աթոռոյս միաբաններուն, խորհրդականներուն, ազգային-եկեղեցական վարչութեանց եւ հաւատացեալ ժողովուրդի սիրոյն եւ ակնածանաց հաւաստիքը:

Մատչիմք խոնարհ աղօթակցութեամբ եւ ողջունիւ սիրոյ, սրտագինս աւետելով, թէ

Զրիստոս յարեաւ ի մեռելոց.
Օրինեալ է յարութիւնն Զրիստոսի:

Handwritten signature of the Patriarch

ՔՄԵՍՐՈՊ

ՊԱՏՐԻԱՐԵ ՀԱՅՈՅ ԿՈՍՏԱՆԴՆՈՊՈԼՍՈՅ

**Патриарх
Московский
и всея Руси**

119034 Москва, Чистый пер., 5

**ЕГО БЛАЖЕНСТВУ,
БЛАЖЕННЕЙШЕМУ ТОРКОМУ II,
АРМЯНСКОМУ ПАТРИАРХУ ИЕРУСАЛИМА**

Ваше Блаженство!

Христос Воскресе!

В этот светлый день примите поздравления с праздником Святой Пасхи.

С верой во Христа Воскресшего мы обращаем взоры в наше небесное отечество. Распинаясь со Христом через несение креста и умирание для греха, мы воскресаем с Ним для новой жизни, познавая «Его, и силу воскресения Его, и участие в страданиях Его, сообразуясь смерти Его, чтобы достигнуть воскресения мертвых» (Флп. 3, 10-11).

Поздравляя Вас с праздником Воскресения Христова, желаю Вам и Вашей пастве радости о Господе нашем, Который «воскрес из мертвых славою Отца», чтобы «и нам ходить в обновленной жизни» (Рим. 6, 4).

С любовью о Христе Воскресшем

ПАТРИАРХ МОСКОВСКИЙ И ВСЕЯ РУСИ

Пасха Христова
2003 года
Москва

ԲԱՆԱՍՏԵՂԾԱԿԱՆ

ԿԵԹԹՈՆԵՐԸ ՀԱՅՈՒՆ

Սարսափելի է ըսել թե ըսփիւռփի մէջ միայն,
Կէթթո-ներու մէջ սեղմեալ կրնանք տոկալ ու տեսլ.
Ո՛չ մէկ նահանջ կատարել ընկերութեանց դէմ օտար,
Որովհետեւ յետփայլ է, ամէն զիջում եւ անկում.

Պիտի ըլլար շատ տարբեր, երբ ամէն տեղ ազգովին
Կազմակերպեալ ապրէինք կէթթո-ական ոգիէ
Հեռու եւ ի՛սկ՝ համաձայն խառնուածքին հայութեան:
Բայց մենք կ'ապրինք ցնծութեամբ, դուռ, պատուհան միշտ բացած

Դէպի անկուշտ դըրացին, որ կ'ըսպասէ մեր մահուան:
Անկազմակերպ եւ ներքին պայքարներով անընդհատ՝
Իրերամերժ, ալլասէր, ինչպէ՞ս ըլլայ կարելի
Մեր գոյութիւնը պահել, մա՛նաւանդ երբ պատրաստ ենք

Ընդունելու օտարէն ի՛նչ որ կու գայ մեզ, անմաղ,
Հեռանալով, մերժելով, ա՛յն որ մերինն է միայն
Իբր արգասիք դարերու մեր ցաւերուն ու խինդին,
Որ մեր խորքը կը կազմէ անզուգական եւ հարուստ:

Կէթթո-ներէն դուրս բերող մեր ճամբաները սակայն,
Ե՛ւ հանելի, ե՛ւ դիւրին՝ շա՛տ աւելի են դաժան,
Սարսափելի՛, մահացո՛ւ, որ անսայթա՛ք, յայտնօրէն՝
Ամէն օր քիչ մ'աւելի մեզի ձուլման կը տանին:

«Ի Լրումն ժամանակի»

ԱՆԵԼ

ԷԼ Ի՞ՆՉ ՀՈԳԵԼՈՐ

Էլ ի՞նչ հոգեւոր,
 Երբ մահուան հացից նա համ չի առնում
 Երբ մահուան նամբից նա ետ չի դառնում
 Եւ հազար ու մի պատճառ է բռնում,
 Թէ ինքն ինչու է մահուան մէջ մտնում.
 Բա էլ ինչո՞ւ է Աստծոյ տուն գնում:

Էլ ի՞նչ հոգեւոր,
 Երբ չի զգացել ապտակը կեանքի,
 Երբ չի ենթարկուել ծաղր ու ծանակի,
 Փուշը չի արել իրեն անկողին,
 Անզիջում սրտով ընկել է կողին:

Էլ ի՞նչ հոգեւոր,
 Որ դեռ ծիծաղը չի փոխել լացի,
 Զի առել համը երկնային հացի,
 «Որդեծնութեան» ցաւը չի տեսել,
 Բայց միշտ ասում է. «Ցաւել եմ ես էլ»:

Էլ ի՞նչ հոգեւոր,
 Որ ունայնացման նամբով չի անցել,
 Որ Գողգոթայի խաչին չի խաչուել,
 Կամ էլ՝ փրկութեան դռնով չի մտել,
 Յաւիտենական հանգիստ չի գտել...

ՄԻՇԱ ՍՎԱՐԵԱՆ

«ԺԱՄԱՆԱԿ ԶՈՒՆԻՄ»

Մարդեր տրտում, մտահոգ
 Կը վազվզեն ամեն կողմ,
 Ժամացոյց մը դաստակին
 Ժամանակին հետեւէն:
 Օրուայ ամէն հանգրուանի
 Մարդոց սրտին մէջ կը բանի
 Ըսպառնալիքը ժամին:
 Այդ սղացած ժամանակէն
 Տեղ մը կու տա՞ն քեզի, Տէր,
 Թէ քեզ նոյնպէս կը թաղեն
 Ժամանակին շուրջին տակ:
 Աղօթք մը կա՞յ քեզ ուղղուած
 Կամ Սիրտ մը կա՞յ քեզմով լեցուած
 Ամայացած այս մարդոցմէ
 Որոնք կարծես կը շտապեն
 Քեզ ջնջելու օրակարգէն:
 Ո՛ւր մնացին մեր հինաւուրց
 Հոգեպարար անձերը վեհ,
 Ո՛ւր մնացին մեր սրբակերտ
 Պաշտամունքի ծաղկուն վայրերն
 Որոնք հիմա կը ննջեն
 Առանձնութեան ու լռութեան
 Վերմակին տակ անդադար,
 Ուր ժամկոչին քայլերն միայն
 Կը խանգարեն մերք ընդ մերք
 Լռութիւնն այդ վիթխարի:
 Դործավայրեր լեցունեցան,
 Աստուծոյ տունն ամայացաւ,
 Եւ ուղեղներ շինուեցան,
 Բայց հոգիներ պարպուեցան:

ԹՈՐԳՈՄ ԿԱՐԱՊԵՏԵԱՆ

ԳՐԱԿԱՆ

ՄԻ ԱՅԼ՝ ՄԻ ԵՐՐՈՐԴ ԱՇԽԱՐՀ...

(Սեւակ Յովհաննիսեանի պոեզիան)

Պոեզիայի եւ իմաստասիրութեան եւման խորքում առկայ է ստեղծողի անձնական կենսափորձի ու ֆնմախոյզ դիտարկումների անանձնականացումը, ուսումնառուած, այնուհետեւ՝ գեղարուեստական այլասացութեամբ արտայայտուած. մի իւրրորոյն համադրութիւն, որ իր տրոհուած լինելութեամբ ձգտում է անվախեանութեան փառսը հասցնել իր լրումին, խօսքում համընդգրկել Ամբողջը՝ Երկիրը եւ Երկինքը...

Իմացարանական այս մետատեքստում պոեզիան «առաջնային» արժէքաբանական գործառոյթ է կրում, որից մասնատում է եւ դէպի որին վերադառնում է իմաստասիրութիւնը (Շելլինգ)։ Գրողը նակատագիր կրող անհատ է, որ իր արարումի յաւերժ ներկայութեան մէջ առաջնորդում է մեզ դէպի գոյութիւն ունեցող Միակ աշխարհ՝ ներհուն, ինքնա-գոյափոխաբերող աշխարհ՝ արթունների, Լոյսի, Յաւերժի ջղածիգ-լուծարող, տրասցենդենտի (անդրանցականի) իր ինքնութիւնը ստոյգ գոյաւորող՝ մի Այլ՝ Մի Երրորդ Աշխարհ...։

Բանաստեղծը միայնակ է տիեզերական այդ լուսեան անսահմանութեան դէմ...։ Իր մէջ, իրենով արտածում է Յաւերժական կեանքը՝ յայտնուած Երկնքի եւ Երկրի հատման կետում (իրականի եւ իդէականի)։ Նա «հաղորդակցւում է ինքնուրուշ աշխարհին», որից ծնում է թախիծը՝ գոյի-անգոյի փոխակերպումներում։ Նրան տրուած է ընթանալ յայտնիի եւ անյայտի այդ մթագծումներով դէպի միակ աշխարհ, որ իր մէջ է, միաժամանակ դուրս է իրենից...։ Նա սոսկական հայեցող չէ, որ ընկղմում է «ներսում»՝ մոռանալով եւ կորցնելով Ուղին։ Եթէ հոգու մէջ «ընդերկրեայ գետեր են հոսում», նեղւում ժայռեր, ապա կարելի է իմաստաբանել այս դէպքում՝ ոչ թէ ներհայող քանաստեղծի աշխարհի, այլ դէպի Աշխարհ տանող «քանաստեղծի աշխարհի» մասին...

Մարդու քննադատական իմացութեան «նման առաքելութիւնը» «լուսեան պատեանը» նեղէնու, Լոյսի մէջ յայտնուելու, կեանքը հնարաւոր լրիւութեամբ ընդգրկելու շնորհը նախախնամութեամբ տրուած է գրողին։ Լոյսը յենակէտ է, մի արահետ, որ տանում է քանաստեղծի հոգեւոր-արարչական տարածութիւնը, դէպի Ինքը, որից բխում է անհատի դրաման՝ յայտնագործման, յայտնատեսման իր տրոհման դրաման...

Փիլիսոփայորէն այն արտածում է այսպէս՝ «Տուէ՛ք ինձ Կէտ մի որոշ՝ եւ Ողջը շուտ կը տամ ես» աշխարհընկալումով։ Անհատը այս «քեւեռում» զգայում, գիտակցում է իր «կան», եւր։ Այնուհետեւ մասնատուելով իրերի մէջ, որոնելով իր էութիւնը, դիմառնում է մահին, որից այնկողմ Ոչինչն է՝ անվախեան, անսկիզբ, այլեւ յաւերժ անկանգ։ Բանաստեղծն այս պարագծում փոխակերպւում է էութեան, տրոհում գոյութեան նանաչողութեան կենսոլորտում, ուստի «ակնթարթն է լոկ Աստուածն» իր անվերջ (կամ՝ «ապրած մի կեանք է իմ օրը ամէն»), ինքն էլ՝ «ակնթարթի» անանցական գոյութիւնը...

II

Սեւակ Յովհաննիսեանի պոեզիան էութեան լուսարձակումն է, առիմֆնող, այնպէս՝ ասես երազը շարունակուի արթմին...։ Նա իր փանամեայ ստեղծագործական շրջանը անցել է Լուսեան խեցու մէջ պատենաւորուած՝ ինքնաստոյգ, Բառի հրաշքին ապաւինած, փանի դեռ աղմկում էին հրապարակներում քանաստեղծիկների մի խորձ քաղմութիւն։ Հրապարակուած երկու լղարիկ

¹ Эстетика: Словарь (под общей ред. А. А. Беляева и др.), М. 1989, ст. 399.

բանաստեղծական ժողովածուները՝ «Մակընթաց լոյս»(1986), «Զփակուող շրջան»(1990), գրաֆնություն մկրատումներով, վկայում էին երիտասարդ բանաստեղծի օժտուածութեան մասին, բայց թերեւս «էիչ էին»՝ քացայայտելու այն հոգեւոր համակարգը, որը գրականագիտութեանը պարտադրում է իր ինքնաբերական «հմայախօսութիւններից» հեռանալ՝ մերժելու, ընկղմելու Յովհաննիսեանի «հոգեւոր անդունդը»...: Իւրատեսակ այս «ինքնավերադարձ» պայմանաւորուած է տեսական նոր ընկալումներով, որով պիտի ընթանալ՝ վերաբժեւորելու ինչպէս այս բանաստեղծի, այնպէս էլ 90-ականների հայ պոեզիան:

Սեւակ Յովհաննիսեանը դարաշրջանի վերջին տասնամյակի՝ իր լրումին հասած, դեռեւս երիտասարդ, բայց իր բառաշխարհը ստեղծած բանաստեղծն է, որն իր տեսահայեցողութեամբ քննել է մի անվախեանութեան կէտի, որից անդրադարձներ է ստանում եւ դէպի ուր ընթանում է Մարդը՝ իր գոյի առեղծւածները, իր ինքնութեան չտրորուած, չլուսարանուած արահետները պնդելու...: Սա բանաստեղծի իւրաքանչիւր ֆանտաստիկ է, որ աւանդների «ներկրման» իմաստով ինչքան մաքուր է, այնքան էլ հարուստ փոխտապաւորութիւնների՝ նրանց մէջ տրոհուելու, իր ինքնութիւնը մակարեւելու նորովի Հայեացքով: Հետեւաբար Յովհաննիսեանը իր աշխարհայեցութեամբ որքան նոր է, նոյնքան հին, իմաստաբանութեամբ, որովհետեւ Հշմարտութեան կրողն է:

Կեանքն ինքն է իր «փիլիսոփայութիւնը», այն ենթարկում է ինքն իրեն, ուստի չի կարելի ասել, որ այն ունի սկիզբ եւ վերջ («քանի որ այն ոչ ոք չի տեսել»), այլ «...նա միայն կայ, ընթանում է՝ որպէս շարժում եւ շարժման ինքնագիտակցութիւն»: Այդ դէպքում՝ կեղծ է գիտելիքը («նա ընդամենը նկարագրում է առարկան»), այն «իսկական նախապաշարմունք է»: Իրականում միշտ, աշխարհը բանաստեղծի «իւրարտայայտութիւնն է՝ » «ինքնամփոփ», ինքնարտածական, գիտակցութեան զգայական մի «առարկայութիւն», ուստի նրա *ռացիոնալ* (rational) կամ դրապաշտական ճանաչումը կեղծ է ըստ քննադատական ճանաչողական կարգի:

Յովհաննիսեանի *իրացիոնալ* (irrational) ճանաչողութիւնը մերժուած-արիւնակցական կապ ունի, աւելի ճիշտ՝ փոխտապաւորութիւն առնչութիւն ունի Շպէնգլերի, այնուհետեւ՝ Շոպենհաուերի, որոշ տարրեր՝ բանաստեղծութեան վերլուծական համակարգում, աւելի վաղ՝ Պլատոնի, Ֆիխտեի, *էկզիստենցիալ* (existential) ճանաչողութեան (մահուան եւ *աբսուրդի*/absurd/ զգայական քնն-նումութեամբ) եւ այլն...:

Ս. Յովհաննիսեանը հայ պոեզիան «մտակարգում է» ասես իբրեւ «բանաստեղծելու փիլիսոփայութիւն», որն իր բառապատկերի անպարագիծ ակունքներով փոխարարելու է միջնադարի տաղերգուներին, նրանցից ամենամեծի՝ Նարեկացու երկնային մերձեցումներին (ինչպէս ինքն էլ կ'ասէր՝ «հաղորդակցում է Նարեկի լոյսին»): Նա էլ, ինչպէս մեծ Նախորդը, Մարդու ինքնաֆնությունը՝ համայն «ես»-ը սկսելով ներսից՝ առաջադրում է մարդու եւ ինքնին իրի, երկնի եւ գետնի յարաբերութեան խնդիրը: Բայց նախ եւ առաջ՝ դրանք «մասնատելով» իրարից, կամ որ նոյնն է՝ ընթանալով դրանց «հակադրութեան» միջով (*իրացիոնալ* աշխարհում դրանք նոյն հասկացողութեան կրողներն են՝ Կեանքը - Ինքը՝ իբրեւ գոյութիւն), անհատի կեանքի ողորդագատումն իրացնելով արիստոտելեան *կարարտիկայի*՝ բառապատկերների «նիւթական» հոլովոյթների ծիրում...: Ահա թէ ինչու բառերը ձգտում են իրենց «նախնական» իմաստին: Նրանց խորքում բախնում է վիթխարի *ինֆորմացիա*: «Նախնական» իմաստն է՝ Ս. Յովհաննիսեանը բառը ոչ թէ պարփակում է «իր մէջ», այլ ինքն ինքն է՝ Ս. Յովհաննիսեանը բառը ոչ թէ պարփակում է իրեն, եզակին, Մի-ն: Ուստի՝ բառ-էլ, ընթանալով դէպի բառը, ճանաչում է իրեն, եզակին, Մի-ն: Ուստի՝ բառ-

¹ Ս. Յովհաննիսեան, Գիտութիւն եւ ճշմարտութիւն, «Աստղիկ», հ. 4, 1991թ., էջ 220-221:

պատկերը, այնուհետև լրիութեամբ՝ բանաստեղծութեան ծնունդը աղօթարարելով իբրեւ մի Ակնթարթի դրամա, *կոնտեքստում* (context) այն մնում է «անաւարտ»:

Իմաստը սակայն մէկն է՝ հասնել Ամբողջին, որի տեսապատկերում ինքնին իրը տրասցենդենտ հասկացութիւն չէ, այլ՝ տրամաբանութեանը, մտքին հասու տեսանկար՝ իր շարժման մէջ: Հետեւաբար, նրա ընկալումը բացառելով իբրեւ *սիմվոլի* (symbol) նոյնութիւն, մտակարգման իմաստով բանաստեղծութիւնն ամբողջութեամբ (բառ-պատկերը եւս) վերանում է Յաւերժութեան փոխաբերութեան (*մէտաֆորի*): Անհատն այդ գոյարանական կենսոլորտում համայն եւս էութիւնն է անտարանջատ, որի գաղտնիքը, ինչպէս բառերի՝ անծիր են՝

Ինչպէ՞ս կարող են բառերը չնչին
Պարփակել զարհուր Անյայտը հոգու.
Ես, որ մի մարդ եմ՝ առաջին-վերջին,
Բացում եմ ահա՝ ինչ կայ իմ խորքում:

(Մուտֆ)

Իհարկէ, այս եզակի՝ նոյնութիւնը գոյի իմաստի փոխածելութիւնն ու անտրոն միասնութիւնն է պարունակում, որով ընթանում է գուգադիր Մարդը՝ յայտնաբերելու ճշմարտութեան Կեանքը եւ Կեանքի ճշմարտութիւնը...:

III

Սեւակ Յովհաննիսեանի պարագայում որքան կարեւոր են նրա պոեզիայի փիլիսոփայական ակունքների ճանաչումը, նոյնքան՝ այն «մամուլութիւնների տարբերակումը», որով երեւանում է Բանաստեղծի Ուղին...:

Պէսիմիստական (pessimistic) աշխարհայեցութիւնը բանաստեղծի հոգեաշխարհում ինքնարտայայտման էանիշների սկզբնաւորումներ են, որ անդրադարձում է անհատի ապրումների, ինքնատրոնումների, ողբերգակեցութեան, երկութեան պոռտկումների՝ դէպի Լոյս-Աստուած ընթացող ջղածգումների միջով:

Սա անարար-անաւարտ կեցութեան ուրուագծում է, որ ապրում է մարդը-ինքը՝ տիեզերական գոյը: Շարժման մէջ՝ նրա իսկ միջոցով, տեղակայւող Հայեցողականը սակայն, այդ շարժման առկախման շնորհիւ էլ ապահաստատում է (այստեղից էլ անհատի տենչերի անբաւարարութիւնը, երկութեան ջղածիգ պրկումները, իդէաների կորստաբաղձ հետամերձութիւնը):

Եթէ Նարեկացու ողբերգական անհատը ճանաչում եւ ձգտում է դէպի Միմ-կատարեալը-Աստծուն, ապա դեռեւ Յովհաննիսեանի «մոլորուած» անհատը «դատապարտուած է» ճանաչելու, այնուհետեւ նոր՝ հոգեմերձեմալու Կեանքի ճշմարտութեանը՝ Աստծուն: Բնականաբար՝ «հարթութիւնների» այս տարբերութիւնը Նարեկացին ընկալում է խօսքի վերասլաց վերացարկումներով, Յովհաննիսեանը՝ նկարագրական-տեսապատկերային ընդհանրացումներով, բայց եւս՝ «ի խորոց սրտի»...:

Անստացական այս մետատեքստը Յովհաննիսեանի պոեզիայում ժառանգական-օրգանական կառուցուածք ունի, որի էպիկական ուրուագիծը արդէն նախարմատներ է ձգում «Մակընթաց լոյսում»: «Մովը» եւ «Երկիրը» ինչպէս երկրաբան՝ Կեանքի էներգիան կրող տարածութիւն են, այնպէս էլ էութեան միշտ, որոնց մէջ տարալուծւում է Կեանքի գաղտնիքը, Լուրիւնը, Պատրանքը, Յուշը, Մահը...:

Իրերը, Մարդը «Մակընթաց լոյսի» մէջ են, քանի դեռ անյայտի բողոք են պատուած: Լուրեան քեռներում սակայն ապրում ու շարժւում է Կեանքը՝ իբրեւ ինքն իր պատճառ, ինքն իր հետեւանք, իսկ մարդը՝ նոյն ինքն՝ իբրեւ

կենսաբանական գոյ, հայում է ներս՝ երեւանում իրրեւ «փշուած հայելի», բնութիւնը-կենդանական աշխարհը՝ նոյնպէս...: Ապրելու գոյութիւնն ինքնին դրամա է՝ կենսատարածքի յարափոփոխ, պատրանքագործ այդ շրջապատում, որ Մարդն անուանումներով գաղափարագրում է իրրեւ երկիր, Մով...:

Սեւակ Յովհաննիսեանի *պէսիմիզմը* (pessimism) նոյնքան խորունկ մի *ռեակցիա* (reaction) է աղաւաղուած մի իրականութեան դէմ, ինչպիսին դարավերջի հասարակական կեղծապատիր այն քաղաքականութիւնն է, որի «Փշուած հայելում» դասալիքի է վերածուել մարդը, մահացել հայրենիք, անհատ, լեզու, պետութիւն...:

Շպէնգլերը մամօրինակ «իրավիճակը» փորձում է մեկնաբանել «ներսից»։ «*Ինտելեկտուալ* (intellectual) գեղարուեստագէտը» (Թ. Մաննի արտայայտութիւնն է) կեանքի իմացաբանութեան ակտը դիտելով իրրեւ կենսաբանական եւ գեղագիտական զգայութիւն, այնուհետեւ փոխաբերում էր (մակարբերում) իրրեւ հոգու «նախնական վերապրում»։ Նրա կարծիքով վերապրման յատկութիւնը կրում է նախակերպարը («*նախասիմվոլը*», «*նախաֆէնոմէնը*») - մարմնում հասունացող «ցորենհատիկը»։ Անհատը, սակայն, այս պարագայութեան մէջ *կոնկրէտ* պատմականօրէն ձեւաւորուած մշակոյթի կրողն է։ Մերժելով «համամարդկային մշակոյթի» աւանդական ըմբռնումը, գեղագէտը բաժանարար սահմաններ էր գծում «անկախ» մշակոյթների միջեւ։ «Իր» մշակոյթը միակ հնարաւորութիւնն է ընձեռում, ըստ Շպէնգլերի, վերապրել Կեանքը (ճանաչել)։ Իսկ ընկալել օտարը՝ հնարաւոր է քացառիկ, լոկ *«կոնգէնեալ»* փիլիսոփայագեղագիտական *իմտուիցիայի* եւ «վերավերապրման» միջոցով։

Ամէն մի մշակոյթի դարաշրջան բնութագրում է հասունացման երկու փուլով՝ ծագող (восходящую) (նեղ իմաստով) եւ քաղաքականութեան վերափոխւող՝ անկում ապրող (нисходящую)։ Առաջին փուլին յատուկ է օրգանականութիւնը, արուեստների ծաղկումը, երկրորդում՝ տեխնիկայի աճը, մէգապոլիսների առաջացումը, մշակոյթի տեխնիկական (նիւթական) յագեցումութիւնը, տարածաշրջանային պատերազմները եւ «*ցէզարիզմի*» (կայսերականութեան) յարձակումները...¹։

Ս. Յովհաննիսեանը «*էվոլուցիայի*» (evolution) անապատան այս դրամայում ճակատագրօրէն դատապարտուած անհատի կեցութիւնն է կրում։

Երկինքն իջնում է, իջնում անընդհատ...
Երկիրն էլ ասես քարձրանում է վեր...
Արանքում նրանց մթին ու անյայտ,
Թափառում ենք մենք որպէս կոյր ստուեր։

Խփում է Երկիրն Երկիրը յանկարծ...
Եւ շեղքի մման՝ բոցաձեւ, հատու,
Թռչում է յանկարծ սրընթաց մի Հարց...
Եւ մի հարուածով մեզ յար գլխատում։

(«Ճակատագիր»)

Պահի սնոքիստական (snobbish) ինքնիմացութիւնը տրուած է վերուստ, ուստի գրողը թափառում է իր «մարմնի» մէջ, արտաժամանակեայ փոխաձեւութեան գաղտնիքները ճնշում են նրան, ուստի «մարմինն ինքն իրեն հանգելու», իր էութեան միջերը անտրոն «դիտելու-ճանաչելու» մի ելք ունի՝ նախիմաստ իր կերպը Խօսքի փոխարկելու, ինչպէս «Հեփիաթը», «Յուշը», «Մահը», «Քաղաքը»

¹ Эстетика: Словарь (под общей ред. А. А. Беляева и др.), М. 1989, стр. 403 - 404.

Եւ այլ քանաստեղծութիւններում, ուր նոյն քառմաստի հնչիւնը «մարմնանում», կրկին ասես փոխաբերում է խօսքի...:

Մարդու մարմինն ինքնօրէն տրուած յատկութիւն է՝ ապահաստատ, անել եւ նոյն ինքնութիւնն է կրում, ինչպէս ծովը՝ որ գաղտնիքներ ունի («Ծովը»), նոյն անուրջները՝ «քեկուն, ինչպէս Ծովին ընկած ճառագայթ» («Պատրանք»), հուրհեք Զրահարսին ունենալու-տիրելու երազը («Երազ», «Հեքիաթը»), ժամանակի աւազների մէջ ցամաքում է իրրել մի լուռ արցունք, քամիների հառաչանքն է կրում, իր պատեանի խորքում խիտնջի նման թափնում է լոխն՝ «անցեալի ու վերադարձի» մէջ պահպանելով իր գոյութեան թախծալուր յուշը («Յուշը»):

Յովհաննիսեանի «նախակերպարը» սակայն մի էկզոստենցիալ էութիւն է, որ պահը վերապրում է իրրել երգ (խօսքի պատկեր) («Երգը»), նրա անհաստատ գոյութիւնը վերանում է իրականութեան, որի պատկերը փոխակերպւում է Միտք-Քաղաք հասկացութեան (Մէլենգլէրի ասած՝ մշակոյթի երկրորդ աստիճանը) («Քաղաքը»):

Տարածութիւն-երկիրն այս տագնապի, տենչերի, կարօտի մի հրեղէն «սիւն է», որից սկսւում է տառապանքի ջղաճիգ ինքնորոնումը: Բայց...

Նա ցածում թողած յեղձուկը Կեանքի՝
Շողարձակում է մաքուր երկնքում...
Եւ աստ լիութեւ մի մեղսական հոգի
Տանջուած իր դէմքն է լուռ խաչակնքում:

Մարդն այդ վիթխարահսկայ լկումի մէջ նման է մի մանկան («նախափէնում է-նի»), որ իր փոքրիկ դոյլի մէջ աւագ է լցնում ու դատարկում («Միզիփոս»), չիմանալով, որ իր նախորդը՝ Կայէնը, լքել է իր քարը ու ձեռքը պարզել Մահին...: Նա (քանաստեղծը-մարդը եւս)՝ տեսել է Մահը եւ Երջանիկ է, քանզի նախել է այն, ազատագրուել մարմնի ցանկաբեր թոյնից՝ կարօտներից, իղձերից:

Լուրջեան այդ պատեանի մէջ (երկիր) Յովհաննիսեանին քաղաքակրթութեան այլ փէնումներն են հալածում նաեւ՝ ոգու սովը, հայրենիքի «անյաղթանակ յաղթութիւնների» տառապանքն է գումարում կրկին, եւ նախակերպարը վերապրում է իր խոռովի ամենատանջալի ցնցումը.

Արդեօք ու՞ր է, Մհեր, արդեօք ու՞ր է քո հին
Անքեկանելի սուրը՝ կայծակնաշող, հրէ.
Ու՞ր է, ու՞ր է արդեօք եւ հրեղէն քո Ձիւն.
Եւ սլացքը ոգու քո անքեր...
Քեզ խաքեցին, Մհեր, քստմանի ու քիրտ.
Դուրգուրեցին, Լոյսով պատեցին քեզ...
Ընծայեցիր նրանց ոգին քո հուր, հրկէզ.
Եւ չիմացար յաւերժ, թէ արդեօք ո՞վ եւ ե՞րբ
Քո ցասումի արդար սուրը առեւանգեց...:

(«Մհեր»)

Ինքնաբերական «փշրուած հայելում» դրաման վերանում է «ողբերգութեան մատեանի»...: Անհատն իր գոյութեան յեմակետերն է որոնում («աշխարհը շրջելու»), իր իմացութեան ստուերից վերափոխուելով-յարանելով անվերջ շրջապտոյտի...:

IV

Ս. Յովհաննիսեանի պոեզիայի «Ժամանակագրական» վերլուծութիւնը սոսկ պայմանադրական նշանակութիւն ունի: Իրականում այն չի բնութագրում գրողին, եթէ նկատի առնենք ստեղծագործութեան վերջում նշագրուող բնագրութիւնները:

Սկսած «Զփակուող շրջանից»՝ Յովհաննիսեանի ստեղծագործութեան մէջ մտազգացական համակարգը ինքն իրեն «բացայայտում է» նորանոր մանրամասներով, ձգտում աւելի Մեծ Լրումին...: Անպարագիծ մի յայտնութիւն ասես նեղում է իրեն, թրթռում նոր-անպախարակելի լոյսի թրթիռներով, հոգու անդաւադիր ստոյգ «առարկայացումներով», որ արտայայտում է Բառ-նշանների, աւելի լայն՝ Խօսքի մասնատումներով...:

Բնագանցական-ճանաչողական-յայտնատեսական այս համակարգը փիլիսոփայական անփոխանցելի մակրո- եւ միկրո- շրջագծերն է ընդգրկում Կեանքի, որն անվախճան-վախճանականութեան «չփակուող շրջանում» տուայտութեան եւ յայտնատեսութեան բեւեռներ է կրում՝ տուեալ գոյա-ներկայ իր յարատեւող Ակնթարթի մէջ:

Ակնթարթն այդ Աստեղային արարման պահին մաքուր երգեր է պարգեւում՝ առաջին սիրոյ, նախնականօրէն մաքուր առաջին համրոյրի, զգացումների ներսուզումների՝ մեղիքն առնքեր («Մաքուր երգեր» եւ «Սիրոյ աւետարան» շարքերը), ոգէարարում մօր-էի անխռով երթի յուսոյ Պատարագը («Պատարագ»), որոնք հոգու մեղեդիներ են՝ ասես հնչող առաջին անգամ...:

Ս. Յովհաննիսեանի պոեզիայում «նախակերպարը» յայտնում է «իր մէջ» (իր խօսքով՝ ստուերում), քայց նակատագրով կանխորոշուած առաքելութիւն ունի. ընթանալ դէպի էութիւնը՝ ճանաչել, իմաստաւորել իր մէջ եւ իրենից դուրս ապրող եւր, Կամքը, Աստծուն...: Ուստի, Յովհաննիսեանի ձգտող Անհատը ձգտելով դէպի իր անդունդը (միկրոշխարհը), պեղում է իր նախակեցութիւնը, վերադառնում՝ նրա գաղտնիքը յայտնաբերելով Եսի պարագծում, Մարդու մէջ...:

Արարչութեան այս անթափոյց պեղումը բանաստեղծին տանում է մեղքի ճանաչման ուղիով.

Ես ամաչում եմ նայել երկնքին,
Ճնշում է հոգիս մի մեղք անգին:—

Անդարձ հեռացայ մի օր ես Տնից,
Թէ ինչի՞ համար՝ անյայտ մնաց ինձ:

Ուշքի եկայ ես՝ մեռակ, Անդնդում՝
Կորցրած ճամփան, որ տանում է Տուն:

(«Ես ամաչում եմ նայել երկնքին»)

Հոգեւոր անպարագիծ տուայտութեան մէջ բանաստեղծի հերոսը իր էութեան խորքում յայտնուած Եսն է, ինքը, որ Մահուան ստոյգ ճամփով է անցել.

Մահն իմ ընկերն է արդէն շատ վաղուց.
Ես ու ինքը միշտ խաղ էինք խաղում:

Մահը Ժամանակի մէջ ապաժխտող միակ «գոյն է», որ հերքում է ամէն մի գաղտնիք՝ սէր, երագ, տանջանք, երջանկութիւն...: Մեղքերի այս անտրոհ տանջարանից, որ պարտադրում է կամքը (Շոպենհաուեր) իր մարմնաւորման բազմաձեւութեամբ, ձգտելով յագուող տալ Եսին՝ ծնում է նաեւ տանջանքի սկիզբը, որից ազատագրում է միայն Մահուան իմացութեամբ...:

Կամֆի ինֆնարտայայտումը Եսի մարմնաւորումն է (նա կոչուած է «Տուն» վերադառնալու մեղսաբանութեան ճամփով), արթնացող ճիգն է գումարում իր մէջ, տիեզերական իր կարն կեանքի՝ «ինֆնահոլովման» անհունում գիտակցում, որ ինքը ելել է իր դէմ. Մարդու դէմ մաքառում է մարդը: Հոգեւոր այդ երկփեղկուածութեան անյարթահարելի զնդանում, այսինքն՝ Մարդու ներսում՝ «անձայն լալիս է Աստուած», որի վշտի ակունքը իր հոգեւոր վախճանն է, երազի անյուսալիութիւնը, մեղքի անիմացութիւնը, արարումի վեհ ու մաքուր, ազնիւ յղացման պակասը:

Գոյի տանջանքին աւելանում է եւ այն, որ Մարդը իր ներսում սպանել է իր նմանին, «Տուն» ճամփող մանկանը (նախափէնումէնը): Դրա պատճառով խաթարուել է մեծ աշխարհը, երազը, սիրոյ անկեղծութիւնը քնամարդու (կամ «քնական մարդու»՝ Ռուսոյ) մէջ եւ որին ապաւինելն անիմաստ է: Միմչդեռ կայ մի ելք՝ Մարդու ինֆնարթահարումը, ինֆնամաքազործման սնուցող՝ «կենաց լոյսի» եւ տիեզերքի յաւերժ ինֆնագիտակցութեան եւ հոգեւոր ինֆնութեան ուղին, ուստի՝

Դեռ պիտի յաղթեմ եւ Երազանքին,
Տիեզերքներ անցնեմ, որ հասնեմ կեանքին...

Կեանքը, Մահը, Տիեզերքը, Երազը, Կենաց լոյսը եւ այլ նախակերպար - ձեւեր Յովհաննիսեանի պոեզիայում արտաբնական միայն քեռնաւորում են եզակի-նախախորհրդանշանի կերպով, սակայն իրականում տիեզերական կամֆի սնուցող ազդակներ են, որի իմաստը պարզաբանում է, աւելի ստոյգ՝ մեկնում, մարդու հոգեւոր կաղապարի, մարդու ներսում ընթացող ինֆնահայեցման, մարդու՝ ինֆնօրէն ներսից որոնելու անպարագիծ եզրում, ուր իմացականի, նիրքականի եւ զգայականի սահմանները ոչ միայն «խախտում», այլ իրենց միասնական ուժով, միասնամալու գոյաւորման ուղիով զետեղում են մարդու մէջ, որոնում Կամֆի, տիեզերքի եւ մարդու գոյափոխաձեւութեան ներդաշնակութեան եզրը («մակրոաշխարհային գիտակցութիւն»): Այս կենսահոսքի տարածում «Ես ամաչում եմ նայել երկնքին» եւ «Կենաց լոյս» քանաստեղծական շարքերը լրացնում են միմեանց: Սրանց կերպարը ներշնչում է նոյն ակունքից, սրանց ջղաճիգ վիշտը ծնում է ասես տիեզերական անհամաչափութեան գիտակցումից, որից եւ ծնում է մարդու հոգեւոր դրամատիկը, ներքախման անհրաժեշտութիւնը, զգացումների շիկացած բոլն-կումները: Սրանով այս երկու շարքերը (միւս շարքերը՝ նոյնպէս) «մերձենում են» ասես միասնական-միահունչ քնարական պոեմի ժանրին:

V

Իրագագողութիւնը ճանաչողութեան մի իրավիճակ է, որ հասկացութեան, ինֆնին իրի (Կանտ), կամֆ առ կեանք դրսեւորման համար ոչ միայն անհրաժեշտ պայման է՝ պատճառակիր եւ պատմական, այլ դէպի Այն անդրադարձուելու եւ նրանից մակարեւելու գիտակցութիւն:

Բնութեան միջոցով արտածուող քաղաքակրթութիւնը, քանաստեղծը հակադրելով էութեանը, վերանդրադարձնում է նրա իղեալական տիպը՝ իբրեւ «դարձի» էութիւն, Լոյսի եւ Ոգու համակեցութիւն: «Աշխարհայեացքային» այս տեսագծում, որ գրողը ոչ իղեալիստական է համարում, ոչ մատերիալիստական (ըստ Յովհաննիսեանի՝ սրանք գիտական համակարգեր են, «որոնք գուրկ են կեանքից, դրա համար էլ ճշմարիտ չեն»¹), մէտատէքստում «նմանօրինակում է»

¹ Ս. Յովհաննիսեան, «Գիտութիւն եւ ճշմարտութիւն», «Աստղիկ» հ. 4, 1991, էջ 221:

որոշ համադրամիասնութեամբ «բնութեանը» (բանաստեղծական պատկերը ռեալ եւ «երեւակայութեան» քնոյթ ունի նախեառաջ), հետագայում վերաիմաստաւորում այն Շոպէնհաուսերի «կամփի» տեսութեամբ (այսինքն՝ կամփը եւ բնութիւնը նոյնացում են, ինչպէս մարմին-բնութիւն, կեանք-բնութիւն, հոգի եւ այլն):

Բնութեան (կեանքի) *իռացիոնալ* դրսեւորումները երեւանում են անհատի կենսաբանական կազմակերպութեամբ, որի գործունէութեան արդիւնքում կեանքը մարմնով առարկայութեան է փոխարեւորւում բանաստեղծական տէքստում: Հետեւաբար, ինչը մարմին եւ կեանք չունի՝ վերացական է՝ ինչպէս Միտլ-գիտելիքը, նաեւ գուրկ է հաւատից, անհոգ բարոյախօսութիւն է, ինչպէս նաեւ զգայելի չէ, հետեւաբար կեղծ է...: Այստեղից եւ նա (բանաստեղծը) առաջընթացի եւ վերջաւորի նպատակը «կազմալուծում», անհատին վերագրում է ինքնահաստատման իր ինքնատիպ չափումները:

Ըստ *պէսիսմիստների*, եթէ *ռէալութիւնը* (Յովհաննիսեանը գիտակցում է նախ եւ առաջ *էմպիրիկը*, որ հակադրում է ռէալիզմին արուեստում) չունի դրական արժէք, ուստի այն չար է, անդէմ, որ թագաւորում է մարդու կեցութեան բոլոր աստիճաններում, այսինքն՝ քաղաքակրթութեան վերափոխուող արժէք է (Շպէնգլերի արտայայտութեամբ):

Հաւատընծայելով իր չափումների մէջ վկայաբերուած ոչ թէ իրին (*էմպիրիկ-օբյեկտիւ*), այլ իր էութեանը, այն նեղում է ներսից՝ ընթանալով դէպի Նա...: Ողբերգագոյացողութեան այդ ճանապարհը, սակայն, անցնում է ընդերկար միութիւն անբաւարար յագեցումի, խռովմանի, սահմանային քախումների միջով, որ մարդու հոգեքնքը, իմացութիւնը միշտ ներկայացնում է խաթարուած, ճղմիւմ, տղմոտ, մեղքառատ, անբարոյ-հաւակնօտ, որից ազատագրումը լինելու է միայն հաւատի, իրական կեանքի յայտնատեսման, հոգու քաւարարութեան ընդունման միջոցով:

«Իմ կեանքը» բանաստեղծութիւնը այս առընչութեամբ ասես բնաբան է նրա «Խռովման», «Սահմանային քալաղման», «Պոնման» համար: Հետեւաբար նրա վերնագիրն անգամ վկայաբանական ենթատէքստ ունի.

Ճախրում էի ես դէպի Լոյսն անմեռ.
Թեւերին Հոգուս՝ Տիեզերքն անսահման.
Ընկաւ ինձ վրայ անյայտ մի Ստուեր...
Ճզմեց ինձ մի Ձեռք՝ Թիթեռի նման:

Երբ քացուեց Քարը՝ կիսուած մէջտեղից.
Եւ եղաւ նորոգ Ծնունդ Քարայրում,
Լուսեղէն Մանկան ափի մէջ անքիծ
Գտան լերդացած մի կաթիլ Արիւն:

Դրամատիկական այս «անցումներն» իսկ յագեցած են էպիկական մեծ փուլածմանով, իդեալի եւ նրա առկախման ողբերգական անկասութեամբ...:

Կամփ առ կեանք սահմանը անհատը անցնում է ջղածգումներով, «բնութեան իր մաշկի» մէջ պատեմաւորուած ջանքի անարդիւնաւէտ մղումներով: Միտլը, զգացումը, Սէրը, երջանկութիւնը, Կարօտը, Մահն անգամ անգործ են հասցնելու Միակ- Մի է-ի սահմանին, որից ծագում է կեանքի Լոյսը...:

Մարդու գործունէութեան այսպիսի «մօտիվները» վրդովիչ դրդապատճառներ են ընդամենը կամփի մէջ, ինչպէս քազակերպարան Պրոթէոս: Դրանք խարուսիկօրէն խոստանում են գոհացում, քայց երբ ի կատար են ածում, ապա նոյն պահին հանդէս են գալիս ուրիշ կերպարանով...: Միաժամանակ ծնում են քազակերպարան «Խռովման», որ բանաստեղծին մղում է մերժման.

Էլ քաւ է արդէն, ես շատ եմ լսել,
Ձոյլ պատասխաններ՝ իմաստուն, խորին.
Ձեզ լինի ձեր սուտ երազը լուսեղ,

Իսկ ինձ ձեռք է պետք, որ մեջքս բորի...

«Խոռվե՛ք»

«Լոյս ու խաւար սակարկում են իրար հետ», մինչդեռ Մարդը բոլորել է իր հասակը 20-րդ (հարիւրամեակը), իբրեւ հիւլէն անապատի՝ անհատը իր դարաւոր օրերն անցեալ վերապրում կրկին, աստեղային մի ակնթարթում վերածում է երգի, բայց միայն՝

Մահն է Ստոյգ Միակ՝ ինձ կանչում է անվերջ նա.
Ինչ իմ Միտքն է ստեղծել՝ եղծուած է դեռ ի վերուստ.
Եւ երբ ցնդում է Հոգուց Խօսքի թօնը մանրամաղ՝
Խորիտրիտնե՛ր են քացում՝ անապա՛ւէն մի կորուստ...

(«Աստղային ակնթարթ»)

Մօտիվի ուժգնութեան խորքով եւ ճանաչողութեան հետ ունեցած յարաբերութեամբ էլ ի յայտ է գալիս անհատի *էմպիրիկ* քննադրութիւնը:¹

Անհատի կամքը նրան մղում է դէպի վայելքը, նրա ակնկալուող երջանկութիւնը: Դա անյադքահարելի կեանքի քննադդ է, գոյաւորի տեմպը առ կեանք, որը արտայայտում է մարդու մէջ բողոքելու: *Ինտէլեկտը* հասու չէ կշռադատում միջոցով այն արժեքաւորել: Անհատի պարագայական այս «գործողութիւնը» մթազնւում է սակայն, որի պատճառով էլ նա ձեւացնում է, խաղում, դիմակ կրում: Իրականութիւնը փոխաձեււում է դիմակահանդէսի, մարդիկ դիմակաւորում են:

«Կեանքի բեմում, - ըստ Շոպենհաուերի, - մէկը արքայազն է խաղում, միւսը՝ մեծատոհմիկ, երրորդը՝ ծառայ...: Սակայն այս զանազանութիւնը միմիայն արտաքին կարգի է. ներսում, իբրեւ այդ երեւոյթի հունդ, իւրաքանչիւրի մէջ ծուարած է միեւնոյն խեղկատակը՝ իր կարիքներով եւ տանջանքներով»²: Մարդը արժեքաւորելով անարժեքը, սակայն դատապարտուած է ինքնաճանաչողութեան ճանապարհով գոյաւորել իր ինքնութիւնը՝ տրոքելով-մերժելով անգոյաւորի Ստուերը՝ մահուան եւ կատարեալի փոխաձեւութեան, հաւատի ներշնչումով առ Դոյր...:

Ս. Յովհաննիսեանը իր վաղ շրջանի մի քանի պոեմներում՝ «Մարդը», «Ստուեր», «Բռնակալը», «Հերոսը», ինչպէս նաեւ մի քանի քալլադներում («Քամին», «Դարը»), դիմառութեան եղանակով, պատկերային հակադրումի եւ ժխտումի քախումային փութմանով, անհատի էութիւնը մասնատում է իրար դէմ մաքառող կեցութեան երկու ձեւերի: Շոպենհաուերը կեանքի «կառուցակազմի» այդ երկու բեւեռները համարում է ծնունդը եւ մահը, որոնք հաւասարապէս պատկանում են կեանքին եւ հաւասարակշռում են միմեանց՝ «որպէս կեանքի ամբողջական դրսեւորման բեւեռներ»³:

Այսպէս, Սահմանային քալլադները սկսում են մի քնարանով՝ «Սեր աշխարհիս սուր երկսայրի» (Գ. Աղթամարցի): Ըստ էութեան, քանաստեղծը քացի կամքի ձգտումի գիտակցութիւնից, ներշնչւում է նաեւ կեանքի այնպիսի թրթիռներով, որ միաժամանակ պայքար է մահուան դէմ («Իւրաքանչիւր ներշնչում մեզ պաշտպանում է վերահաս մահուանից» (Շոպենհաուեր)), քանզի նշմարութեան նպատակը նաեւ գիտակցական հաճոյքն է, երանութիւնը՝ տոգորուած ինքն իրենով, որի մէջ ապրում է քարին, գեղեցիկը: Դէպի այն

¹ А. Шопенгауер. Мир как воля и представление, пер. А. Фета, С-Петербург, ст. 340.

² Թարգմանութիւնը մէքբերում է Ա. Ալեքսանեանի «Ջօհրայի կենսափիլիսոփայութիւնը» գրքից՝ Երևան, 1997, էջ 5-6:

³ Шопенгауер. Мир как воля и представление, т. I, М., 1900, ст. 283-284.

«պետք է ձգտել, վերացնելով, որպես չարիք, այն բոլորը, ինչ որ խանգարում է»:

Կեանքի պատրանքը փողոցներից կամ փի մղումը ինչպես Ս. Յովհաննիսյանի, այնպես էլ *պեսիմիստների* գիտակցութեան մէջ, անցնում է անհատի անգիտակից տենչի-ինքնագիտակցման-ինքնահրաժարման եռամիասնութեան միջով:

Սահմանային քաղաղներում բանաստեղծը պատրանքի զգացման առաջին փուլի՝ տառապանքներ վերապրող կոյր տենչի, նրա տարերքի փիլիսոփայան է, որի իրական (*էմպիրիկ*) *սիւժէն* հակադրում է հանոյփի-տառապանքի (նրա ինքնագիտակցման) գիտակցութեանը՝ տառապանքի ջանքը խաղաղեցնելու, մեղմելու...:

Իրական աշխարհը, որ շղթայուած է Իֆսիոնի պտտուող անիվին (Շոպենհաուեր), դիմադարձ մաքառում է, որի հոգեզանցութիւնը չնչին է, Ոչնչով է պատած...: Զարմացփին խառնում է բանաստեղծի հիագարիուր *իրոնիան* (irony), ձաղկումը...: Սուլելով անցնում է փամին («Քամին»), գրպանների մէջ ձեռքերը խրած՝ իբրեւ յաւերժի դեսպան, գտնում աղբակոյտի մէջ մի լաթ՝ Պատմութիւնը, ներս խուծում Կաճառ, ճանաչում փաղափարքութիւնը, մարդուն՝ կեղծ Քճմանքով շարուած, նրա Դաւերը չնչին, փողի անյազ տենչով ձեռք բերուող ինքնութիւնը (անհատի-ազգի)...: Խաբէութիւնը, Քէնը նոյնպէս դերակատարներ են...:

Գոյի *էմպիրիկ* այս չափումները մարդու ողբերգութեան սկիզբն է միայն, որ ըստ Շոպենհաուերի՝ կարող է մարդու միտքը յաղթահարել, եթէ, իհարկէ, նիշտ բացատրի կեանքի կոյր սկզբումը, բայց...:

«Հաւ հագարան» քաղաղում մարդիկ աճուրդի են հանել երգը, երազը, ճշմարտութիւնը-Աստուած: Կրկէսի խորքում (կեանքի քեմում) առուծախում են ամեն ինչ՝ Սէրը, փառքը, վշտերը (ձրի), յոյսը, արդարութիւնը, երազը: Ամենամեծ դերակատարը՝ Մահը, դատաւորն է ամենայնի այս կրկեսում: Մահը եւ շահը կուրացնում, մթազնում են դարը, ժամանակը, Հրաշքները բոլոր: Մահը՝ ծախելով մի ներկայ-գալիք-անցեալ, Շահը՝ վանդակներ, գերում են Հագարան Հաւին՝ քիտտ, անգգայ, մի թելը ջարդելով... ու լալիս է Կեանքը: Հաւը Հագարան՝ ճշմարտութիւն է ու երգ, վանդակում փակուած «գերի մի Աստուած», որի վանդակաճաղերը անտեսանելի են, փանի մարդու տենչը կոյր է, հաւատն անգոր...:

Մարդկային այդ տանջանքի հանդէպ անտարբեր է կամքը, կամքի աղբիւրը: Սէրը ինքնահայումի մի դրսեւորում է, որ նեղում է մարդու էութեան մէջ կարեկցանքի հատիկը: «Երգ երգոցում» սիրոյ առհաւատչեայ երկութիւնն ընկալում է երկու կերպով՝ Աստուծոյ եւ Նէ-ի, որոնք դրամայի դրսեւորման ներքին «*սիւժէն* են» պայմանաւորում: Աստուած տիեզերական յաւիտենականութեան կրողն է, որ տառապանքագեր յագեցումից ընթանում է դէպի գոյի ձանձրոյթը, մինչդեռ երկրային Սէրը՝ Նէ-ն, տրուելով հիասքանչ մեղքին, կարօտին, մեմութեանը, ամայանում է ներսից՝ չհասնելով տառապանքի ազատագրմանը:

«Աստղային ճոճում» Մտքի ազատագրումը ինքն իրենից եւս դատապարտուած է.

Ես այդ երազին կին պիտի առնեմ,
Թէ ոչ... կը սպանեմ ես Արեգակին:

«Միտքը քաղաղում խորհրդանշում է նիւթի ծարար, տիղմը կեանքի, որ ճշմարտութեան խոտոր ճամփան է անգոյի...: Կապոյտի մէջ, գտնելով մի կղզի, անմահի իր փղամիդը հագած, խրոխտ երեսակայում է, թէ Երազը (Լոյսի

¹ Ա. Ի. Գերցեն, Ընտիր փիլիսոփայական երկեր, հ. 1, Երեսան, 1949, էջ 242:

ծնունդ), Սերը, իր բարձրութեան աշտարակի ոտքերին կը փռուի...: Հասնելով վերջին, ինչպէս եւ միւս՝ «Հերոսը», «Բռնակալը» երկերում, Միտքն էլ պարտում, անխիթացած, հասնում է ինքնաժխտման՝ թողնելով յաւիտեականութեանը Աղմուկն այն քիրտ, որի դատաւորն անգամ Մահը չէ, այլ Անանունն աներկբայ, Միակը, անվախճանը...:

VI

Ժանրային իրացումների իմաստով եւս Ս. Յովհաննիսեանը ունի իր ինքնուրոյն ելակետը: Փիլիսոփայական իր ոգեւորումների համեմատ նա ընտրում է ճիշտ ուղին՝ ժանրի փոխանութիւնը: Այս իմաստով քալողի, շարքի եւ պոեմի ինքնութիւնը «սահմանազատում է» պայմանականօրէն: Հետեւաբար, հենց ժանրային այս սահմաններում է միայն, որ գրողը հասնում է «կենսական *ռէալիզմի*» արմատներին:

Ըստ հեղինակի, գաղափարականացումը արուեստի մահն է խորհրդանշանաբար: Դրան հակադրելով կենսականօրէն ռէալ, կենսափորձով ընթացող քանաստեղծական ինքնութիւնը, «նուաճում է ասես կեանքի յաւերժութիւնը, կենսական ճշմարտութեան ուղին»: Այն Յովհաննիսեանի տողին հաղորդում է *ափորիստիկ* (ասոյթային) բնոյթ, որ քանաստեղծական պատկերը ասացականից մինչեւ խոհականը գերյազեցնում է իր իմաստի արուեստականութեամբ:

Բնաստեղծի համար կեանքի արուեստականութիւնը, խօսքի արիստոկրատիզմը կեանքի կուում մի յեմարան է, որ «մարդն ստեղծում է ինքն իր համար՝ ի մխիթարութիւն իր գոյութեան տիեզերական մեծակութեան»¹:

Գոյութեան այդ «հարթութեան» մէջ արուեստագէտն այն անհատականութիւն կրողն է, սակայն, որ ունի առանձնայատուկ *պոտէնցիա* (ներուծ) համաշխարհային կամքի մէջ (կամքի անհատականացումը իւրայատուկ է միայն «մտահասու քննադատութիւնների քաղմաքականութեան մէջ») (Շոպէնհաուեր):

Բնութեան եւ մարդու անհեղին մի այսպիսի միասնութեամբ քանաստեղծութիւնը քանաստեղծից «օտարուող» ձայն է յաւերժութեան մէջ, որ Ս. Յովհաննիսեանի կարծիքով, տարածում է իրրեւ գոյութեան մի մաքուր հնչիւն: Դրա ենթահիմքը (գրում է քանաստեղծը դեռեւս անտիպ մի նամակում) կազմում է հետեւեալ գիտակցութիւնը. ես առաջին եւ միակ անգամ եմ այստեղ, եւ անպայման մինչեւ վերջ պետք է իմանամ, թէ ես այս ուր ընկայ եւ ինչու. դրա համար պետք է ես հնարաւոր անխաթարութեամբ արտացոլեմ այն Լոյսը, որ տրուած է ինձ...:

Բնաստեղծը Լոյսը պետք է ճանաչի՝ ընթանալով դէպի նրա խորքը: Հաւանաբար, այս դէպքում նրա եւր, իր վրայ կրելով մարդկային աշխարհի բոլոր չարիքները, ինքնամաքման ճանապարհով, իրրեւ մի նոր Արարիչ՝ կրկնաբարում է գոյի աշխարհը:

Բնագանցական իմացութեան կարգում, այս դէպքում, հոգեբանական *կատեգորիայի* (մտակարգի) իմաստ է կրում կարեկցանքը, որը, սակայն, քանաստեղծի միակ խարիսխը չէ, այլ Հաւատի սկիզբը:

Շոպէնհաուերի համակարգում չարը, *էգոիզմը* (եսապաշտութիւնը), կարեկցանքը հետեւութիւններ են, որոնք թխում են կամքի ցանկութիւնից, անկատար իրացումից եւ ազատագրութեան քաւարարուածութիւնից: Սրանցից երրորդն է միայն, որ մարդու գործունէութեան, վարքի քարոյական հիմնասիւնն է դառնում:

Աւելին, կարեկցանքի «գործողութիւնը» եսին հնարաւորութիւն է ընձե-

¹ Ս. Յովհաննիսեան, «Գիտութիւն եւ ճշմարտութիւն», «Աստղիկ» հ. 4, 1991, էջ 231-232:

ռում հաւատի միջոցով հասնել աշխարհի և մարդու միասնութեանը, բոլորի նոյնութեան գիտակցութեանը:

Հաւատի գործողութիւնը Ս. Յովհաննիսեանի «Մարդը», «Հառաչանք» և «Հոգին» պոեմներում (առաջինը գրուել է շատ աւելի վաղ) անհատի ոգորումների մի այնպիսի կեցութեան ընկալման փոխանութիւն է, որ եռա-միասնութեան մէջ անտրոհելի է, բայց կրում է «էվոլուցիայի» (evolution) բնոյթ-Յովհաննիսեանի համակարգում:

Ըստ էութեան, մարդու տանջանքները, դժբախտութիւնները բեռնելով անհատի մէջ, Մարդ-ակնթարթը հասնում է իր գոյի տեսիլայայտութեանը: Ուստի եւր նոյնանում է եսին «Յառաչանքում» և «Հոգին» պոեմում, հաւատի միջոցով ազատագրում իր գոյութեան թոյնից, դիական ցանկատիւրութիւնից, էգոիզմից ու չարութիւնից...:

Յովհաննիսեանի կերպարը այս դէպքում ոչ մարգարէ է, ոչ Յիսուս, որ կատարելութեան միջառնակներն է կրում մարդու գիտակցութեան մէջ: Ընդ-հակառակը՝ Աստծոյ և Հոգու նոյնութեան փիլիսոփան է քանաստեղծը, իսկ Յիսուսը՝ մարդու որդի, մարդու հանդերձ է կրում, ուտում է և խմում մարդու պէս, բարեկամ է մաքսաւորների և մեղաւորների: Նրանում անհատը (քանաստեղծը) «տեսնում է ինքն իրեն», մանաչելով՝ «դառնում եղբայր», բայց՝

Մարմինդ եղաւ Գո Մեղքը միակ.

Իմ միակ Մեղքը՝ եղաւ իմ հոգին...

Դիմաւորութեան այս խոհում աստուածաշնչեան Յովհաննէսը և Յիսուսը նոյն հակադրամիասնութիւններն են, որ մարդու այսաշխարհային ցաւերն են կրել, ինչպէս քանաստեղծը...: Յաւիտեանութեան օրինաչափութիւնն ինքն է լոկ՝ Աստուած, որ նաեւ կեանքի յաւիտենութիւնն է, սակայն՝

Որոնեցի ես Աստծուն ամենուր.

Գտայ Նրգի մէջ՝ Տիեզերքից անդին:

(«Աստուած»)

Աստուած-Կեանքը-Հոգին Յովհաննիսեանի պոեզիայի համակարգում նոյնանում են, ինչպէս ակնթարթ, որ ներկայ է, գալիք, անցեալ: Արիստոկրատիկ մի վեհութեամբ յառնում է Աստուած՝ «Նրկիրը՝ իրրեւ կոպին կախում մի արցունք», Որոնողի չարանեց մոլուցքին անտարբեր: Ապրում է նա իր հեռու «ճանճոյթի» մէջ և որի լոյսի հանդէպ մեր աչքի լոյսը կոյր է, խաւար, եղծ: Եթեքանման այդ անհուն Ոգին Կեանքն է յաւերժ, անսահմանութիւնը («Հոգին»)...

Մենք նրա գոյի մասնիկներն ենք, պտուղը, որի Լոութեան մէջ ենք լինելու և ծննդից առաջ, և մահից յետոյ: Ինքն ժամանակ է և տարածութիւն, բայց դուրս է ժամանակի ու տարածութեան սահմաններից: Իր Լոյսի սահմանում կեանք է «ամէն ապրած», բայց ինքն, իրրեւ Կեանք՝ Նրազ է անխաբար, աննուաճ...

Եւ այդ Նրագում ոչինչ չի լինում.

Ոչ Մահ, ոչ Մեռնդ, ոչ Նրք, ոչ Վախման,

Միայն աններկայ մի յիշողութիւն

Անշոյ՝ լոռում է ստուերի նման...

Ինքն լոութիւն է յաւիտեանապէս, որի մէջ աշխարհ ենք գալիս մենք՝ Մանկութեան շապիկով ըզմանքի, հագնում մարմին՝ իրրեւ «կորդ Նրկիր», քանականութեան ցաւերը կրում և, բոլորելով «շրջաններ անքիւ», տենչում վերադարձն այնտեղ, ուր ինքն չկայ...:

Նա է, որ արարում է Մահը, Կոիւր: Սկիզբն ու վերջը իր մէջ են, ինքը՝ յաւիտեանական... Ինքն է իր արարիչը, հաւատի ընծան, հաւատը անխոնջ: Հոգին, որ հոգուց է ծնւում, հաւատ է Մի-ի, որին՝

... տեսաւ Հոգին է-ի անպարագիծ՝

իր մէջ, իրենից, իրենով հաստուած.

Արթնացած ասես մի կոյր Երագից՝

ձանաչեց նրան անսոգիւտ աստուած...

Իդէական այդ կենսոլորտում Կեանքը անանց Աղօթքի է փոխում, թողութիւն շնորհում աշխարհի, մարդու մեղքերին, բոլորում մի շրջան յաւիտենութեան, ուր ձգտում է քանաստեղծի հոգին.

- Աստուած իմ, շուտով ես Գեղ մօտ կը գամ՝

Պարզած թեւերս՝ որպէս Աղանի.

Կը պատմեմ ես քեզ զարմանով մանկան,

Թէ ի՞նչ տեսայ ես՝ Մարդս երբեմին.

Ինչե՛ր ապրեցի Երկրում հեռուոր՝

Տարակերպ Մարմին ու Հոգի հագած.

Կը լսես դու ինձ ժպիտով անդորր.

Նայելով իրար՝ կը լռենք յանկարծ:

... Ուրեմն, գոյաւորի աշխարհն սկսւում է իրենից: Իր Հայեացքը միշտ իր խորքում է, իր Լուսեան մէջ, որ հաւատի *իմտուիտի* ներշնչանքով է գիտակցում...:

Կամքը լրման է հասնում ըղձամբի, տենչի ազատագրումով. Ամբողջը ձգտում է նրան՝ իբրեւ գոյի խարխիս, քանզի ինքը Հոգու աննուան հիւլէն է Մի, որից անդին Ձանձրոյթն է՝ անվախեան, ստոյգ, այսինքն՝ Մի Այլ Մի Երբորդ Աշխարհ...:

Սեւակ Յովհաննիսեանը դարավերջի հայ պոեզիայում իր «կենսատարածքն է» ստեղծում՝ վերագրելով արուեստին յատկանիշներ, որոնք առնչւում են նաեւ իր պոեզիային: «Բանն այն է...,- նշում է քանաստեղծը,- որ մի մարդու կենսական ընկալումը միաժամանակ ամբողջ մարդկութեան կենսական ընկալումն է»: Հետեւաբար, կեանքի եւ մահուան միջեւ ընկած կենսատարածքը մի մա-
 ֆառման համապարհ է՝ իբրեւ Կեանք՝ լինելութեան իր փոխաձեւութիւններով¹:

Արուեստի խնդիրը Մահուան հանաչումն է, մարդու՝ մի «երկրորդ կեանքի ստեղծումը» յանրժութեան մէջ, որ մակարելում է անգոյի սարսափից: Որքան մեծ է մահուան տագնապը, այնքան խորն է «նեքին հզեմածանք»՝ դրամատիկորէն վերապրելու կեցութիւնը արուեստի միջոցով...: Ուստի քանաստեղծը, փորձելով վերստեղծել այն իր «Երկինք եւ Երկիր» հատորում, վերարտադրելով իր էութիւնը՝ իբրեւ գոյի անխաթար կերպիւնեցութիւն, իբրեւ իր տեսակ, հաւատընկալման քանաստեղծական ներշնչանքով ձուլւում է մարդկային քաղմութեան մի լեզուի՝ հայ լեզուին, որ պատմութեան անդրանցականութեամբ վերստեղծում է իրեն եւ քանաստեղծի աշխարհը...:

ՍՈՒՐԷՆ ԱՐԲԱՀԱՄԵԱՆ

¹ Ս. Յովհաննիսեան, «Աստղիկ», հ. 4, 1991թ., էջ 228-230:

ԻՄ ՎԵՐԱՐԿՈՒՆ

Ես մի վերարկու ունեի: Հիմա լաւ չեմ յիշում, թէ ինչպէս էր ինձ հասել, բայց յիշում եմ, որ սրնագոյն էր, սեւ օձիֆով:

Երբ առաջին անգամ հագցրին ինձ, ես կորայ նրա մէջ:

–Շատ լաւն է,– մխիթարեց մայրս, վերարկուի թեւերը ծալելով,– մի ֆանի տարի կը հագնես:

–Գոյնն էլ յարմար է, բոլոր տարիքների համար,– աւելացրեց հայրս:

–Շատ «մութական» է,– սրտիցս խօսեց փոքր եղբայրս: «Մութական» բառը նրա եռամեայ բառապաշարում նշանակում էր սեւ, մուգ, գիշեր, սարսափ...

Ես խեղճ–խեղճ նայեցի ծնողներիս: Նրանք համբուրեցին ինձ ու այդ սրնագոյն վերարկով ես դիմաւորեցի իմ դպրոցական առաջին ձմեռը:

Մինչեւ չորրորդ դասարան հագնում էի իմ սրնագոյնը՝ ամեն տարի թեւի ծալուածփից մի ծալ բացելով: Վերարկուի փէշերն էլ գետնից կտրուեցին ու կարծես թէ իմ հագով եղաւ:

Սակայն այդ տարի ձմեռնամուտին տօն էր ինձ համար: Ես նուէր էի ստացել գեղեցիկ, թեթեւ ու տաք կիսամուշտակ:

–Շատ է սագում,– հիացել էին ծնողներս ու եղբայրներս,– մանաւանդ, որ աշնանն էլ կարող ես հագնել, ձմռանն էլ: Իսկ երբ փոքրանայ՝ եղբայրներդ կը հագնեն:

Երեւ օր ես փայլում էի դպրոցում: Կարծես թէ բոլորն ինձ էին նայում: Գեղեցիկ, մոդայիկ: Եւ ամենակարեւորը՝ ճիշտ իմ հագով:

Այդ չարաբաստիկ օրը դասերից յետոյ գնացի ֆուտբոլ խաղալու: Տուն գնալուց, նանապարհին յիշեցի, որ իմ թանկագին կիսամուշտակը մոռացել եմ ֆուտբոլի դաշտում: Վազեվազ ետ դարձայ՝ ուշ էր: Վերարկուն չկար:

Այդ կորուստն ինձ համար դարձաւ մանկութեանս առաջին լուրջ ողբերգութիւնը: Կարծես կորցրել էի թանկագին ընկերոջ, հարազատի: Տխրում էի յատկապէս այն բանի համար, որ մեր ընտանեկան նեղ կացութեանը վնաս եմ տուել: Զէ՞ որ այդ վերարկուն ես կը հագնեի, մի ֆանի տարուց՝ միջնեկ եղբայրս, յետոյ էլ՝ փոքրը:

Մի ֆանի շաբաթ յետոյ յանկարծ դպրոցում տեսայ մի տղայի, իսկ հագին՝ իմ սիրելի կիսամուշտակը: Դպրոցում նրան Բլի էին ասում, չգիտեմ ինչու: Շատ վատ էր սովորում Բլին ու խուլիգանի մէկն էր:

Վագեցի ուսուցչանոց ու, մօրս թելից ֆաշելով, բերեցի ու հեռուից ցոյց տուեցի Բլին ու իմ սիրասուն վերարկուն: Մայրս բարկացաւ ինձ վրայ ու ասաց, որ դա իմ վերարկուն չէ, ու, որ անմիջապէս դասարան մտնեմ:

Ես հագար վերարկուների միջից կը ճանաչէի իմը: Ես վստահ էի, որ դա ի՛մն էր, իմ թանկարժէք կիսամուշտակը:

Մօրս ձեռքը բռնած տուն գնալուց, ես մտածում էի վերարկուիս մասին:

–Մա՛մ, բայց դա իմ վերարկուն էր, ի՛մը: Ես համոզուած եմ,– ու անյուսութիւնից լաց եղայ:

Մայրս կանգնեց, նայեց ինձ, սրբեց արցունքներս ու ասաց.

–Այդ տղան եօթ եղբայր ու քոյր ունի եւ ոչ մի ձմեռ վերարկու չի հագել: Մեզնից խեղճ ապրող մարդիկ էլ կան: Իսկ դու մի վերարկու էլ ունես, չէ՞:

–Մութակա՞նը,– արցունքների միջից փթա վեր ֆաշեցի ես:

–Մութականը,– ժպտաց մայրս: –Կարծեմ հիմա նիշտ քո հագով կը լինի:

Ես չորս տարի եւս հագայ իմ սեւ օճիֆով սրնագոյն վերարկուն, արդէն ամաշելով, որ թելերը շատ կարն են ու փէշերը ծնկներիցս վեր: Բայց ուրախ էի: Ամեն անգամ, երբ տեսնում էի Բլին ու իր եղբայրներին, որոնք հերթականութեամբ հագնում էին իմ սիրելի կիսամուշտակը, նայում էի նրանց մեծ գորովանքով ու բարեբարի անթափոյց հպարտութեամբ՝ կարն թելներս թափցնելով սեւ օճիֆով սրնագոյն վերարկուիս ծակուած գրպաններում:

ԸՆԾԱՆՈՒԷՐ ԱԲՂ. ԲԱԲԱԽԱՆԵԱՆ

ԵՐԱԺԵՏԱԿԱՆ

ՊԱՏԵԱՆ ԶՈՒՆԻ ԹՈՒՐ ԿԵԾԱԿԻ
ՀԱՅՈՑ ԼԵԶՈՒՆ ԱՅԲԲԵՆԱԹՈՒՐ

Մեր հայ երգի Մաշտոց Կոմիտասը գրած է հետեւեալը:

«Մէկ հասկցուած ձայն՝ հազար ճառ կ'արժէ որովհետեւ ճառը պէտք է մարտէ հասարակութիւնը, որպէս զի կարենայ անկէ սնունդ առնել, ինչ որ ժամանակներու գործ է, իսկ ձայնը վայրկեանի մէջ կը թափանցէ մարդուն կուրծքէն ներս եւ այնտեղ կը հիմնէ զգացման եւ մտքի վառարանը»: (Ազատամարտ, 9 Յունիս 1914):

Կոմիտասի խրատը թանկարժէք եղաւ նաեւ մեր քաղիկին՝ Վազգէն Արմէնին հայեցի դաստիարակութեան համար: Առաջին իսկ ամիսներուն ան լսեց նաեւ հայերէն երգեր՝ Կախիկ, Շողեր Զան, Քելէ Քելէ, յետոյ Լեփօ Լէլէ, Լարի Թըմպըր Լէլէ, Ծիծեռնակ, Զէյթունցիներ եւայլն: Մէկ տարեկանը բոլորած արդէն կը կլկլացնէր նոյնիսկ լայնաշունչ «Ծիծեռնակ» երգը: Մէկ ու կէս տարեկանին երբ ճշգրիտ կ'այլազանէր երգերը, պատրաստ էր ուրեմն Այրբենարանին: Եռեսուն եւ ութը տառերով մեր Այրբենարանը միայն երգով կարելի պիտի ըլլար սորվիլ այդ տարիքին: Զայնային յիշողութիւնն ու զանազանութիւնը արմատաւորուած էր արդէն, վարժ ըլլալով իր ձայնը լսելու եւ մտիկ ընելու զայն ձայնագրութեամբ:

Պէտք էր ըտնրել երգ մը որ լաւ ըմբռնած էր, եւ ուրեմն կարելի էր օգտագործել անոր եղանակը:

Մեր Այրբենարանի կշռոյթը երեքի վրայ է հոսուն: «Ծիծեռնակ» երգն էր, այս պարագաներուն, յարմարագոյնը, եւ ուրեմն՝ ընտրութիւնս:

Առաջին իսկ լսելուն ուղղակի

հմայուեցաւ երգին նոր բառերովը: Ընտելացած էր «Նոր Ծիծեռնակին» երբ պատրաստեցի Այրբենարանի ազդապատկերը: Ուրեմն շարունակեց Այր Բեն Գիմ... երգել՝ դիտելով Այրբենարանը, յաճախ իրեն ցոյց տրուելով համապատասխան տառերը, քայց ոչ միշտ: Ծանօթ էր, մինչ այդ տառերու մեծամասնութեանը եւ կը կարդար մի քանի տասնեակ բառ:

Հագիւ երկու տարեկանը բոլորած եւ Վազգէնիկը կ'երգէր ամբողջ Այրբենարանը, Մեսրոպեան երեսուն եւ վեց անուններով (ու յաւելուած Օ եւ Ֆ-էն), հայ ազգային զարթոնքի երգ՝ «Ծիծեռնակ»ի եղանակով: Նոյնիսկ, եւ մանաւանդ, առանց մոռնալու եւ շփոթելու երգի նախկին բառերը:

Վազգէնիկի տաղանդը չէ այս «մատեան ուրախութեան»ս շարժառիթը: Մեսրոպեան հաճախի աղօթք դարձած երկաթագիրներու դարաւոր փայլատակումն է Ծիծեռնակի եղանակով հայ մանուկի մը շրթներէն ծորացող, դեկավարուած Կոմիտասեան խորհուրդով:

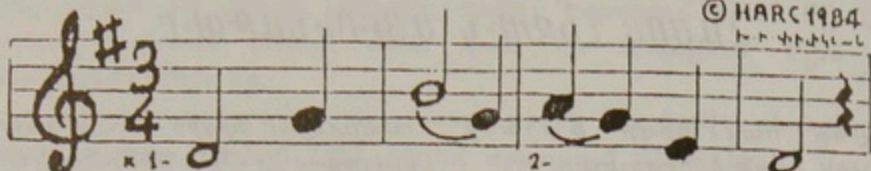
Վստահ եմ, որ ամէն հայ մանուկ կրնայ նոյնը ընել, նոյնիսկ աւելի լաւը: Արժէ որ ամէն հայ ծնող՝ փորձէ նոյնը, եւ ինչու չէ նոյնիսկ աւելի լաւը ընել, հետեւելով Կոմիտասի խորհուրդին: Որովհետեւ, եւ մանաւանդ արտասահմանի մէջ, տունն է հայ մանուկի առաջին դպրոցը, ու հայու հողն է հայ լեզուն, իսկ Հայ Գիրը, իր Աթոքն ու Մանգաղը: Հերկեմք, ցանեմք ու հնձեմք որ չ'ամլանայ այդ հողը:

Խ. Ի. ՓԻԼԻԿԵԱՆ

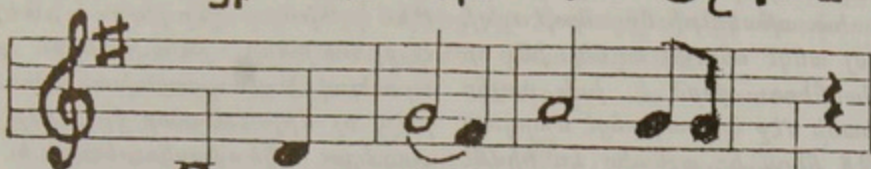
ԱՅԲԲԵՆԱՐԱՆ - ԾԻԾԵՌՆԱԿ

© HARC 1984

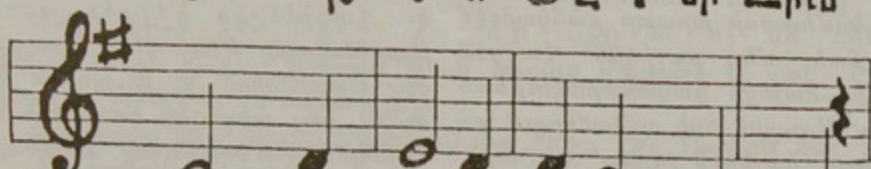
Ի. Ի. ՎԻԴԵՆԿՈՎ

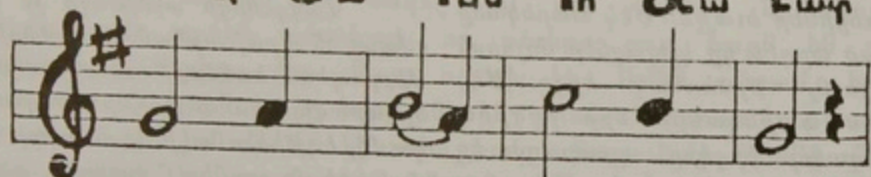
Այբ Բեն Գիւ Դա Եչ Զա

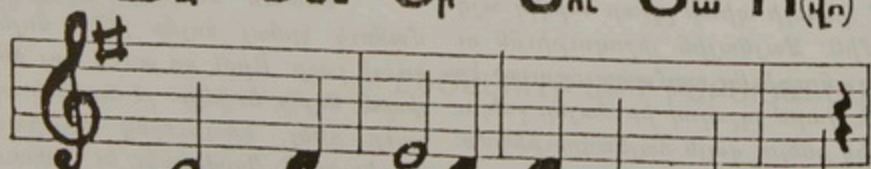
Է Ըթ Թո Ժէ Իսի Լիւն

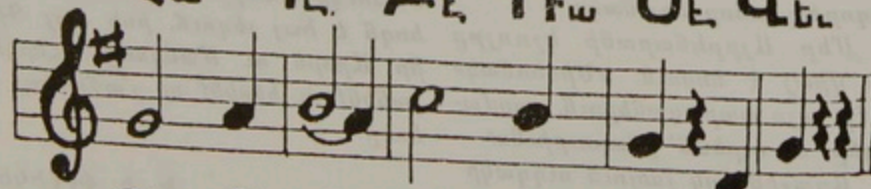
Խէ Ծա Կեն Հո Զա Ղար

Ճէ Մեն Յի Նու Ծա Ո(վո)

Չա Պէ Զէ Ուա Սէ Վէ

Տիւն Րէ Յո Ի(Հիւն) Փիւր Բէ Օ Գէ

ԻՄԱՍՏԱՍԻՐԱԿԱՆ

ՅԱԿՈԲ ՆԵՐՍՈՅԵԱՆ

ՄԻՒՍ ԱՇՏԱՐԱԿԸ

ԱՀԱԲԵԿՉՈՒԹԵԱՆ ՀԱՅԱԿԱՆ ԲՐԻՍՏՈՆԷԱԿԱՆ ՏԵՍԱԿԷՏ

Տեսակետ. Չափապանցությունն չի լինի եթե, ասենք, թե քրիստոնեական ամբողջ վարդապետությունը մեկնաբանությունն է Յովհաննու Աւետարանի առաջին գլխի տասնչորսերորդ համարի. «Եւ Բանն (Որ Աստծու մօտ էր, Որ Աստուած էր), մարմին եղաւ ու բնակուեց մեր մէջ»: Բոլոր գլխաւոր հերետիկանությունները ուսմունքներ են, զորս Հոգիանկրական եւ Ողորպիաւ Եկեղեցին վերոնշեալի սիւսլ մեկնաբանությունն է համարում: Ըստ Հռոմէական Կաթողիկ եւ Յոյն Ողորպիաւ Եկեղեցիների, այս համարը պէտք է հասկանալ այսպէս. գոյություն ունի երկու բնություն՝ մէկը աստուածային եւ միւսը՝ մարդկային, որոնք միաորոտւած են Յիսուս Բրիստոսի անձի մէջ, սակայն անշփոթելի, անփոփոխելի, անբաժանելի եւ անբաժնելի կերպով: Հայաստանեայց (Կիւրեղեան) Եկեղեցին այս բանաձեւումը համարում է իբրեւ մի փոսնգաւոր, նոյնիսկ սիւսլ ներկայացում: Ի՛նչու: Որովհետեւ կարող է դա առաջ բերել անկամքի ճեղքում Յիսուս Բրիստոսի մարդկային եւ աստուածային բնությունների միջեւ, եւ հերքի այն վարդապետությունը, թե Յիսուս Աստուած էր, որ խաչուեց: Հայաստանեայց Եկեղեցին, սկսած Մարտին Լուտերի ժամանակից եւ դրա վարձագումներին համընթաց, որոնք քննադատում են Հռոմէական Եկեղեցու սահմանումը, պաշտանում է Կիւրեղի նախընտրած բանաձեւը. «Մի է բնություն Բանին Մարմնացելոյ»: Սա նուսլ փոսնգաւոր եւ աւելի յաջող տարբերակ է, որը սահմանում է, թե Յիսուս Բրիստոս եւ Աստուած է եւ թե միաժամանակ մարդ:

Ըստ փիլիսոփայ Դաւիթ Հիւմի տեսութեան, այն ամէնը, ինչ մենք գիտենք, կա՛մ տպաւորություն է, կա՛մ գաղափար: Տպաւորությունը մի պատկեր է իմ գլխում, ինչպէս բաժակի պատկերը: Գաղափարը մի բան է, որը եւ չեմ կարող պատկերացնել այնպէս, ինչպէս կարելի է պատկերացնել բաժակը: Օրինակ՝ արդարությունը ոչինչ չի ներկայացնում: Ըստ Հիւմի, մի գաղափարը, որ չի կապում տպաւորութեան, նշանակություն չունի: Օրինակ, արդարությունը չնայած որ գաղափար է, բայց ինչ որ բան է ներկայացնում, որովհետեւ եւ կարող եմ կապել այն տեսանելի արդար արարքների հետ, ինչպէս վճարում են ճիշտ գումարը՝ կատարում գնումների դիմաց:

Սակայն այս առոնին փիլիսոփայությունը, որը հնարաւոր է այդքան էլ ճշգրիտ չլինել, ի՛նչ կապ ունի Կիւրեղեան Բրիստոսաբանութեան հետ:

Հիւմի տեսությունը անհրաժեշտ է այս խնդրի առումով, որովհետեւ այն բացատրում է մի բան, որ ինքը մոտադիր չէր բացատրելու: Այն բացատրում է փոխաբերությունների գործածությունը: Մենք վերացականը բանը աւելի լաւ ենք ըմբռնում, երբ այն վերածում ենք պատկերաւոր մի բանի: Փորձելով մտքի մէջ պատկերի վերածել Հայաստանեայց Եկեղեցու դասանումը, թե Աստուած մարդանում է՝ առանց դադարելու Աստուած լինելուց, եւ պարտաւոր եմ դիմելու մի սոխպողարար անկատար փոխաբերութեան, որը օգտագործել եմ ուրիշ առիթներով: Պիտի համարձակուեմ ասել, Աստծոյ գաղափարը, որի մասին խօսում ենք, կարող ենք բաղդատել ովկիանոսի գաղափարի հետ, իսկ մարդկային էակի գաղափարը՝ ծփացող սառցազնոյի գաղափարի հետ: Մենք կարող ենք ասել ուրեմն, թե Աստուած աշխարհում

դառնում է մարդկային էակ՝ առանց դադարելու Աստուած լինելուց, մօտառորապես այնպիսին, ինչպես որ Սառուցեալ ովկիանոսը դառնում է անսովոր, անարատ ծփացող մի սառցագունդ՝ առանց դադարելու ովկիանոս լինելուց: Այս խնամով է, որ Աստուած առաքեց իր Միածին Որդուն՝ նկատի ունենալով, որ Հայր Աստուածը և Որդի Աստուածը Սուրբ Հոգու հետ համագոյ են: Հայաստանեայց Եկեղեցու Մարդեղութեան հասկացողութեամբ, բնութիւնները յոգնակի ընկալելու մասին խօսք լինել չի կարող: Յիսուս Բրիստոս պէտք է ճանաչուի մէկ բնութեամբ, որը թէ՛ աստուածային է և թէ՛ մարդկային, ինչպէս ծփացող սառցագունդը, որ միաժամանակ թէ՛ ովկիանոս է և թէ՛ ծփացող սառցագունդ:

Օգոսակար է նաեւ նկատի ունենալ հետեւեալը, որ հայերը, չորրորդ դարում ընդունելով Բրիստոնէութիւնը, յամենայն դէպս երբեք չեն նախաձեռնել ոչ մի մեծ յարձակողական պատերազմ՝ փափագելով նուաճել և տիրել ուրիշների տարածքները:

ԱՀԱԲԵԿԶԱԿԱՆ ԳՈՐԾՈՂՈՒԹԻՒՆ

Նոր Կոսկարանում ահաբեկչական մէկ գործողութեան և մի աշտարակի աղետալի փլուզման մասին տեղեկութիւն կա: Դրանք երկու առանձին դէպքեր են, սակայն Յիսուս քննում է դրանց մէկ լոյսի տակ: Բանի որ Իր դիտողութիւնները մի որեւէ կացութեան մասին յստեղծական նշանակութիւն ունեն, մեզ էլ հետաքրքիր է, թէ Նա ինչ կ'աւելի այդ երկու ողբալի պատահարների կապակցութեամբ, ի տես, մասնառորապէս, 2001 թուականի Սեպտեմբեր 11-ին Ամերիկայի վրայ կատարուած ահաբեկչական յարձակման: Պէտք է յիշենք, որ այդ պատահաբաւ օրը երկու առեանգում ինքնաթիռներ միարժուեցին Նիւ Յորքի Համաշխարհային Առեւտրի Կենտրոն երկուորեակ աշտարակների մէջ: Աշտարակները փլուզուեցին, հապարաոր մարդիկ և կանայք սպանուեցին, և դա անբաժութեան միայն մի մասն էր: Զգալի կործանում և մարդկային կեանքի կորուստ կար նաեւ Վաշինգթոնում: Արթուն, հերոս ճամբորդներ պատճառ եղան, որ ուրիշ մի առեանգում ինքնաթիռ փշրուի Ֆիլադելֆիայի մօտ՝ նախքան իր ահաոր ծրագրի իրագործումը:

Սուրբ Ղուկասի գրքում ահաբեկչութեան և աշտարակի փլուզման պատմութիւնները հետեւեալներն են.

Այն ժամանակ որոշ մարդիկ այնտեղ էին և պատմեցին Յիսուսին Գալիլիացիների մասին, որոնց արիւնը Պիղատոսը խառնել էր Աստծուն մատուցում զոհաբերութեան արեան հետ: Յիսուս պատասխանեց նրանց. «Բանի որ այդ Գալիլիացիները այդ կերպով սպանուեցին, կարծու՞մ էր, թէ դա ապացուցում է, որ նրանք ատելի մեղաւոր էին, քան միւս բոլոր Գալիլիացիները: Ասում եմ ձեզ, ո՛չ: Եւ ես ասում եմ ձեզ, եթէ դուք էլ չապաշխարէք, դուք նոյնպէս կը կործանուէք: Իսկ ի՞նչ կ'աւելք այն տասնութ մարդկանց մասին, որոնք մահացան Սիլովամում, երբ աշտարակը ընկաւ նրանց վրայ: Կարծում էր սա ապացուցու՞մ է, թէ նրանք ատելի վատն էին, քան այն միւս ժողովուրդը, որ ապրում է Երուսաղղմում: Ասում եմ ձեզ, ո՛չ: Եւ ես ասում եմ ձեզ, եթէ դուք էլ չապաշխարէք, դուք նոյնպէս կը կործանուէք:

Այն ժամանակ Պաղեստինը Հռոմէական իշխանութեան ենթակայ էր: Նահանգապետը Պոնտացի Պիղատոսն էր: Այդ օրերին Հռոմէական բանակի պնտորների համար սովորական էր Երուսաղղմում և այլուր, քանապան

առիթներով, Կայսեր պատկերով ասեղնագործում և կամ նկարում դրօշակներ կրելը, շքերթներ կազմակերպելը: Բշխանությունները պահանջում էին, որ Կայսրը յարգու էր և նոյնիսկ իբր Մի Աստուած պաշտուէր: Սա մասնաւորապէս խռովում էր Գալիլիացիներին: Նրանք պաշտում էին Բարայէի Մի Աստծուն: Նրանց որոշ կրօնական արարողութիւնները պահանջում էին, որ նրանք զոհեր մատուցէին, մի պարտաւորութիւն, որից նրանք մոռալիւ չէին հրաժարուել: Հռոմէացիներին հաճեալու համար: Պիղատոսի համար այս հանրային ծիսակատարութիւնները անհանդուրժելի էր բացարձակ արհամարանքի արարքներ էին:

Հռոմի կողմից կառավարուող երկրում Բարայեյի Աստծուն զոհ մատուցելը նշանակում էր մերժել Կայսեր՝ իբր բացարձակ Բշխող և կոնսական նուիրումն առարկայ։ Պիղատոսը կամենում էր լինել այնպիսի մի կացութեան մէջ, որ կարողանար հաղորդել Հռոմի Սենատին, թէ իրեն վստահուած իողատարածքների բոլոր ժողովուրդը Կայսեր հաւատարիմ հպատակներ են։ Անկասկած, սա էր պատճառը, որ մի օր նա իր մարդկանց ուղարկեց կոտորելու Գալիլիացիներին, և խառնելու նրանց արիւնը իրենց զոհաբերած կենդանիների արեան հետ։ Նա փորձում էր Գալիլիացիներին իրեն ենթարկել՝ ահաբեկելով նրանց։

Պիղատոսի մարդիկ չկարողացան այդ առիթով այնտեղ համախմբուած բոլոր Գալիլիացիներին կոտորել: Ունակ կարողացան խոյս տալ: Ժողովուրդը, որ Յիսուսին հարցրեց այդ արինահեղութեան մասին, կարծում էր, թէ նրանք, ովքեր խոյս տուեցին, այլ պատճառով էր, որ ապատուեցին: Առանց Աստծու կամքին, ինչպէս նրանք հատուատուն կերպով հաւատում էին, ոչինչ չի պատահում: Եւ քանի որ Աստուած պատժում է մեղքը եւ վարձատրում առաքինութիւնը, նրանք, ովքեր մահացան կարծում էին, թէ պէտք է ինչ որ կերպ մեղանչած լինէին Աստծու դէմ: Յիսուսին հարցապնդողները ենթադրում էին, թէ քոհերի կանխահաս մահը աստուածային մի պատիժ էր:

ԶՈՀՈՒԵԼ՝ ՉԻ ՆՇԱՆԱԿՈՒՄ ԱՍՏԾՈՒ ԿՈՂՄԻՅ ՊԱՏԺՈՒԵԼ

Յիսուս պարզ եւ յստակ կերպով մեղծում է այդ տեսակետը: Ո՛չ, ասում է Նա, Գալիլիացիները, որոնք մահացան, չմահացան Աստծոյ դէմ մեղանշած լինելու պատճառով: Բայց դա չի նշանակում, թէ կեանքի մի ապրելակերպ, որ անհաճոյ է Աստծոյ կամքին, չունի աշխարհում կորստաբեր հետեւանքներ. «Դուք նոյնպէս կր կործանուէք - եթէ չապաշխարէք»:

Մարդիկ, որոնք գրում են սոսկալի բաների մասին, որ կատարում են Աստծու կողմից կառավարուող տիեզերքի մեջ, յստակ պատրոշում են երկու տեսակի չարություններ՝ բարոյական եւ բնական: Գալիլիացիների կոտորածը կարելի է համարել բարոյական չարության օրինակ այն իմաստով, որ այն հետեւանք էր մի անձնաւորութեան միտումնաւոր որոշման: Պիդատուքը կարող էր այլ կերպ որոշել եւ այդ պարագայում անմեղ մարդիկ չէին մահանայ:

Հարությունը բնական է, երբ այն ինչ-որ մեկի միտումնաւոր որոշումը է։ Յատակելու համար իր տեսակետը՝ Յիսուս յիշատակում է Միլովամի աշտարակի օրինակը։ Այդ աշտարակի փուլումը պէտք էր, որ իրական մի դէպք եղած լինէր։ Յիսուս ակնարկում է նրան իբրեւ մի դէպք, որի մասին բոլորը գիտէին եւ յիշում էին մանրամասնութիւններ՝ ներառեալ մահացած մարդկանց ճշգրիտ թիւը։ Այս պատմութեամբ մենք ունենք բնական չարութեան մի օրինակ, եւ այստեղ եւս Գալիլիացիները պէտք է ընդունէին որ, ի հարկէ,

եթէ նրանք ցանկանում էին, որ իրենց տարբեր հաստատվիքները իրար հետ համատեղելի լինէին, այդ տաանություն էլ պետք է մահացած լինէին ինչ-որ պատճառով: Արդե՞օք նրանք պատժուել էին Տաւր Պատուիրաններից մէկը կամ միւսը խախտած լինելու պատճառով:

Յիսուս դարձեալ շեշտակիօրէն մերժում է այդ հաստորը: Կործանուած աշտարակի Կոհերը ատելի վատը չէին, քան Երուսաղէմի միւս ժողովուրդը. «Բայց եթէ չապաշխարէք, դուք նոյնպէս կը կործանուէք»: Յիսուս, ի տարբերութիւն աստուածաբանների, խորութիւն չի դնում «բարոյական» եւ «քնական» չարութիւնների միջեւ: Ողբալին այն իրողութիւնն է, որ թէ՛ Պիղատոսի եւ թէ՛ աշտարակի Կոհերը «կորան», եւ եթէ մենք էլ չապաշխարենք, մենք բոլորս նոյնպէս կը կործանուենք:

Յիսուսի ուսուցման պարպութիւնը յաճախ շփոթեցուցիչ է: Վերը նշուած իր խօսքերը այդ կէտն են շեշտում: Օրինակ, դրանք ճշգրիտ չեն համապատասխանում Նոր Կտակարանի մեջ գրի առնուած Յիսուսի միւս խօսքերի հետ, որոնք ասում են, թէ ինչ որ պատահում է աշխարհում, Աստծու կամքի մի մասնաւոր արտայայտութիւնն է: Յիսուս իր առաքելութեան ընթացքում մէկ անգամ յիշեցրեց իր ունկնդիրներին, թէ մի ճանդուկ մէկ պեննիից պակաս արժէ. «Սակայն, ոչ մի ճանդուկ Աստծու կողմից չի ստացւում»: Ապա Նա բերեց Աստծու նախախնամութեան էլ ատելի գրաւիչ օրինակ. «Նոյնիսկ ձեր գլխի բոլոր մազերը հաշուուած են», - ասաց Նա:

Բայց եթէ Աստուած հոգաւոր է աշխարհով եւ նրա մեջ կատարուող ամենամեղիքին մակարդով, ինչպէ՞ս կարող էր Նա անտեսել Գալիլիացիների կոտորածը եւ աշտարակի փլուզումից Կոհուածներին: Եթէ նրանք ատելի վատ կամ ատելի լաւ չէին, քան ուրիշ մէկը, ապա ինչու՞ հենց նրանք մահացան:

Պատասխանը կարելի է ենթադրել. չնայած ամէն բան կատարում է, ինչպէս Աստուած է կամենում, սակայն չկայ տրամաբանական կամ անհրաժեշտ կապ աստուածային նախախնամութեան եւ ինչ որ բացառիկ մարդու տուեալ պատահարի միջոցով նրա վնասուելու կամ օգտուելու միջեւ: Երբ երեխան խաղալիքը ցած է նետում իր սենեակից, գտնուելով տասելորդ հարկում, ձգողական օրէնքը չպիտի դադարի կիրառուելուց, եւ խաղալիքը չի կարող մնալ առկախ օդի մեջ, որովհետեւ ճիշտ այդ պահին, մի անձնատրոսիւն կայ պատուհանի տակ եւ այդ անձը մի անմեղ երեխայ է: Այս կապակցութեանը կարելի է մոտենալ այն օրերի մասին, անմիջապէս իր առաքելութիւնից առաջ, երբ Յիսուս մերժեց փորձել Իր Տօրը, խնդրելու Տօրից դադարեցնել նոյն ձգողականութեան օրէնքը, որպէսզի Նա՝ Յիսուսը, ցոյց տայ Սառսանային, թէ Ինքը իրօք Աստծու Որդին է: Գալիլիացիներին տրուած Իր պատասխանը հաստատում է այն տեսակէտը, թէ դժբախտ պատահարից Կոհուելը, լինի այն մարդկացին որոշման հետեւանքով թէ ոչ, չի նշանակում աստուածային անհաւանութիւն: Աստծու արարչագործութիւնը պետք չէ բացառուի իբրեւ մի համակարգ, որը պարզեւներ եւ պատիժներ է բաշխում ժողովրդին, որոնք բնակում են աշխարհում: Կայ նաեւ հետեւեալ յաւելեալ նկատառումը:

Եթէ մի դժբախտութիւն, որը պատահում է որեւէ անձի կամ համայնքի հետ, պետք է համարուի Աստծու կողմից այդ մարդուն կամ համայնքին տրուած պատիժ, ապա մենք պատճառ կ'ունենանք չօգնելու ֆիլիքական, հոգեբանական եւ մտաւոր հիւանդներին, կամ նրանց, որոնք այս կամ այն պատճառով գտնուում են ֆինանսական նեղ կացութեան մեջ: Եթէ որեւէ անձի ձախողութիւնները նշանակելին, թէ այդ անձը Աստծուն հաճելի մէկը չի, ապա Բարի Սամարացին, քրիստոնէական առաքիւնութեան օրինակ դառնալու փոխարէն, դառնում է Աստծու հրահանգը անգունող մի մարդ: Ինքը եւս տեսնելով մարդուն

կողոպտուած եւ ծեծուած մահաւնէր՝ պատկած փողոցում, ինչպէս իրենից առաջ քահանայն եւ դէտուսցին արեցին, հետեւելով նրանց օրինակին, կարող էր քայլել եւ հեռանալ: Սամարացին կարող էր մտածել. «Եթէ Աստուած Իր անսահման իմաստութեամբ պատժել է այս մարդուն, ես ո՞վ եմ, մի պարզ եւ անգէտ արարած, որ գնամ Աստծու կամքին դէմ եւ «պատժից ապառեմ» նրան»: Յիրաւի, այսպէս չէ, ինչ Բաբի Սամարացին արեց եւ մտածեց: Հակառակ, որ պրաղուած էր շատ կարեւոր գործերով, կանգ առան եւ սատարեց հիւանդին: Վճարեց կանխիկ գումար եւ խոստացաւ բժշկական եւ միւս բոլոր հոգատարութիւնների համար աւելի վճարել, եթէ անհրաժեշտութիւն պահանջէ: Եւ այս ամէնը մի մարդու համար, որը Սամարացուն բոլորովին անձանօթ էր: Նա չէնթաղրեց, թէ դժբախտութեան այս զոհը Աստծու կողմից է պատժուել՝ որոշ յանցանքների համար, եւ պէտք է առանձին թողնուի: Պատահական չէ, որ Յիսուսի առակներում շատ չեն մարդիկ, որոնց մասին Յիսուս խօսում է աղքատ քերթօրէն եւ բարձր գնահատանքով: Յիրաւի, ոչինչ աւելի բացայայտօրէն հակաքրիստոնէական չէ, քան այն կարծի մտածողութիւնը, թէ ընկճուած, մոռաւանջ մարդիկ արժանի են այն վիճակին, որի մէջ արդէն ընկել են:

Անգլ. Թրգմնթ.

Յովնան Սրկ. Բաղդասարեան

ՊԱՏՄԱԿԱՆ

14 Դեկտ. 1928 ամի

Ս. Էջմիածին

Ստացայ յՅ յունվ. 1929 ամի
ի Գահիրէ

ԹԵ Գ

Գերաշնորհ եւ Սիրելի
Թորգոմ Սրբազան

Ստացել եմ իր ժամանակին Ձեր Մայիս 21 թուակիր նամակը Գահիրէից, որով ի պատասխան իմ կիսապաշտօնական նամակիս յայտնել էիք Ձեր անհամաձայնութիւնը ստանձնելու եւրոպայի Թեմի Հայրապետական լիազօր ներկայացուցչի եւ Մայր Աթոռի նուիրակի պաշտօնները Ձեր Առողջական եւ այլ պատճառներ առաջ բերելով:

Բնականաբար Ձեր այդ նամակը ինձ ցաւ պատճառեց, քանի որ ինձ համար միանգամայն պարզ էր հէնց սկզբից, որ առաջարկածս յանձնարարութեանց համար Դուք միակ ցանկալի, ձեռնհաս եւ որ յաջողութեան ամենախոշոր գրաւականն է, հայութեան կողմից յարգուած անձնաւորութիւնն էք:

Ձեզ պէտք է ասեմ, որ այդ պաշտօնի համար որոշում ունինք արած անցեալ տարի Նոյեմբերի 21ին (Արձանագրութիւն թ, 99): Իմ կողմից առաջարկ եղաւ պաշտօնը յանձնել Ձեզ որոշ պատճառաբանութիւններով, բայց Գերագոյն Խորհրդի անդամներից ոմանք, քողարկելով իրենց իսկական նպատակը, հիմնուելով Փարիզի հոգաբարձութեան գրութեան վրայ, որով խնդրում էին նշանակել Գարեգին Սրբազանին եւ խոստանում էին հոգալ ոչ միայն նախապահածախֆը այլ եւ երեք ամսուայ ապրուստի ծախքերը, պաշտպանեցին Գարեգին Սրբազանի բեկնածութիւնը: Ի վերջոյ տարածայնութեանց առաջն առնելու համար, այլ եւ ի նկատի ունենալով որոշ հանգամանքներ որոշուեց ուղարկել Գարեգին Սրբազանին այն պայմանով, որ եթէ առ առաւելն երեք ամսուայ ընթացքում չը յաջողուի Գարեգին Արքեպիսկոպոսի գնալը, եղած առաջարկութեան համաձայն նշանակել Տ. Թորգոմ Արքեպիսկոպոսին եւ այլն:

Դժբախտաբար որոշուած երեք ամիսը անցնելուց յետոյ զանազան փափկանկատութեամբ անկարող եղանք երկրորդ որոշման անցնել, լսելով շարունակ Գարեգին Արքեպիսկոպոսի հաւաստիացումները, որ շուտով կարգաւորելու է իր գործերը եւ մեկնելու է, բայց անօգուտ: Ուղիղ հինգ ամսից յետոյ Վեհափառի հանութիւնը առնելով ես գրեցի Ձեզ եւ դժբախտաբար ստացայ Ձեր մերժումը:

Դորանից յետոյ յարմարաւոր բեկնածու չունենալու պատճառով, այլ եւ նկատի ունենալով Գարեգին սրբազանի խնդիրը սպասեցինք մի առ ժամանակ եւս եւ ապա ի պատասխան մեր գրութեան ստացանք Հնդկաստանի Առաջնորդ Տ. Մեսրոպ սրբազանի համաձայնութիւնը եւ այնու ամենայնիւ Գարեգին սրբազանի վերջին խնդրի համաձայն սպասեցինք մինչեւ Հոկտեմբերի վերջը: Այդ ժամանակ ստացայ յարգելի բարեկամիս Արշակ Չոպանեանի ուրախալիք նամակը, որով յայտնելով Ձեր Փարիզ լինելը խնդրում էր Ձեզ նշանակել եւրոպայի Հայրապետական ներկայացուցիչ:

Ստացանք նաեւ Էսմերեանի երկու հեռագիրները, որոնք նոյնպէս նշանակութիւն ունեցան: Ինձ պարտականութիւն ընկաւ Մեսրոպ սրբազանի րացատրել դրութիւնը,

որից յետոյ Փարիզ հեռագրուեցաւ Չեզ, որ նշանակուած է՛ Հայրապետական ներկայացուցիչ: Ահա Չեզ ամբողջ պատմութիւնը առանց մանրամասնութիւնների: Կ'ասեմ այն եւս, որ հէնց այսօր ստացաւ Կաթողիկոսը Գարեգին Արքեպիսկոպոսից մի հեռագիր, որով խնդրում է փոխել Չեզ մասին եղած որոշումը, փոխել եւ սպասել մինչեւ ինքը հնարաւորութիւն ունենայ գնալու: Ի հարկէ նրան տեղեկացրել էր մեր անդամներից մէկը, որը կ'ուզէր անպայման Գարեգինի երթալուն: Այս բոլորը գրում եմ ոչ այնքան Չեզ իրազեկ անելու, այլ այն մեղադրանքները փարատելու համար, որ Չոպանեանը անտեղեակ գործից ուղղում է յանուն Գերագոյն Խորհրդի:

Սիրելի Սրբազան, Վեհափառը յատուկ վստահութիւն ունի Չեզ հանդէպ, նրա որոշումը վերջնական է եւ այսօր շտապ կարգով ուղարկեցի Չեզ երկու հիմնական կոնդակները, վաղը կ'ուղարկուի Չեզ երկու այլ կոնդակներ՝ մէկը եգիպտոսի կենդրոնական Վարչութեան իսկ միւսը Փարիզի Եկեղեցու Հոգաբարձութեան անուններով:

Մոռացայ նամակիս սկզբում յայտնել Չեզ տարւոյս Նոյեմբերի 15ի Նիսէն գրած նամակի ստացումը: Այդ նամակը եւս կարդացի Վեհափառ Հայրապետին, որը շատ հաւանեց, միայն յարմար համարեց մի առ ժամանակ յետաձգել ընդհանուր նուիրակ նշանակելու կոնդակի առաքումը, քանի որ քաւական շատ գործ ունի՛ կատարելու Եւրոպայի թեմում որը Չեզանից շատ ժամանակ է պահանջելու:

Չեզ գլխաւոր գործերը լինելու են, 1.- Եւրոպայի Թեմի կազմակերպութեան խնդիրը: Այդ գործը, որքան անկազմակերպ էր Պալաքեան եպիսկոպոսի նշանակման ժամանակ, այնքան անկազմակերպ եւ խառնիճաղանձ վիճակի է հասած այժմ հէնց նոյն Պալաքեան սրբազանի անհեռատես եւ սխալ գործունէութեան շնորհիւ: Չեզ յայտնի է, որ կազմակերպուած է նոր թեմ Մարսելիայի, որի Առաջնորդական պաշտօնը առանց Հայրապետական հաստատութեան վարում է Գրիգորիս սրբազանը: Ունինք ստացած Մարսէլի Թեմական վարչութեան դիմումը, որով խնդրում են հաստատել եւ թեմը եւ Առաջնորդին, որպիսի գրութիւնները կ'ուղարկուին Չեզ ի տնօրինութիւն: Ունինք ստացած Լիոնի կենդրոնական Վարչութիւնից դիմում, որով յայտնելով, որ առանձին թեմ են կազմել եւ ընտրել են Տ. Գէորգ Արքեպիսկոպոս Արսլանեանին Առաջնորդ, խնդրում են ճանաչել թեմը եւ հաստատել ընտրուած Առաջնորդին: Ունինք Մարսէլի շրջանի մի վայրից թաղական խորհրդի գրութիւն, որով յայտնելով, որ չեն ճանաչում Մարսէլի Թեմական կուսակցական մարմինը, Թաղական Խորհրդի հաստատութիւնը խնդրում են Հայրապետական կոնդակով: Մոռացայ ասել, որ ստացել ենք Գէորգ Արքեպիսկոպոս Արսլանեանի գրութիւնը, որով յայտնելով, որ ընտրուած է Լիոնի շրջանի Առաջնորդ, խնդրում է իրեն հաստելու դէպքում նշանակել ընդհանուր Եւրոպայի Առաջնորդ: Ահա այս բոլոր խնդիրները կ'ուղակուին Չեզ եւ մենք լիալոյս ենք, որ Դուք Չեզ փորձառութեամբ եւ հեռատեսութեամբ ցանկալի լուծումն կը տաք:

2.- Օրինեմացիայի խնդիրը: Չեզ յայտնի է, որ էջմիածինը չնայած էջմիածնի այգիների, հողերի գրաւումների, որ լինում է ընդհանուր հիմունքներով, բարեացակամ վերաբերմունք ունի հանդէպ մեր Կառավարութիւնը, որի շինարար գործունէութիւնը եւ հանդէպ գաղթականութիւնը ցոյց տուած խնամքը ակնհայտ է: Դժբախտաբար Պալաքեան սրբազանը որոշ սայթափումներ էր ունենում, որոնք թէեւ հերքում էին նրա կողմից, բայց այնուամենայնիւ լուրջ դժգոհութեանց առիթ էին ծառայում եւ անդրադառնում էջմիածնի վրայ: Վեհափառ Հայրապետը կոնդակներ

ունի տուած յօգուտ վերաշինութեան, Կարմիր Խաչի, եւ մենք կը ցանկանայինք, որ մեր ներկայացուցիչը եւրոպայում ի նկատի ունենար այդ հանգամանքը, աշխատէր կապել գաղութահայութիւնը մեր Հայրենիքի հետ եւ խրախուսէր, որ իրենց բարոյական եւ նիւթական օժանդակութիւնը չը զլանան հասցնել վերաշինութեան գործին, որ լայն չափերով առաջ է տարւում Կառավարութեան կողմից: Չեք հայեացքները այս խնդրի մասին ծանօթ են մեզ եւ այս ուղղութեամբ վստահ ենք, որ Դուք ջանք չէք խնայիլ ասելու հնարաւորը:

3.- Արգարեան Կտակի խնդիր: Այս խնդրի մասին համառօտակի գրուած է Հայրապետական կոնդակի մէջ: Հարկաւոր հրահանգը ձեռքիս տակ է, շուտով կը վերջացնեմ եւ կ'ուղարկեմ եւ այն ժամանակ աւելի ընդարձակ կը գրեմ: Դիտաւոր նպատակը պէտք է լինի, որ կտակը մնայ ամբողջովին Կաթողիկոսի իրաւասութեան ներքոյ եւ ոչ ոք իրաւունք չունենայ տոկոսները գործադրել առանց Վեհափառի քոյտութեան:

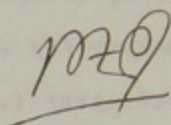
4.- Մայր Աթոռի ապահովութեան խնդիր: Սա ամենակենսական խնդիրն է, որի մասին Վեհափառ Հայրապետը գրում է Ձեզ իր Կոնդակի մէջ: Նիւթական սոսկալի տագնապ ենք ապրում: Պէտք է որոշ չափով ապահովուի Մայր Աթոռը: Պէտք է հաստատուն եկամտի աղբիւր գտնել: Գաղութահայութիւնը իւր պարտքը պէտք է համարէ պահպանել Մայր Աթոռը: Հայրապետական տեղապահ եմ համարւում, ստանում եմ ամսական երեք անգլիական Ֆունտ, հագուստ, սպիտակեղէն, կօշիկ գնելու հնարաւորութիւն չունիմ, այդպէս էլ ամէնէն եւ այդ չնչին ծիծաղելի ամսականը ամիսներով չենք ստանում, դրամ չը լինելու պատճառով: Չենք գանգատւում, բայց այսպէս ապրելը անհնար է: Մինչեւ այսօր մենք գործ ենք ածում Մեծարգոյ Կամսարականի նուիրաբերած գումարով, որի կեանքը օրհնում են բոլոր միաբանները: Մենք միանգամայն վստահ ենք, որ Դուք սրբազան եղբայր հնարաւորը կ'սնէք Մայր Աթոռի ապահովութեան համար, որով մեզ կը ֆաջալիւրէք աւելի մեծ եռանդով շարունակելու մեր հաւատարիմ ծառայութիւնը: Կան եւ այլ մանր խնդիրներ, որոնք կ'ուղարկուին Ձեզ յաջորդաբար: Կայ եւ մի խնդիր, որ յարուցել է Ներսէս Գիւլպէնկեանը Լոնդոնի եկեղեցու մասին, որը երեւի չենք ուղարկելու Ձեզ, որովհետեւ ոչ մի ցանկութիւն չունինք վշտացնելու Գալուստ Կիւլպէնկեանին, որի իրաւունքների դէմ ուղղուած է այդ խնդիրը: Ընդհակառակն մեզ շատ մեծ վիշտ պատճառեց Պալաքեանի «անտակտ» վերաբերմունքը հանդէպ Գալուստ Կիւլպէնկեանի, որից չափազանց վշտացել էր վերջինը: Ես համոզուած եմ, որ Ձեզ պէտք է յաջողուի նրա միջոցով գլխաւորաբար ապահովել Մայր Աթոռը: Ուրախ պիտի լինենք նաեւ, եթէ Արգարեան կտակի յանձնաժողովի նախագահութիւնն եւս Նա յանձն առնի:

Առ այժմ այսֆանը. կը գրեմ դարձեալ: Նամակս բաւական անկանոն եղաւ յոգնածութեանս պատճառով, որովհետեւ նոր վերջացրի չորս կոնդակների կազմութիւնը եւ տպագրութիւնը: Չեք մեկնումը հեռագրով յայտնեցէք, որպէս զի այնուհետեւ գրութիւնները ուղարկենք Փարիզ: Յամենայն դէպս այդտեղ սպասեցէք մինչեւ Ձեզ տեղեկութիւն տամ թէ գնալուց առաջ մտնելու՞ էք արդեօք յանձնարարութեամբ երուսաղէմ եւ Բէյրութ թէ ոչ:

Եղբայրական սիրոյ ողջոյններով
Խ.(ոնարի) աղօթակից՝ Խորէն Արքեպիսկոպոս

14-ն Դեկտեմբերի 1928 թվ. 11-ն Ս. Էշմիանին

Արարայ 03 թվ. 1929 թ. 1 Գեղարք

Գերաշնորհ եւ սիրելի

Թորգոմ Սրբազան

Ստացել եմ իր ժամանակին ձեր մայիս 21-ի ազգային նամակը Գահրդէից, որով ի պատասխան իմ ինքնազատական նամակիս յայտնել էիք ձեր անհամաձայնութիւնը ստանձնելու Սարգսյանի թեմի Հայրապետական լիազօր ներկայացուցչի եւ մայր Աթոռի նուիրակի պաշտօնները ձեր առողջական եւ այլ պատճառներ առաջ բերելով:

Ինչպե՞ս ձեր այդ նամակը ինչ ցաւ պատճառեց, քանի որ ինչ համար միանշանակաբար պարզել հենց սկզբից, որ առաջարկած յանձնարարութեանց համար Դուք միակշարակ էիք, ձեռնհաս եւ որ յաջողութեան ամենաոշոր դրաւականն է, հայութեան կողմից յարգուած անձնաւորութիւնն է:

Ձեզ պէտք է ասեմ, որ այդ պաշտօնի համար որոշում ունինք արած անցեալ տարի նոյեմբերի 21-ին (Արձանագրութիւն Թ, ԳԳ): Իմ կողմից առաջարկ եղաւ պաշտօնը յանձնել Ձեզ որոշ պատճառաբանութիւններով, բայց Գերագոյն Խորհրդի անդամներից ոմանք, քուարկելով իրենց իսկական նպատակը, հիմնուելով Գահրդէի հոգաբարձութեան գրութեան վրայ, որով լսողութիւն նշանակել Գարեգին Սրբազանին եւ խոստանում էին հոգաւ ոչ միայն հաշտարհածալքով այլ եւ երեք ամսուայ անդուստի ծախքերը պաշտօններին Գարեգին Սրբազանի թեմականութիւնը: Ի վերջոյ տարածայնութեանց առաջն առնելու համար, այլ եւ ի նկատի ունենալով որոշ հանգամանքներ որոշուեց ուղարկել Գարեգին Սրբազանին այն պայմանով, որ եթէ առ առաւելւն երեք ամսուայ ընթացքում չը յաջողուի Գարեգին Արքեպիսկոպոսի գնալը, եղած առաջարկութեան համաձայն նշանակել Ս. Թորգոմ Արքեպիսկոպոսին եւ այլն:

Դժբախտաբար որոշուած երեք ամիսը անցնելուց յետոյ ընանշան փափաւնկատութեամբ անկարող եղանք երկրորդ որոշման անցնել, լսելով շարունակ Գարեգին Արքեպիսկոպոսի հաւաստիացումները, որ շուտով կարգաւորելու է իր գործերը եւ մեկնելու է, բայց անօգուտ: Ուշիկ հրնք ամսից յետոյ վեհապառի հանգիստը առնելով ես գրեցի Ձեզ եւ դժբախտաբար ստացայ Ձեր մերժումը:

Դորանից յետոյ յարմարաւոր թելնաճու շուեննալու պատճառով, այլ եւ ի նկատի ունենալով Կարեգին սրբազանի խնդիրը սպասեցինք մի առ ժամանակ եւս եւ ապա ի պատասխան մեր գրութեան ստացանք Հոգեւորականի Առաջնորդ Ծ. Սեփրոպ սրբազանի համաձայնութիւնը եւ այնու ամենայնիւ Կարեգին սրբազանի վերջին խնդրի համաձայն սպասեցինք մինչեւ Հոգեւորականի վերջը։ Այդ ժամանակ ստացայ յարգելի Բարեկամիս Արշակ Զոպանեանի ուրախ իր նամակը, որով յայտնելով չեմ Կարիզ լինելը, անգրումէր ձեզ նշանակել Եւրոպայի Հայրապետական ներկայացուցիչ։

Ստացանք նաեւ Տամբեանի երկու հեռագիրները, որոնք Նոյնպէս նշանակութիւն ունեցան։ Ինչ զարտականութիւն ընկաւ Մեփրոպ սրբազանի քայտորել դրութիւնը, որից յետոյ Կարիզ հեռագրութեամբ ձեզ, որ նշանակուած էք Հայրապետական ներկայացուցիչ։

Ահա ձեզ ամբողջ պատմութիւնը առանց մանրամասնութիւնների։ Կասեմ այն եւս, որ հէնց այսօր ստացաւ Կաթողիկոսը Կարեգին Աթոքիսկոպոսի մի հեռագիր, որով լընդրումիւ խորհել ձեր մասին եղած որոշումը փոխել եւ սպասել մինչեւ ինքը հնադարորութիւն ունենայ գնալու։ Իհարկէ նրան տեղիկացրել էր մեր անդամներից մէկը, որը կուզէր անպայման Կարեգինի երթալուն։ Այս բոլորը գրումեմ ոչ այնքան Ձեզ իրազեկ անելու, այլ այն մեղադրանքները փրատելու համար, որ Զոպանեանը անտեղեակ գործից ուղղումէ յանուն Կերպագոյն Խորհրդի։

Սիրելի սրբազան Վահագն յատուկ վստահութիւն ունի ձեր հանդէպ, նրա որոշումը վերջնական է եւ այսօր շտապ կարգով ուղարկեցի ձեզ երկու հիմնական Կոնգակները, վաղը կուղարկուր ձեզ երկու այլ Կոնգակներ մէկը Եզիպոսի Կենդրոնական պաշտօնէանի իսկ միւսը Կարիզի Եկեղեցու հոգաբարձութեան անուններով։

Մոռացայ նամակիս սկզբում յայտնել ձեր տարւոյս Նոյնմբերի 15-ի նիսէն զրած նամակի ստացումը։ Այդ նամակը եւս կարդացի Վահագն Հայրապետին, որը շատ հաւանէ միայն յարմար համարեց մի առ ժամանակ յետաձգել ընդհանուր նուիրակ նշանակելու կոնգակի առաքումը, քանի որ բաւական շատ գործ ունիք կատարելու Եւրոպայի թեմում որը ձեզանից շատ ժամանակ է պահանջելու։

Ձեր գլխաւոր գործերը լինելու են, -1, Եւրոպայի թեմի կազմակերպութեան խնդիրը։ Այդ գործը, որքան անկազմակերպ էր Պալատեան եպիսկոպոսի նշանակման ժամանակ, այնքան անկազմակերպ է լսառնիհաղանք վիճակի է հասած այժմ հէնց Նոյն Պալատեան սըրբազանի անհեռաւս եւ սլալ գործողութեան շնորհիւ։ Ձեզ յայտնի է, որ կազմակերպութեմ նոր թեմ մարտելիայի, որի Առաջնորդական պաշտօնը առաջն Հայրապետական հաս-

տառադրական վարումն Գրիգորիս սրբազանը: Ունինք ստացած Կաթողիկոսական վարչութիւնը, Գրիգորիս, որով խնդրում են Հայոց եւ թեմը եւ Առաջնորդին, որպիսի գործիքները կուղարկուին Վեպի տնօրինութիւն: Ունինք ստացած Էջմիածնի Կենդրոնական Կարգադրութիւնը, Գրիգորիս, որով յայտնելով, որ առանձին թեմին կազմել եւ ընտրել են Ս. Կենդրոնական Կարգադրութիւնը Առաջնորդին, խնդրում են նաեւ թեմը եւ Հայոց տեղապետը Առաջնորդին: Ունինք մարտի 1-ի շրջանի մէջ վարչութիւնը լիարժեքի գործիքներ, որով յայտնելով, որ չեն նախաճում մարտի 1-ի Թեմական Կոնսակրացիան մարտի 1-ը, լիարժեքի Հայոց տեղապետները խնդրում են Հայրապետական Կոնսակրացի: Մոռացաւ ասել, որ ստացել ենք Կենդրոնական Կարգադրութիւնը, որով յայտնելով, որ ընտրուած է Էջմիածնի շրջանի Առաջնորդ, խնդրում էր են Հայոց տեղապետը ղեկավարել ընդհանուր տարածքի Առաջնորդ: Ահա այս բոլոր խնդրները կուղարկուին Վեպ եւ մենք լիարժեք ենք, որ Դուք Վերադարձուցեմք եւ Հեռախոսութեամբ ցանկալի լուծումն կը տաք:

2. Սրբապետական Կարգադրութիւնը: Վեպ յայտնի է, որ Էջմիածնի շրջանի Եպիսկոպոսի, Հոգեւոր գրաւումներին, որ լինում է ընդհանուր Հիմունքներով, բարեաշխարհ վերաբերմունք ունի Հայոց եւ մեր Կառավարութիւնը, որի շինարար գործունեութիւնը եւ Հայոց եւ գաղթականութիւնը ցոյց տուած խնամքը ակնհայտ է: Դժբախտաբար լիարժեք սրբազանը որոշ սահմանումներ էր ունենում, որոնք թէեւ Հերթում էին Զոր Կոմիտեի, բայց այնուամենայնիւ լուրջ դժգոհութեանց առիթ էին ծաղայում եւ անդրադարձնում էին Եպիսկոպոսի վրայ: Վեպապա Հայրապետը Կոնսակրացի ունի տուած յոգու վերաբերմունքներ, Կարգադրութիւն եւ մենք կը ցանկանայինք, որ մեր ներկայացուցիչը Եւրոպայում ի նկատի ունենալ այդ Հայրապետը, աշխատէր կապել գաղութահայրութիւնը մեր Հայրենիքի հետ եւ լուրջութեամբ, որ իրենք բարոյական եւ նիւթական օժանդակութիւնը չը զլանան Հասցնել վերաշինութեան գործին, որ լայն շարժերով առաջ է տարում Կառավարութեան կողմից: Վերա Հայրապետը այս խնդրի մասին ծանօթ են մեզ եւ այս ուղղութեամբ վստահ ենք, որ Դուք շնորհ էք խնայել անելու հնարաւորը:

3. - Ազգային Կոնսակրացի: Այս խնդրի մասին Համառոտակի գրուած է Հայրապետական Կոնսակրացի մէջ: Հարկաւոր հրահանգը Հեռագիր տակէ, չուտով կը վերջանում եւ կուղարկւի եւ այն ժամանակ աւելի ընդարձակ կը գրեն: Կաւոր նպատակը պէճք է լինի, որ կտակը մնայ ամբողջովին Կաթողիկոսի իրաւասութեան ներքոյ եւ ոչ ոք իրաւունք չունենայ տոկոսները գործադրել առանց Վեպապետի թոյլտուութեան:

4. Մայր Աթոռի ապահովության լսողի ծառայողներին սակայն, որի մասին Ա. Հազար Հայրապետը գրում է Աեզ իր Կոնդակի մեջ նվաճական սուսկալի տագնապ ենթադրում է Պետք է որոշ չափով ապահովել Մայր Աթոռը: Պետք է հաստատուն եկամտի աղբիւր գտնել: Գաղութահայրությունը իւր պարտքը պէտք է համարէ պահպանել Մայր Աթոռը: Հայրապետական տեղապահ եմ համարում, ստանում եմ ամսական երեք անգլիական փունտ, հազուստ, սպիտակ շերտ, կոշիկ՝ զոնգու հնարաւորութիւն չունիմ, այդպէս էլ ամենքը եւ այդ շնչին հիծաղելի ամսականը ամիսներով չենք ստանում: Ղրամ չը լինելու պատճառով: Կենք գանգատում, բայց այսպէս աւրելը անհնար է: Մինչեւ այսօր մենք գործ չենք անում Մեծարգոյ Կամսարականի նուիրաբերած գումարով, որի կենքը օրհնում են բոլոր միաբանները: Մենք միանգամայն վատահենք, որ Դուք սրբազան եղբայր հնարաւորը կանէք Մայր Աթոռի ապահովության համար, որով մեզ կը քաջալերէք աւելի մեծ եռանդով շարունակելու մեր հաւատարիմ ծառայութիւնը: Կան եւ այլ մանր, լսողիներ, որոնք կուշարկուին Աեզ յաջորդաբար: Կայ եւ մի լսողի, որ յարուցել է ներսէս Կիւլպենկեանը Լոնդոնի եկեղեցու մասին, որը երբեք չենք ուղարկելու Աեզ, որովհետեւ ոչ մի յանկուծիւն չունինք վշտանալու: Գալուստ Կիւլպենկեանին, որի իրաւունքները դէմ ուղղուած է այդ լսողի: Ընդհակառակը մեզ շատ մեծ վիշտ պատճառեց Պալաքեանի՝ անտակտ վերաբերմունքը հանդէպ Գալուստ Կիւլպենկեանի, որից չափազանց վշտացել էր վերջինը: Ես համոզուած եմ, որ Աեզ պէտք է յաջողուի նրա միջոցով գլխաւորաբար ապահովել Մայր Աթոռը: Ուրախ պիտի լինինք նաեւ, եթէ Աբգարեան կտակի յանձնաժողովի նախագահութիւնը եւս նա յանձն առնի:

Առ այժմ այսքանը կը գրեմ ղարձեալ: Նամակս բաւական անկանոն է լաւ յոգնածութեանս պատճառով, որովհետեւ նոր վերջաճրի չորս կոնդակների կազմութիւնը եւ տպագրութիւնը: Անր մեկնումը հեռագրով յայտնեցէք, որպէսզի այնուհետեւ գրութիւնները ուղարկենք Կարիգ: Ժամեանայն դէպս այդտեղ սպասեցէք մինչեւ Աեզ տեղեկութիւն տամ թէ գնալուց առաջ մտնելու՝ էք արդեօք յանձնարարութեամբ երուսաղէմ եւ Բէյրութ թէ ոչ:

Եղբայրական սիրով ողջոյններով

Խ. Արթուրյան

Խոսեմի Բաբայան

ՀԱՂՈՐԴԱԳՐՈՒԹԻՒՆԸ

ՍԷՐԿԵՅ ԵՍԵՆԻՆ
(1895-1925)

«Բուժի մէջ լինի, թէ առօրեայ գաղջ ցրտում,
Կորուստի պահերին թէ վշտի դարանում,
Երեւալ հասարակ, պարզասիրտ ու ժպտուն՝
Ահա՛ քեզ մեծագոյն արուեստը աշխարհում»:
Սէրկէյ Եսենին

Ռուս հաննարեղ քանաստեղծ՝ Սէրկէյ Եսենին, շատ կարճ կեանք մը ապրեցաւ (ընդամենը երեսուն տարի)՝ գրական առատ արտադրութեամբ։ Եսենին քանաստեղծն է լոյսի ու թախիժի, մայր հողի ու գիւղական կեանքի, եղբրերգութեան ու մարդկայնութեան։

Եսենին գրական հրապարակ իջաւ այն ժամանակ երբ համայն Ռուսիան կ'ապրէր քաղաքական մեծ յեղաշրջում։ Փոփոխութեան մէջ էր երկրի վարչաձեւը, մարդկանց մտածելաձեւը, աշխարհայեացքը։ Մեծ յեղափոխութեամբ չոգեւորուած ու չխանդավառուած հաննարեղ պատանին կը ջանար ոգի ի բռնի կառչած մնալ հինին ու աւանդականին, պարզին ու գեղջականին՝ ձգտելով հանդերձ նորին, գեղեցիկին ու հզօրին։ Իրականութիւնը, սակայն, քիտ էր ու դաժան։ Հոգեկան անասելի հակասութիւններէ տառապող ու մաշող քանաստեղծը չէր կրնար գերծ մնալ այդ թոհուրոհի ստեղծած ճնշիչ մթնոլորտէն ու ծանր ազդեցութենէն։ Երկրի քաղաքական վերիվայրումներու եւ վարչական արմատական փոփոխութիւններու անդրադարձը իր ստեղծագործութեանց մէջ ակնյայտ է։ Ան չէր կրնար պարզուած կարմիր դրօշին ու գայն ծածանողին տուրք չտալ ու ներքողը չհիսել։ Հեռուն՝ ապագային նայելով հանդերձ,

քանաստեղծը անցեալը կը վերյիշէ մեծագոյն կարօտով ու խորագոյն սրտանմլումով, եւ գուրգուրանով կը փայփայէ իր հայրենի օճախը, իր «փայտէ խրճիթը»։

Հովուերգական տողերուն մէջ կը պատկերուին հրաշալի ու պարզ գիւղը, գեղջուկը, գեղջկական անմեղունակ կեանքը, գիւղական անդորրութիւնը, մաքրութիւնը, զուլալ ջուրերու հոսքը, կանաչ մարգերը, քարձրաքերձ լեռները, գայլերու ոռնոցը, «յոգնած ձիերու խումփոցը», հողագործներու տուն վերադարձը եւն։ «Ռուսիա» վերնագիրը կրող երկարաշունչ քանաստեղծութեան մէջ Եսենին կը գրէ.

«Ա՛խ, դու՛ք իմ դաշտեր, ակօսներ սիրած,

Դու՛ք լաւն է՛ք այնքան ձեր տխրութեան մէջ։

Ես սիրում եմ այս խրճիթները քաջ

Եւ մեր մայրերի սպասումն անվերջ»։

Ռեալանի նահանգի Քոնսքանթինովո գիւղը ծնած ու հասակ առած պատանի քանաստեղծի երեւակայութեանց մէջ վառ մնացած է գիւղի բնութեան անջնջելի պատկերը՝ աստղագարդ երկնքի ներքոյ երգուած ու նուագուած աղջիկներու երգը գինք

զգլխած է ու գինովցուցած:

Եսենինի բովանդակ կենսագրութիւնը սփռուած է իր իսկ բանաստեղծական էջերուն մէջ: Անոր ստեղծագործութիւնները հայելիի յստակութեամբ կ'արտացոլեն ողջ կեանքը, մտածելակերպը եւ կեանքի հանդէպ կեցուածքը:

Եսենինի շրջանի գրական վերնատան այցելու մտաւորականներէն ոմանք՝ ֆաղցրութեամբ ու ամենայն համոզումով կ'արտայայտուէին մահուան մասին: Անոնք խորապէս համոզուած էին, որ այս անցաւոր աշխարհը ունայն է եւ չ'արժեք ապրիլ: Կեանքի ունայնութիւնը, ոչնչութիւնը եւ վաղանցիկութիւնը երգող ու նոյնիսկ մահը գովերգող ու փառաբանող բանաստեղծները ինչ-որ իմաստ մը եւ «ֆաղցրութիւն» մը կը տեսնէին մահուան մէջ:

Այդ օրերուն, «արուեստը արուեստին համար» սկզբունքով տեսութիւն մը յառաջ եկած էր, ըստ որում, կը մերժուէր կամ կը ժխտուէր «արուեստի կապը հասարակութեան կեանքին հետ»: Քսաներորդ դարու երկրորդ տասնամեակի գրական յետադիմական այս հոսանքը ռուս գրականութեան մէջ կը պաշտպանէր անոր «քացարձակ անկախութեան եւ անշահախնդրութեան» սկզբունքը: Խորհրդապաշտութիւնը (Symbolism), ապագապաշտութիւնը (Futurism) եւ ծայրակէտութիւնը (Acmeism), անկումային հոսանքներ էին, որոնք կու գային ֆայֆայելու գեղարուեստական մշակոյթի արտայայտութիւնը եւ արհամարհելու արուեստի գեղեցկութեան չափանիշը:

Բաւական խորք է ու տարօրինակ ապագապաշտներու ըմբռնումը աշխարհի ու կեանքի մասին: Անոնց

ընկալումով ու գնահատումով, մարդկութեան ստեղծած արժէքները մշակութային գետնի վրայ անարժէք էին ու անիմաստ, որովհետեւ «արուեստագէտի համար ոգեշնչման աղբիւր պէտք է ըլլան ժամանակակից ֆաղաքը իր սրընթաց թափով, հզօր թեքումով, մեծեցումները», եւ իրրեւ ցայտուն ու դասական օրինակ իրենց հաստատումին, կ'աւելցնէին. «Եւեթորական լարի եւ պողպատի կտորին մէջ աւելի շատ զգացմունք կայ, քան մարդկային սրտին մէջ»: Ի՛նչ անհեթեթութիւն ու մանաւանդ անգոսնում ու արհամարհանք՝ մարդկային զգացումի հանդէպ:

Այս գրական հոսանքներուն առընթեր գոյութիւն ունէր նաեւ պատկերապաշտութիւնը (Յիմ. Imaginisme), որ նոյնպէս փասնորոգ դարու անկումային տրամադրութիւններ եւ ուղղութիւններ շօշափող սկզբունքներ որդեգրած էր: Իմաժինիզմը «կը ժխտէ ստեղծագործութեան գաղափարականութիւնը եւ այն կը յանգեցնէ զարդարուն ու միմեանց հետ իմաստով չկապուող բառային պատկերներու կիրառումին»:

Ահա այսպիսի գրական ուղղութիւններով լեցուն շրջանի մը մէջ ապրեցաւ ու գործեց Եսենին: Ան իրրեւ նորափետուր բանաստեղծ, չէր կրնար չազդուիլ եւ իր գրական հայեացքները պահել առողջ, կուսական ու անարատ: Բնական էր որ Եսենին եւս, ի շարս այլոց, ուժեղ հոսանքէն տարուէր եւ շեղէր մայր ուղիէն եւ գէթ որոշ ժամանակ խարխափէր մութին մէջ:

Եսենին հետագային կրցաւ ինքզինքն ձեռքազատել այդ շինծու, երեւակայական եւ անիրական գրական ուղղութիւններէն եւ ձեռք բերաւ

կատարեալ հասունութիւն բանաստեղծութեան մէջ:

Ռուսաստանի ճակատագրական օրերուն, Եսենին չցուցարեւեց ռազմատենչ ոգի կամ ռազմունակութիւն: Ան հատու գրիչ չգործածեց բորբոքելու, հրահրելու արդէն իսկ գրգռուած զգացումները: Ընդհակառակը, սուրը դրաւ իր պատեանին մէջ եւ ինքզինքն ինքից գրի ու գրականութեան: Ահա թէ ի՞նչ կը գրէ ան այս մասին.

«Ու թնդանօթին հըրածեշտ տալով,

Վնոցի երգի սուրը լոկ ճօճել:

Ես հրացանըս նետեցի մէկ կողմ»:

Ումանք այն թիւր կարծիք ունին, որ Եսենին դասալիութենէ ու երկչոտութենէ մղուած գրեց այս տողերը: Այլ կ'ենթադրեն, որ ան դեռ եւս իր հոգիի աչքերով ատակ չէր տեսնելու արագօրէն փոփոխուող ժամանակները եւ մանաւանդ փառապաշտան հանգամանքները: Իրականութեան մէջ սակայն Եսենին կ'ըմբռնէր ամէն երեւոյթ ամենայն գիտակցութեամբ, յստակութեամբ ու հասունութեամբ: Ռուսական յեղափոխութեան ակնարկելով, ան կը գրէ. «Յեղափոխութեան տարիներուն ամբողջապէս Հոկտեմբերի կողմն էի, բայց զայն կ'ընդունէի իւրովի, գիւղացիական թեփումով»: Եսենիի համար անհնար էր բաժնուիլ անցեալի կեանքէն ու գեղեցիկ յուշերէն. իսկ յեղափոխութիւնը կու գար շրջելու այն ամէնը ինչ հարազատ էր իրեն համար:

Յետ յեղափոխութեան տարիներուն, Եսենին ստեղծեց փնտրագրական հրաշալի գործեր, որոնք ցարդ կը պահեն իրենց թարմութիւնը: Այս ստեղծագործութեանց մէջ ակնբախ են անոր խոհերը, յոյզերը եւ տպաւորութիւնները: 1920ական թուականներուն, Ամերիկա

այցելութենէն ետք, Եսենին գրեց իր ճանապարհորդական տպաւորութիւնները:

Եսենինի սիրային փնտրագրութիւնը պարզապէս հրաշագեղ է: Այս ուղղութեամբ, հայրենի նշանաւոր գրագէտ՝ Վահագն Դաւթեան, հետեւեալ ձեւով կը նկարագրէ անոր երգերը. «Այդ երգերի լաւագոյն մասը ողորուած է պատանեկան թարմ, անաղարտ շնչով, բալենիների ներմակ ծաղկաթերթերի անձրեւով, բուրմունքով այն նրբիրան թխենիների, որոնք հովանի են եղել նրա գիւղական պարզ ու մաքուր սիրոյ վրայ»:

Բանաստեղծութեանց շարքին, Եսենին արտադրեց նաեւ չափածոյ մեծածաւալ ու փոքրածաւալ ստեղծագործութիւններ, որոնց մէջ երեւան կու գայ իբրեւ նշմարիտ փնտրագրու: Դասական գործ է անոր «Աննա Սնեկինա» ստեղծագործութիւնը, որ ցարդ կը համարուի ռուսական գրականութեան լաւագոյն երկերէն մէկը:

Եսենինի գրութիւններէն վերջինը եղաւ իր «Սեւ Մարդը», խորհրդաւոր, հոգեխոռով ու սրտայոյզ բանաստեղծութիւնը, որուն մէջ «սեւ մարդը» կ'այցելէ հէ՛ք բանաստեղծը: Ան կը կանգնի բանաստեղծի գլխավերելը ու հանգիստ չի թողուր իր խօսքերով.

«Սեւ մարդը

Նողկալի ինչ-որ գիրք թղթատում

Եւ ինչպէս մեռելի

Սնարին տիրացուն,

Պատմում է ինձ կեանքը

Ստահակ մի մարդու: Եւ սիրտըս

Սարսափով ու վշտով է լցնում»:

Ո՞վ է այս «սեւ մարդը» որ մշտական հոգեհտուայտանքի կ'ենթարկէ բանաստեղծը եւ ահի ու սարսափի կը մատնէ իր ներկայութեամբ անոր ողջ

էութիւնը:

Կ'ենթադրուի որ «սեւ մարդը» անգոյ արարած է, եւ հետեւաբար՝ բանաստեղծին բորբոքած երեւակայութեան արդիւնք: Մեզի յայտնի է, որ Եսենին ունեցաւ տառապակոծ ու հոգեխռով կեանք եւ ողբերգական վախճան: Բանաստեղծին հոգեկան անհաւասարակշիռ վիճակը վերջիվերջոյ յանգեցուց վաղաժամ մահուան: Պարզապէս ապշեցուցիչ ու ու ցնցիչ էր բանաստեղծին ինքնասպանական արարքը: Ոմանք կը խորհին թէ Եսենին ցմահ ապրեցաւ ու արտադրեց Իմաժինիստներու ազդեցութեան տակ ու ամենեւին չկրցաւ ինքզինքն ձերբազատել անոնց մահաբեր ու սարսուլի գաղափարախօսութենէն եւ փտած ու խղճալի հոգեբանութենէն: Այդ էր պատճառը որ մահը Տամոկլեան սուրի նման մշտապէս կախուած մնաց իրրեւ սարսափազդու ուրուական: Լատինական առածը կ'ըսէ. «Հայրենիքը ինծի աւելի սիրելի է, քան կեանքը»: Բանաստեղծին վաղ քաժանումը կեանքէն մեծ կորուստ եղաւ գրականութեան համար:

«Սեւ Մարդը» բանաստեղծութեան մէջ Եսենին կ'արտայայտէ հրաշալի միտքեր կեանքի վերաբերեալ: Ահա հատուած մը.

«Բախտը խաղ է ճարպիկ
Չեղբերի եւ մտքի,
Եւ միշտ էլ անբախտ են
Սրտերը Վեհերոտ,
Ինչ փոյթ, թէ երբեմն
Տառապում է հոգին,
Տեսնելով կոտորուած
Ու կեղծուած ժեստերը:

Բուքի մէջ լինի, թէ
Առօրեայ գաղջ ցրտում,
Կորուստի պահերին
Թէ վշտի դարանում,

Երեւալ հասարակ, պարզասիրտ
ու ժպտուն՝

Ահա՛ քեզ մեծագոյն արուեստը
աշխարհում»:

Երիտասարդ տաղանդաշատ բանաստեղծը մեզի կ'ուսուցանէ կեանքը ապրելու արուեստը: Մարդիկ պարտին դրսեւորուիլ պարզութեամբ, մաքրասրտութեամբ, սիրով ու ժպիտով: Կեանքի արուեստը խտացուած է պարզութեան ու բարութեան մէջ. խոչընդոտներու առջեւ չընկրկիլ, այլ դիմագրաւել զանոնք հեղութեամբ եւ վեռակամութեամբ:

«Սեւ Մարդը» բանաստեղծութեան մէջ Եսենին իր կեանքի ճախարակն է որ կը քակէ մեր առջեւ: Ան կը խօսի իր մասին երբ կ'ըսէ.

«Նա դարձել է յետոյ
Բանաստեղծ իսկական,
Եւ իր ոչ մեծ ուժով
Սրտերը յուզել է,
Ու ինչ-որ մի կնոջ
Քառասուն տարեկան
Չար աղջիկ է կոչել
Եւ միակ իր սէրը...»:

Բանաստեղծը ճարահատ սեւ մարդու խօսքերէն, կը հարուածէ զայն ու ջարդելով կ'ոչնչացնէ. ահա եւ այդ հատուածը.

«Եւ ճօճում եմ հերսից
Չեղնափայտըս յանկարծ
Եւ խփում եմ նրա
Նողկալի երեսին...»:

Հարուածէն կը պարզուի որ բանաստեղծը իր ձեռնափայտը զարկած էր դիմացը գտնուող հայելիին: Մութին մէջ, ան հայելիին մէջ նայելով, ինքզինքն սեւաթոյր գտած էր:

«Ես մենակ եմ այստեղ,
Իմ կողքին մարդ չկայ,
Ես եմ լոկ
Ու... ջարդուած հայելին»:

Եսենին յաւերժական ջատագովող ու ներբողող կերպարն է բնութեան, աշխարհի գեղեցկութեան, մարդուն ու հողին: Յանձին Եսենին խտացուած կը գտնենք գեղեցիկի ձգտումը: Ան դիւրահաղորդ է ու ինքնատիպ իր վսեմ գաղափարներով: Մարդասիրական զգացմունքներով տոգորուած ու

ներշնչուած մեծ բանաստեղծը պիտի ապրի իւրաքանչիւրիս սիրտէն ներս՝ ցաթեցնելով շող մ'արեգակի, պայծառ լոյսի եւ կեանքի յոյսի:

Օրհնեալ եղիցի յիշատակ մեծաց:

ԶԵՆՈՐ ՔԶՆՅ. ՆԱԼՊԱՆՏԵԱՆ

ԳՐԱԳԷՏԻՆ ԱՌԱՋԻՆ ԵՐԿԸ

Երբ Ֆրանսացի երեւելի գրագէտ Ֆլօպէր քանդակագործ տարեկան էր, գնաց հրատարակիչին փոխելու եւ ցոյց տուաւ անոր իր գրած վէպին ձեռագիրը:

Հրատարակիչը կարդաց ձեռագիրը եւ քանի մը օր ետք, յայտնեց գրագէտին, թէ շատ հաւանաբար էր եւ որոշած էր զայն տպագրել: Բայց միաժամանակ՝ աւելցուց, թէ վճարում պիտի չընէր:

- Երբեք սովորութիւն չունիմ վարձատրելու երիտասարդ գրողներու առաջին գործերը, ասիկա իմ բացարձակ սկզբունքս է:

- Բայց պարոն, ասիկա իմ քանակական գործն է, կը պատասխանէ կլօպէր շեշտուած սրտնեղութեամբ:

- Բայց ո՞ւր եմ միւսները, ինչո՞ւ հետոյ չըբերիր, հարցուց հրատարակիչը զարմացած:

- Պատուեցի բոլորն ալ՝ գոհ չէի ոչ մէկէն, եղաւ հեղինակին կտրուկ պատասխանը:

Այս խօսքերը շատ հաճելի թուեցան հրատարակիչին եւ վճարեց վէպին համար նշանակալից գումար մը:

ԱՂՕԹՔԸ

Միասնականութեան ոգին՝ հայ ժողովուրդին վերջին ու հեռաւոր հայր պէտք է կապէ իր մարմնին, որպէս զի համաժողովրդային պայքարը մղուի յաջողութեամբ եւ մեր ազգային յոյսերը կարենան հասնիլ իրագործումի լուսակէտին:

Չինացի իմաստասէր մը ամէն անգամ, երբ կը տեսնէր իր ժողովուրդին պառակտուած կեանքը եւ անմիաբանութեան գործած զարհուրելի աւերները, ծունկի կու գար եւ այսպէս կ'աղօթէր:

- Ով Աստուած, Դուն այս ժողովուրդին շնորհք տուր, բայց կը խնդրեմ Քեզմէ, որ ինձմէ սկսիս:

Ես ալ՝ սրտանց կ'աղօթեմ, որ Աստուած հայ նահատակ ժողովուրդին համագործակցութեան ոգի տայ, բայց կը խնդրեմ Իրմէ, ինձմէ սկսի:

ՎԱՐԴԱՆ ՔԶՆՅ. ՏԻԼԿԷՐԵԱՆ

ՀՈԳԵՀԱՆԳՍՏԵԱՆ ՊԱՇՏՈՆ վասն հոգւոյն Շնորհք Պատրիարք Գալուստեանի

Շաբաթ, 22 Փետրուար 2003.- Կ. Պոլսոյ Ամեն. Տ. Մեսրոպ Պատրիարք Մութաֆեանէն նուիրապետական Աթոռներուն եղած խընդրանքով, մասնաւոր Հոգեհանգստեան Պաշտօն կատարուեցաւ Կ. Պոլսոյ երջանկայիշատակ Ամեն Տ. Շնորհք Պատրիարք Գալուստեանի հոգիին համար, իր ծննդեան 90-ամեակի տարեդարձին առիթով:

Ս. Սարգիս Զօրավարի տօնին Ս. Պատարագ մատուցուեցաւ (Ժամարար՝ Տ. Աւետիս Արդ. Իփրանեան) Սրբոց Յակոբեանց Մայր Տաճարի Ս. Սարգիս մատրան մէջ: Մեծ Ատեանի մէջ տեղի ունեցաւ Հոգեհանգստեան պաշտօն, նախագահութեամբ Պատրիարք Սրբազան Հօր:

Շնորհք Արք. Գալուստեան (աւագանի անունով՝ Արշակ) ծնած է 1913ին Եոզկատի Իյտէի գիւղին մէջ: 1915ի Եղեռնի տարիներուն կը կորսնցընէ իր հայրը, իսկ 1922ին բաժնուելով մօրմէն, մանկութիւնը կ'անցնէ տարբեր որբանոցներու մէջ:

1927ին առաջնորդուեցաւ Երուսաղէմ ուսանելու համար Ժառանգաւորաց Վարժարանի մէջ: Սարկաւագ ձեռնադրուեցաւ 1932ին, իսկ 1935ին՝ կուսակրօն քահանայ, ձեռամբ Թորգոմ Պատրիարք Գուշակեանի՝ ստանալով Շնորհք անունը: 1936ին իրեն յանձնուեցաւ Ժառանգաւորաց Վարժարանի տեսչութիւնը, իսկ մէկ տարի անց՝ Սրբոց Յակոբեանց տպարանի տեսչութիւնը, ինչպէս նաեւ «Սիոն» պաշտօնաթերթին փոխ-խմբագրի պաշտօնը: Գրեց իր վարդապետական թէզը՝ նիւթ ունենալով Պօղոս Առաքեալի Կորնթացիներուն ուղղած Առաջին Նամակը: Ի գնահատանք տարուած աշխատանքի, Թորգոմ Պատրիարք Շնորհք Արքեպիսկոս կու տայ վարդապետական Իշխանութիւն: Կը նշանակուի անդամ Ս. Աթոռոյ Տնօրէն Ժողովի եւ ապա կը ղրկուի Հայֆա որպէս Հոգեւոր Հովիւ: Այնուհետեւ, փոխադրուելով Անթիլիաս (Լիբանան) կը կարգուի տեսուչ Կիլիկիոյ Կաթողիկոսութեան դպրեմանքին, զոր կը վարէ 1941-1944:

1945ին կը նշանակուի Հոգեւոր Հովիւ Լոնտոնի Հայոց:

1948ին զինքը կը գտնենք Ամերիկա, հովուելու Նիւ Ջրքիի երեք քաղաքները, Տիրան Արք. Ներսիսեանի ձեռամբ ստանալով ծայրագոյն վարդապետի աստիճան: 1952ին կ'ընտրուի Առաջնորդ Գալիֆօրնիոյ, եւ Առաջնորդի պաշտօնով կը ծառայէ մինչեւ 1956 թուականը: 1955ին, Երանաշնորհ Վագգէն Ա. Ամենայն Հայոց Կաթողիկոս զինք հպիսկոպոս կը ձեռնադրէ Ս. Էջմիածնի մէջ:

1956ին Շնորհք Սրբազան արդէն Երուսաղէմ է, ուր Միաբանական կեանքը խոռովուած էր ու երկփեղկուած: Ներկայ կացութիւնը զինքը կը

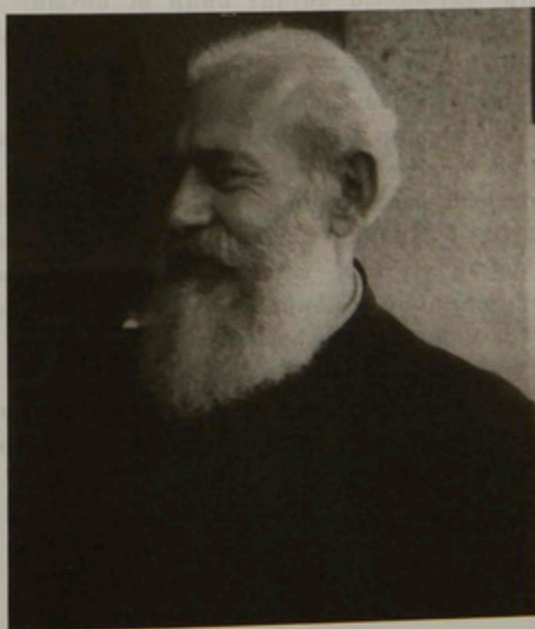
ստիպել այնտեղ մնալ: 1957ին Միաբանական ժողովի փուլներու մեծամասնութեամբ՝ Ս. Աթոռոյ Լուսարարապետ կ'ընտրուի: 1960ին, Երուսաղէմի Պատրիարքութեան խառնակ շրջանին, Յորդանանեան Կառավարութեան միջամտութեամբ ցաւով կը լքէ Երուսաղէմը եւ կը մեկնի Պոլիս:

11 Հոկտեմբեր 1961ին, կ'ընտրուի Պատրիարք Հայոց Կ. Պոլսոյ, յաջորդելով Գարեգին Ա. Տրապիզոնի Պատրիարքին, որ նոր էր վախճանած: Որպէս Պոլսոյ Աթոռոյ 82րդ Պատրիարք, ան գահակալեց 29 երկար տարիներ: Հակառակ խիստ դժուար պայմաններու, ունեցաւ հոգեւոր, մշակութային եւ շինարարական բեղուն գործունէութիւն:

Ան վախճանեցաւ 7 Մարտ 1990ին, Ս. Էջմիածնի մէջ, ուր գացած էր երկրաշարժի աղետեայներուն սփոփանք եւ միփարութիւն բաշխելու համար: Շնորհիք Պատրիարք Հօր մարմինը Պոլիս փոխադրուեցաւ եւ ամփոփուեցաւ Շիշլիի գերեզմանատան հոգեւորականաց դասին մէջ:

Շնորհիք Պատրիարքի գրական աշխատանքները կը գտնենք «Սիոն»ի եւ Պոլսոյ «Մարմարա» մամուլին մէջ մասնաւորապէս: Խմբագրած է «Կանթեղ» եւ «Հայաստանեայց Եկեղեցի» կրօնական թերթերը, Ամերիկայի մէջ իր պաշտօնավարութեան շրջանին: Պատրիարք Սրբազանի հեղինակած գրականութենէն յատկապէս յիշատակելի են հետեւեալները. «Մեծ Պահի Կիրակիներու Ոսկի Շղթան» (1971), «Գունագեղ Կիրակիներ եւ Հոգեգալուստ» (1972), «Աւագ Շարաք» (1974), «Տաղաւար Տօներ» (1974), «Աստուածաշնչական Սուրբեր» (1977), «Համափրիստոնէական Սուրբեր» (1982), «Տեղիք Աստուածաբանութեան» (1991):

Ի. Ս.

ՇՆՈՐՀԷ ՊԱՏՐԻԱՐԷ ԳԱՆՈՒՍՏԵԱՆ
1913 - 1990

ԱՊՐԻԼԵԱՆ ՄԵԾ ԵՂԵՈՆԻ 88ՐԴ ՏԱՐԻՆ

ՀՈԳԵՀԱՆԳԻՍՏ - Այս տարի Ապրիլ 24-ի օրը համընկաւ Աւագ Հինգ-շաբթի օրուան հետ, այդ իսկ պատճառաւ Եղեռնի յիշատակութեանց յայտագրերու շարանը կատարուեցաւ նախօրէին:

Դ՛շ, 23 Ապրիլ 2003, առաւօտեան հանդիսաւոր Ս. Պատարագը մատոյց Ս.Յակոբեանց Մայր Տաճարի Աւագ խորանի վրայ Տ Գերեզմանի վրդ. Դաւթեան (հիւր Մայր Աթոռ Ս. Էջմիածնէն): Տ. Արիս Եպս. Շիրվանեան պատարագի ընթացքին քարոզեց, ժողովուրդի բազմութեանն ու Միաբանութեանը փոխանցելով տխուր յիշատակը Եղեռնի: «Հոգեհանգստեան Պաշտօն» կատարուեցաւ Մեծ Ատեանի մէջ, նախագահութեամբ Պատրիարք Սրբազան Հօր: Այնուհետեւ, Միաբանական թափօրը Պատրիարք Սրբազան Հօր նախագահութեամբ եւ ուղեկցութեամբ բազմութեան եւ թմրկահար սֆառտներու, Պատրիարքարանի նամբայէն առաջացաւ դէպի Սիոնի դարպաս: Հայոց Ս. Փրկիչ Գերեզմանտուն հասնելով՝ սգոյ թափօրը ուղղուեցաւ դէպի «Արարայի» յուշարձան կոթողը: Տեղի ունեցաւ հոգեհանգստեան արարողութիւն բիրաւոր նահատակաց հոգիներուն համար: «Սաղիմահայ Միացեալ Յանձնախումբ»ի անունով արտայայտուեցաւ Յակոբ Զէյթունեան, Հ.Ե. Միութեան Ատենապետ:

Թափօրի վերադարձին Մայրավանք, Ժառանգաւորաց Վարժարանի բակին մէջ հոգեսուրն հրամցուեցաւ:

ՄԳԱՀԱՆԴԵՍ - Նոյն երեկոյեան, «Սաղիմահայ Ապրիլեան Յանձնախումբ»ի կազմակերպութեամբ տեղի ունեցաւ սգահանդէս, Ժառանգաւորաց Վարժարանի մեծ սրահին մէջ, հովանաւորութեամբ Պատրիարք Սրբազան Հօր: Բացման խօսքով հանդէս եկաւ Տ. Բագրատ Արդ. Պուրնէֆեան, հրաւիրեց ներկաները յոտնկայս յարգելու զոհուածներուն յիշատակը եւ Պատրիարք Սրբազան Հայրը «Հոգւոց» աղօթքը արտասանեց: Այնուհետեւ, խօսք առին Ե.Հ.Բ. Միութեան, Հ.Մ.Ը. Միութեան եւ Հ.Ե. Միութեան ներկայացուցիչները՝ Անուշ Յակոբեան, Յակոբ Սեւան, Սագօ Ճոնազեան:

Ասմունքի կատարմամբ հանդէս եկան Կարօ Կիւլոյեան, եւ Անժելա Տիգպիզեան եւ Յարութ Պաղամեան զոյգը: Նրդի եւ նուագի գեղարուեստական բաժնին մէջ մասնակցութիւն ունեցան Լեւոն Գալայեան, եւ Տիգրան, Նունէ, Աշոտ Սահակեաններ եւ Իլիա Մազիա խումբը: Հետաքրքիր էր «Վկայութիւններ Եղեռնի վերապրողներէն» ընթերցուած յիշողութիւնները մասնակցութեամբ՝ Տ. Նորայր Արդ. Գազազեանի, Անի Գուրուսեանի, Արփի Գրիգորեանի, Փոլին Ալեմեանի:

Պատրիարք Սրբազան Հօր փակման խօսքին մէջ կար քաջալերանք յուշատօնի կազմակերպչական գործին համար, բայց աւելի մտահոգութիւն այն փաստին, որ «ճերմակ ջարդը»՝ անտեղեակ ըլլալը եւ անտարբերութիւնը իբրեւ սպառնալիք կախուած է երիտասարդ սերունդի գլխուն: Եւ անոր դիմացն առնելու կոչ ըրաւ: «Պահպանիչ»ով եւ «Հայր Մեր»ի խմբական երգեցողութեամբ արձակեց ներկաները:

Ե՛շ. Ապրիլ 24 - Առաւօտեան, խաղաղ նստացոյց մը տեղի ունեցաւ Հայոց Վանքի Մայր մուտքին դիմաց, եւ հաւաքուած բազմութիւնը ուղղուեցաւ դէպի Արարայի յուշարձանը:

«Հայկական Ցեղասպանության Յուշատօն»ը Երուսաղեմի Եբրայական Համալսարանի Մեջ

Կիր. 30 Ապրիլ - «Հայկական Ցեղասպանության Յուշատօն»ին նուիրուած դասախօսական երեկոյ մը տեղի ունեցաւ Երուսաղեմի Եբրայական Համալսարանի Կիվա՛աթ Ռամ Գամբուսի շէնֆին մէջ, որուն գրադարանի սրահը ընդունած էր եօթանասունէ աւելի հայ, հրեայ եւ օտար հետաքրքրասէրներ:

Անցեալ տարուան պէս, ԵՀ-ի Հայագիտական Ուսմանց քաժանմունքի հիմնադիր եւ վարիչ Պրօֆ. Մայքլ Սթոնի նախաձեռնութեամբ էր որ իրականացաւ դասախօսութիւնը: Ներկայ էին նաեւ Պատրիարք Սրբազան Հայրը, Հայաստանի Պատուոյ Հիւպատոս Յուլակ Մոմենեան եւ ԵՀ-ի Ասիայի եւ Ափրիկէի Ուսմանց Ինստիտուտի տնօրէն Պրօֆ. Ռուրէն Ամիթայ:

Յայտագրի առաջին մասին մէջ Տիկ. Նիրա Սթոն Աստուածաշնչեան Եբրայերէնով, իսկ Տ. Թէոդորոս Արդ. Զաքարեան գրաբարով ընթերցեցին եզեկիւ մարգարէի «Ոսկորներու յարութեան» տեսիլքը (Եզեկիւ Լէ, 1-14): Ողջոյնի խօսքով հանդէս եկան Պատրիարք Սրբազան Հայրը, Պրօֆ. Ռուրէն Ամիթայ, Պրն. Յուլակ Մոմենեան եւ Պրօֆ. Սթոն, որ կը վարէր նաեւ յայտագիրը:

Երկրորդ մասն աւելի մասնագիտական էր, քանի որ դասախօսութեամբ ներկայացան «Իսրայէլի Բաց Համալսարան»ի դասախօս եւ եղեռնագէտ Պրօֆ. Նաիր Օրոն եւ ԵՀ-ի Հայագիտական Ուսմանց քաժանմունքի դասախօս Տֆր. Սերնիո Լա Փորտա: Պրօֆ. Օրոն խօսեցաւ «Հայկական Եղեռնը եւ Իսրայէլի պետութիւն» նիւթին շուրջ, իսկ Տֆր. Լա Փորտա ներկայացուց արեւմտահայ մեծ քանաստեղծ Դանիէլ Վարուժանը՝ իր «Լոյսը» բանաստեղծութեան մեկնաբանութեամբ եւ քարգմանութեամբ:

Ի. Մ.

ԱԿԱԳ ՇԱԲԱԹՈՒՄԸ ՏՕՆԱԿԱՏԱՐՈՒԹԵԱՆՑ ՈՒՄՏԱՒՈՐՆԵՐԸ

Տօնական խանդավառությամբ անցավ 2003 տարուան Աւագ Շաբաթուան արարողութիւններու շարանը: Խումբ մը ուխտաւորներ Հայաստանէն, Պոլիսէն եւ հեռաւոր Ամերիկայէն հիւրընկալուեցան Հայոց Վանքէն ներս 21 Ապրիլէն մինչեւ Մայիս 4:

Ամենայն Հայոց Հայրապետ, Նորին Ս. Օծուքիւն, Գարեգին Բ. Սրբազանագոյն Կաթողիկոսի կարգադրութեամբ Երուսաղէմի Աւագ Շաբաթուան պաշտամունքներուն մասնակցեցան Ս. Էջմիածնէն. Տ. Նաւասարդ եպս. Կնոյեան՝ Արարատեան Հայրապետական Թեմի Առաջնորդ, Տ. Սեպուհ եպս. Զուլեհան՝ Գուգարաց Թեմի Առաջնորդ, Տ. Դերենիկ Վրդ. Դաւթեան՝ Գեղարքունեաց Թեմի Առաջնորդ, Տ. Թորգոմ Արդ. Տօնիկեան՝ Վեհափառ Հայրապետին Տնտեսական հարցերով օգնական եւ Տիար Ռազմիկ Մարկոսեան՝ Հայաստանի Հանրապետութեան Վարչապետի խորհրդական Կրօնական Հարցերով:

Կ. Պոլսոյ Ամենապատիւ Տ. Մեսրոպ Պատրիարք Մուքաֆեանի կարգադրութեամբ Պոլիսէն նոյնպէս մասնակցութիւնը ունեցանք Պոլսոյ Կրօնական Խորհուրդի Ատենապետ Տ. Արամ եպս. Աթէշեանի եւ Եղիշէ Արդ. Ուշկունեանի, Հոգեւոր Հովիւ Ս. Աստուածածին Աթոռանիստ Մայր Եկեղեցւոյ:

Իսկ Ամերիկայէն, Ուաշինկթընի մէջ, Արեւելեան Թեմի անունով, Էփրէմէնիք Յարաբերութեանց վարիչ եւ մեր միաբաններէն Տ. Վիգէն եպս. Այֆազեան, Ամսթէրտամ հանդիպելով, իր հետ միասին քերաւ, այս տարուան մեր միակ եւ հաւատարիմ ուխտաւորը, իր մայրը, Տիրամայր Խաթուն Այֆազեան:

Պատրիարք Սրբազան Հայրը, Ս. Զատիկի Մեծելոցի Երկուշաբթի օրը, յընթացս պատարագի տրուած քարոզին մէջ ծանուցեց, որ այս առիթով, Վեհափառ Հայրապետը փոքրիկ գորգ մը նուէր դրկած է, որ ձեռագործ աշխատանքն է 13-20 տարեկան պատանիներու: Ներկայացուած են Տրդատ Թագաւորը եւ Գրիգոր Լուսաւորիչը, նաեւ Սուրբ Էջմիածնի Տաճարը եւ երկինքէն Իջնող աղանձիկն նկարը իրրեւ խորհրդանշ Սուրբ Հոգիին: Հայերէն տառերով արձանագրուած է, անունը Տրդատ Թագաւորին, Սր. Լուսաւորիչին, Սր. Էջմիածնին: Իսկ գորգին գիծին վրայ՝ Մալաթիայի Հայորդեաց Տուն 1999:

Հիւր հոգեւորականները ուխտի պատարագներ մատուցին Ս. Յարութեան Տաճարի Քրիստոսի Ս. Գերեզմանի, Գեթսեմանի ձորին մէջ գտնուող Ս. Աստուածածնայ Տաճարի Տիրամօր Ս. Գերեզմանի, Բեթղեհէմի Ս. Ծննդեան Տաճարի Ս. Այրի, եւ Ս. Յակոբեանց Տաճարի Աւագ խորանի եւ Ս. Գլխադրի սեղաններու վրայ: Եկեղեցական արարողութեանց խիտ ժամանակացոյցին կից, կազմա կերպուեցան պտոյտ-ուխտագնացութիւններ դէպի Քրիստոսակոխ վայրերը, ինչպիսին են Գալիլիա, Երիփով, Նազարէթ, Բեթղեհէմ եւ այլ սրբավայրեր:

Պատրիարք Սրբազան Հայրը առանձնապէս եւս հանդիպումներ ունեցաւ հիւր հոգեւորականներուն հետ: Իսկ Տիար Ռազմիկ Մարկոսեանի հետ անդրադարձան հայրենիքի ներկայ կացութեան մէջ Հայաստանեայց Եկեղեցւոյ կարեւոր ներդրումներուն, եւ Երուսաղէմի Սրբոց Յակոբեանց Վանքի կրթական աշխատանքներուն հետ կապուած հարցերուն:

Ի. Ս.

Բագրատ Արդ. Պուրճեքեան B.A. Վկայական Կը Ստանայ

22 Մայիս 2003 Հինգշաբթի, Երուսաղէմի Երրայական Համալսարանի ուսանողներու շարքին, Միաբանութեան անդամներէն Տ. Բագրատ Արդ. Պուրճեքեան, յաջողութեամբ աւարտելով հնգամեայ համալսարանական ընթացքը Ասիայի եւ Ափրիկէի Ուսմանց Ինստիտուտի Բաժանմունքէն ներս, ստացաւ Bachelor of Arts վկայականը: Պատրիարք Սրբազան Հայրը ընկերակցութեամբ՝ Տ. Արիս Եպս. Շիրվանեանի, եւ նոյնանուն համալսարանի ուսանողներ՝ Տ. Նորայր Արդ. Գազազեանի եւ Տ. Իսահակ Արդ. Մինասեանի, ներկայ գտնուեցաւ ԵՀ-ի ամփոփատրոնին մէջ կազմակերպուած աւարտական յայտագրին, ուր հաւաքուած էին հինգ հարիւրէ աւելի աւարտական ուսանողներ եւ ծնողներ: Ինստիտուտի Տնօրէն Պրոֆ. Գարրիէլ Մոցգին գոհունակութեամբ ծանուցեց Պատրիարք Սրբազան Հօր ներկայութիւնը եւ Հայր Բագրատին յանձնեց B.A. վկայականը, որպէս ուսանող “Indian, Iranian and Armenian Studies” եւ “General B.A. Studies” Բաժանմունքներուն:

Հայր Բագրատ, աւագանի անունով վարդան, ծնած է Լիբանան 1970ին: Նախնական ուսումը ստացած է Ճիպթիի «Թոչնոց Բոյն» Ազգային վարժարանը: 1981ին կ'ընդունուի Երուսաղէմի ժառանգաւորաց վարժարան: 1991ին կ'աւարտէ Ընծայարանի շրջանը եւ կը ձեռնադրուի Արեւոյ ձեռամբ Տ. Թորգոմ Սրբազան Պատրիարք Հօր:

1994-1997 կը պաշտօնավարէ որպէս տեսուչ ժառանգաւորաց վարժարանի, միաժամանակ պատրաստուելով համալսարանական ուսման ընդունման անհրաժեշտ քննութիւններուն: 1995ին լոյս կը տեսնէ Հայր Սուրբի բանաստեղծութեանց «Հոգիի Համերգ» անդրանիկ ժողովածուն: Համալսարան ընդունուելէն յետոյ, տարի մը կը հետեւի ԵՀ-ի Հնագիտութեան Բաժանմունքի դասընթացներուն: 1997ին կ'անցնի “Indian, Iranian and Armenian Studies” եւ “General B.A. Studies” Բաժանմունքներուն, որոնց ընթացքը կ'աւարտէ 2002 տարւոյ Յունիս ամսուն:

1999ին լոյս կը տեսնէ Հայր Սուրբի հայացուցած ձայրան Խալիլ ձայրանի «Մարգարէն» գիրքը: 2000 Հոկտեմբերէն ի վեր Հայր Սուրբը կը պաշտօնավարէ որպէս Կալուածոց Գրասենեակի Պատասխանատու, միաժամանակ շարունակելով իր ուսումը Երուսաղէմի Երրայական Համալսարանին մէջ:

Հայր Սուրբը որպէս Masters-ի թեզ ընտրած է Գրիգոր Վկայասէրի կեանքն ու գործը եւ իր ցարդ անտիպ ձեռագիրը «ԽՐԱՏԲ ՎԱՐՈՒՅ ԵՒ ԿԵՆԱՅ ԵՒ ՊԱՏՈՒԷԻԲ ԵՒ ՔԱՐՈՁ ՎԱՄՆ ՅԻՇՈՅԱՅ ԵՒ ՎԱՄՆ ԿԻԻՐԱԿԷԻ ԲԱՆԻՆ ԱՌՆԵԼՈՅ ԱՍԱՅԵԱԼ ԳՐԻԳՈՐԻՍԻ ՅԱՅՏՆԵԱԼ ՆՄԱ ՅԱՍՏՈՒԾՈՅ ԵՒ ՅԱՄԵՆԱՅՆ ՍՐԲՈՅ»:

Ի. Ս.

Հայոց Եւ Յունաց Միջեւ Աւագ Շաբթու «Լուսաւորեայ»ի Արարողութեան Հարց

ԽՆԴԻՐԸ

1.- Մայիս 4 2002, Աւագ Շաբաթ օր, Ս. Յարութեան Տանարի մէջ, Քրիստոսի Գերեզմանէն «Լուսահանութեան» արարողութեան ընթացքին, Յունաց Իրինիոս Պատրիարքը՝ ինքնակամ որոշումով, անակնկալօրէն տեղւոյն վրայ պահանջեց փոխել աւանդական սովորութիւնը Քրիստոսի Սուրբ Գերեզմանը մտնելու-դուրս գալու Սրբազան Լոյսով:

Դէպքին նկարագրականը Հայր Սամուէլի քառերով:--

2.- Շաբաթ, 4 Մայիս 2002, կէսօրէ ետք ժամը 13:10ին, Յոյներ իրենց Լուսահան Իրինիոս Պատրիարքի գլխաւորութեամբ երեք անգամ թափօր դարձան Քրիստոսի Գերեզմանին շուրջ: Նրոնք դարձին, երբ Պատրիարքը մօտեցաւ մեր Ուշաթափման կողմը գտնուող սինեթրոն, եւ (Հայր Սամուէլ) իրրեւ Հայոց Լուսահան, միացաւ Պատրիարքին եւ երկուքս միասին ուղղութեամբ դէպի Գերեզմանին մուտքը:

Նրբ Գերեզմանին դուռը բացուեցաւ, Իրինիոս Պատրիարք եւ եւ միասին մուտք գործեցին «Հրեշտակի Քար»-ի սենեակը (նախասենեակը Սուրբ Գերեզմանին), ուր կան երկու պատուհաններ լուսահանութեան համար, մին հիւսիսային պատին մէջ՝ Յունաց համար, իսկ միւսը հարաւային պատին մէջ՝ Հայոց համար: Գերեզմանին դուռը փակուեցաւ, ու մենք երկուքս միայն մնացինք ներսը մեր ձեռքին ունենալով մոմերու տրցակներ: Ապա երկուքս անցնելով նեղ մուտքէն, նախ Պատրիարքը առջեւէն, իսկ եւ անոր ետեւէն, մտանք Գերեզմանի քառերը:

Առանց ժամանակ կորսնցնելու, Իրինիոս Պատրիարք բացաւ Գերեզմանի մարմարիոնին վրայ առաջուրնէ դրուած վառուած կանթեղին կափարիչը եւ երկուքս, նախ Պատրիարքը եւ ապա եւ, վառեցինք մեր ձեռքի մոմերու տրցակները:

Միջանկեալ ըսեմ, որ այստեղ Պատրիարքը առիթ չտուաւ որ երկուքս ընենք մեր առանձնական աղօթքները, ինչ որ արժան է միշտ:

3.- Մոմերը վառելէն անմիջապէս ետք, Պատրիարքը ինծի դարձաւ եւ ձախ քեւէս բռնելով եւ թեքել մը քաշելով ըսաւ, որ եւ իր ձախ կողմը անցնիմ: Եւ հարցուցի իրեն թէ ինչո՞ւ այդպէս պէտք է ընեմ: Ան ըսաւ, որ եթէ եւ իր ձախ կողմը չանցնիմ եւ ինք նախ դուրս չելլէ Գերեզմանէն, Լոյսը բնաւ պիտի չհանենք: Եւ Պատրիարքին առաջարկեցի, որ եթէ նախ եւ ելլեմ, իրեն կը սպասեմ Հրեշտակի Քարին մօտ եւ ապա երկուքս միասին կը յառաջանանք մեր պատուհանները եւ Լոյսը դուրս կու տանք հաւատացեալներուն: Պատրիարքը չընդունեց իմ այս առաջարկը: Մեր այս խօսակցութիւնը եւ կամ վիճարանութիւնը տեւեց երկու կամ երեք վայրկեան: Հարահատեալ, ըսի Պատրիարքին, թէ եթէ այսպէս պիտի վիճարանիմք, եւ դուրս կու գամ առանց իրեն սպասելու: Ան ըսաւ որ կարելի չէ:

4.- Պատրիարքի այդ ժխտական խօսքին վրայ, եւ վառուած մոմերով դուրս ելաւ եւ ուղղութեայ դէպի Հրեշտակի Քարի սենեակին հարաւային պատուհանը: Պատուհանին մէջ դրուած էին հինգ տրցակ մոմեր: Եւ հագիւ թէ սկսած էի մոմերը վառել, Պատրիարքը ետեւէս հասաւ եւ զիս մէկ կողմ հրեց ու ձեռքով մարեց երկու տրցակ մոմերը, որոնք հագիւ սկսած էին վառիլ: Եւ ալ անմիջապէս զինք մէկ կողմ հրեցի եւ դարձեալ սկսաւ մոմերը վառել: Ան դարձեալ զիս մէկ կողմ հրեց եւ կրկին մարեց մոմերը: Այս անգամին երկուքս սկսանք զիրար հրել եւ քաշել: Այսպէս, մօտ երեք վայրկեան զիրար կը քաշէինք, ու եւ զինքը բռնած կը փորձէի ձեռքիս մարած մոմը վառել իր մոմէն որ թոյլ չէր տար: Եւ միւս ձեռքով կայծահանով վառեցի պատուհանին մէջ դրուած տրցակներէն մէկը միայն: Պատրիարքը տեսաւ ըրածս եւ դարձեալ փորձեց մարել վառուած մոմը, բայց մոմը առնուած էր պատուհանին դուրսի

կողմը կեցած երիտասարդներեն հասցնելու համար Մեսրոպ Պատրիարքին, որ հիւրաբար կը գտնուէր Երուսաղէմ եւ կը նախագահէր հանդիսութեանց:

Մեր այս փաշֆշուփի ընթացքին, Հրեշտակի Քարին մօտ Պատրիարքը իյնալու պէս եղաւ եւ կոքնեցաւ ֆարին: Ահա այս պահուն էր, որ Գերեզմանին դռները բացուեցան եւ երկու Յոյն միաբան եկեղեցականներ ներս խուծեցին եւ անոնց հետեւէն ներս մտան ոստիկաններ ու անոնց հետեւէն Հայ վարդապետներ:

Հրեշտակի Քարին մատրան մէջ իրարանցում մը սկսաւ: Այս իրարանցումին մէջ ուրիշ ինչ պատահեցաւ, ինծի համար անորոշ է: Ես այն գիտեմ, որ զիս դուրս հանեցին ֆաշելով եւ մեր տղաքը ուսամբարձ տարին զիս մեր տեսարանը:

Իրօք այսպիսի տգեղ դէպք մը նախատինք է քրիստոնեաներուն համար յաշս օտարներու եւ բոլոր մարդկանց:

Ապա, Հայեր սկսան իրենց թափօրին՝ երեք անգամ դառնալով Գերեզմանին շուրջ, որուն թափօրապետն էի ես, խոյր ի գլուխ: Թափօրէն ետք, Միաբանութիւնը Մեսրոպ Պատրիարքի գլխաւորութեամբ, Լուսահանի ընկերակցութեամբ եւ ժողովուրդի քաղմութեամբ, Գերեզմանէն հանուած Լոյսը տարին Սուրբ Յակոբ, ուր Թորգոմ Պատրիարք դիմաւորեց մեզ: (Տե՛ս Հայոց «Լուսահան» Սամուէլ Ծ. Վրդ. Աղոյեանի 5 Մայիս 2002 թուակիր տեղեկագիրը Տնօրէն Ժողովի Գ Նիստ, 7 Մայիս 2002: Տե՛ս նաեւ մանրամասնութիւնք եւ տեղեկատուութիւն Սամուէլ Ծ. Վրդ-ի Տնօրէն Ժողովի Ժն նիստ, 27 Փետրուար 2003:)

ՀԵՏԱՊՆԴՈՒՄ

5.- 6 Մայիս 2002, Երկուշաբթի, Պատրիարք Սրբազան Հայրը Յունաց Պատրիարքի հետ հանդիպում ունեցաւ վերոյիշեալ հարցով: Սոյն հանդիպման ընթացքին, տեղի ունեցան կարծիքներու փոխանակում: Նկատի առնելով, որ Պատրիարք Սրբազան Հայրը պիտի մեկնէր Միացեալ Նահանգներ, որոշուեցաւ Միացեալ Նահանգներէն իր վերադարձին կրկին հանդիպիլ այս հարցով, որ տեղի չունեցաւ:

6.- Յունաց Իրինիոս Պատրիարքի Յոյն եւ Միջագային Մամուլին առաջ ըրած բողոքին դէմ վերոյիշեալ խնդրով, Տնօրէն Ժողովը խմբագրեց հաղորդագրութիւն մը եւ յոնց գայն Հայ եւ Միջագային Մամուլին 8 Մայիս 2002ին (Տե՛ս մանրամասնութիւնք Տնօրէն Ժողով, Նիստ Գ, 7 Մայիս 2002): Հաղորդագրութեան նպատակը եղաւ զբաւոր յայտարարել այն, թէ Սուրբ Տեղեաց Սթաթուս Քուոյի գոյավիճակի ընդունուած աւանդութեան համաձայն, Յունաց Պատրիարքը կը մտնէ Սուրբ Գերեզման, Հայ Եպիսկոպոսին ընկերակցութեամբ: Միասին կ'աղօթեն, կը վառեն Սրբազան Լոյսը,՝ հայ լուսահան հոգեւորականը դուրս կու գայ նախ, ապա Յունաց Պատրիարքը: Յունաց Պատրիարքը եւ հայ լուսահան հոգեւորականը կը փոխանցեն իրենց ձեռքի Սրբազան Լոյսը իրենց հաւատացեալներուն, Յոյնը սենեակի հիւսիսային կողմը եղած բացուածքէն,՝ Հայը հարաւային կողմի բացուածքէն:

7.- Յուլիս ամիսէն սկսեալ ջանքեր եղան Յունաց եւ Հայոց Սրբատեղեաց Յանձնախումբերու հանդիպման ժողով գումարել, «Լուսահանութեան» հարցով զբաղուելու համար, բայց կարելի չեղաւ:

8.- 6 Փետրուար 2003, Հինգշաբթի, Յունաց եւ Հայոց Սրբատեղեաց Յանձնախումբերու հանդիպում տեղի ունեցաւ Լուսահանութեան հարցով: Հայոց կողմէ ներկայ էին՝ Արիս Եպս. Շիրվանեան, Սամուէլ Ծ. Վրդ. Աղոյեան, Գուսան Վրդ. Ալեանեան, Նորայր Արդ. Գազազեան: Յունաց կողմէ ներկայ էին՝ Յունաց Պատրիարքարանի Դիւանապետ՝ Արիստարքոս Արքեպիսկոպոս, Դանիէլ Արքեպիսկոպոս, Յունաց Պատրիարքարանի Թարգման՝ Քրիստոտուլոս Եպիսկոպոս, Ս. Յարութեան տեսուչ՝ Թէոֆիլաֆոս Ծ. Վարդապետ: Սոյն հանդիպման ընթացքին, հարցուեցաւ Յունաց կողմէ, թէ քանի՞ կանթեղ կը դրուի Գերեզմանի մարմարին վրայ Աւագ Շաբթու Լուսաւորեայի օրը: Հայոց Լուսահան՝ Հայր Սամուէլ ըսաւ, թէ իր յիշողութեանը համաձայն, տարի մը մէկ եղած է, տարի մըն ալ երկու: Այնուհանդերձ, Սթաթուս Քուոյի գիրքին համաձայն մէկ կանթեղ կ'ըլլայ:

Երբ մեր Հայոց Սրբատեղեաց Յանձնախումբի անդամներուն կողմէ Դանիէլ Արքեպիսկոպոսին հարց ուղղուեցաւ, թէ երբ Տիտոսը Պատրիարքի հիւանդութեան ինք տարի մը Լոյսը հանեց, Հայ Լուսահանը հետը Գերեզման մտա՞ւ, թէ ոչ: Դանիէլ Արքեպիսկոպոս ըսաւ, թէ չի յիշեր: (*ՏԵՍ մանրամասնութիւնք Տնօրէն Ժողովի ԺԵ նիստը, 27 Փետրուար 2003, Հինգշաբթի*):

9.- 20 Փետրուար 2003, Հինգշաբթի, կրկին հանդիպում տեղի ունեցաւ Յունաց եւ Հայոց Սրաբուս Քուոյի Յանձնախումբերու, Լուսահանութեան հարցով: Հայոց կողմէ ներկայ էին՝ Արիս Եպս. Ծիրվանեան, Սեւան Եպս. Ղարիպեան, Սամուէլ Ծ. Վրդ. Աղոյեան, Ռազմիկ Վրդ. Պօղոսեան:

Սոյն հանդիպման ընթացքին, Հայոց նախկին լուսահան՝ Սեւան Եպս. Ղարիպեան յայտարարեց, թէ ինք տարիներ շարունակ Լուսահան եղած է եւ միշտ ալ Գերեզման մտած ու առանց խնդրի Լոյսը հանած: Յանախ օգնած է Յոյն Պատրիարքին, երբ ան անկարող էր Գերեզման մտնել ու անկէ դուրս ելլել: Յիշեալ հանդիպման ընթացքին, Կոռնելիոս Արքեպիսկոպոս հաստատեց, որ 2001ին երբ ինք տեղապահ էր, Հայր Սամուէլ որպէս Լուսահան Գերեզման մտած է իր հետ Լոյսը հանելու համար: Հայր Ռազմիկ յիշեալ հանդիպման նոյնպէս յայտարարեց, որ ինք, որպէս Լուսահան միշտ մտած է Գերեզման Յոյն Պատրիարքին հետ: (*ՏԵՍ մանրամասնութիւնք Տնօրէն Ժողովի ԺԵ նիստը, 27 Փետրուար 2003, Հինգշաբթի*):

10.- 3 Մարտ 2003, Երկուշաբթի, Պատրիարք Սրբազան Հայրը Լուսահանութեան հարցով տեղեկագիր-նամակ յղեց Յունաց Իրինիոս Պատրիարքին, ուրտեղ Պատրիարք Սրբազան Հայրը մանրամասնօրէն կը բացատրէ ձեւն ու սովորութիւնը «Լուսաւորեալ»ի արարողութեան, հիմնուած հարիւրաւոր տարիներու աւանդութեան վրայ: (*ՏԵՍ նամակ եւ մանրամասնութիւնք Տնօրէն Ժողովի ԺԶ նիստ, 6 Մարտ 2003, Հինգշաբթի*):

11.- 11 Մարտ 2003, Երեքշաբթի յետ միջօրէի ժամը 5ին, Պատրիարքարանի Խորհրդարանին մէջ Պատրիարք Սրբազան Հօր գլխաւորութեամբ, Տնօրէն Ժողովի եւ Սրբատեղեաց Յանձնախումբի ներկայութեան հանդիպում տեղի ունեցաւ Կրօնից Նախարարութեան եւ Երուսաղէմի Ոստիկանապետին եւ ոստիկանութեան հետ, Լուսահանութեան հարցով:

Պատրիարք Սրբազան Հայրը կարգաց 3 Մարտ բուակիր տեղեկագիր-նամակը ուղարկուած Յունաց Պատրիարքին (որմէ օրինակ մըն ալ յղուած էր Կրօնից Նախարարութեան):

Պատրիարք Սրբազան Հայրը շեշտեց Սրաբուս Քուոյի անխախտ պահպանումը, թէ Սուրբ Տեղերը կը կառավարուին յիշեալ օրէնքով միայն եւ ոչ մէկը իրաւունք ունի նորը ւսելցնելու եւ կամ օրէնքը եւ սովորութիւնը փոխելու: Իսրայէլի Պետութիւնը պարտաւոր է անխափան պահպանել Սրաբուս Քուոն: Սրբատեղեաց մէջ երբեք համայնքները, այսինքն՝ Յոյներ, Լատիններ եւ Հայեր, ունին հաւասար իրաւունքներ: Ոչ մէկը արտօնութիւն կամ հրաման կը խնդրէ միւսէն, երբ ընելիքը իր բացարձակ իրաւունքն է:

Երուսաղէմի Հին Քաղաքի ոստիկանապետ՝ Քոլոնէլ Նիսսո յայտարարեց հետեւեալը.- «Մենք կը յարգենք Սրաբուս Քուոն սրբատեղեաց մէջ եւ քաջատեղեակ ենք, թէ Սրաբուս Քուոն միակ օրէնքն է սրբատեղեաց մէջ: Մենք նաեւ կը յարգենք ձեր տօները ընդհանրապէս եւ Ձատիկը մասնաւորապէս, որովհետեւ անկա Քրիստոնէութեան համար ամենասուրբ տօնն է: Աւագ Շաբթուան Արարողութիւնը, իմ հասկացողութեանս չափով, Յունաց կը պատկանի: Սակայն, ոստիկանութեան դիրքը խաղաղութիւնը պահել է այս տօնակատարութեան ընթացքին: Ոչ մէկը իրաւունք ունի նոր օրէնք ստեղծելու, մենք պիտի փորձենք պահպանել սովորութիւնը ինչպէս որ էր նախապէս: Մեր մտահոգութիւնը հաւատացեալներու ապահովութիւնն է: Մենք լսեցինք ձեր պաշտօնական կեցուածքը այս հարցով: Մենք նաեւ պիտի հանդիպինք Յունաց Պատրիարքի հետ իրմէ լսելու իրենց պաշտօնական դիրքը այս հարցով: Պիտի փորձենք հանդիպում կազմակերպել Ձեր եւ Յունաց միջեւ: Ոստիկանութիւնը պիտի չարտօնէ ոեւէ խնդիր կամ կոչի այս տօնակատարութեան ընթացքին: (*ՏԵՍ մանրամասնութիւնք Տնօրէն Ժողովի ԺԵ նիստ, 12 Մարտ 2003, Զորեքշաբթի*):

12.- 13 Մարտ 2003 թուակիր նամակով Յունաց Իրինիոս Պատրիարքը 30 Մարտին Հայոց Պատրիարք Սրբազան Հոր գրաւոր պատասխան դրկեց, կապուած լուսահանութեան հարցին հետ: Յունաց Պատրիարքը իր նամակին մէջ կը շեշտէ հետեւեալը.-

«...Մեզի ծանօթ է, թէ Հայոց Պատրիարքի Ներկայացուցիչը յիշեալ արարողութեան ընթացքին Յոյն Պատրիարքի հետ չի մտնիր Սուրբ Գերեզմանի մատուռէն ներս, այլ կը սպասէ Հրեշտակի Քարին մօտ, այսպէս սոյն տեղւոյն մէջ ստանալով Լոյսը երբ Յոյն Պատրիարքը կ'ելլէ Գերեզմանէն: Այսպէս մենք գիտեմք մեր նախորդ Պատրիարքներէն, Նրջանկայիշատակ Տիմոթի եւ Պենետիկոս Պատրիարքներէն եւ վախճանեալ՝ Արթէմիոս, Արիստովուոս, Քլաւտիոս Արքեպիսկոպոսներէն, եւ նաեւ վախճանեալ՝ Աւագ Թարգման Թէոտոքիդոս վարդապետէն: Այսպէս նաեւ կը վկայեն ստորեւ յիշուած հեղինակները իրենց գրութեանց մէջ, որոնց հակիրճ նկարագրականը կ'ցած ենք սոյն նամակին իրենց իսկական օրինակով եւ հարազատ թարգմանութեամբ:

«L.G.A. Cust-ի The Status Quo of the Holy Places գիրքը, որը կը մէջբերէ Զեր գրութեան մէջ, նկատեցինք որ ինք այս հարցի հետ կապուած տեղեկութեան աղբիւրը չէ, եւ երկրորդ ան կը խօսի ի նպաստ Յոյն Ուղղափառ եկեղեցւոյ երբ կ'ըսէ «Արարողութիւնը կը կատարուի Ուղղափառ Պատրիարքին կողմէ: Նաեւ այնտեղ իր մասնակցութիւնը կը բերէ Հայոց Պատրիարքարանէն Նախկոպոս մը, որն առանձինն կ'ընկերանայ Պատրիարքին Սուրբ Գերեզմանի շէնքէն ներս (էջ 128) եւ հետեւաբար ոչ Սուրբ Գերեզմանի մատուռէն ներս, եւ նաեւ «Արարողութիւնը կը պատկանի Յոյն Ուղղափառ եկեղեցւոյ, եւ ներկայացուցիչներ միւս համայնքներէն կը մասնակցին, նախապէս արտօնութիւն վերցնելով Յոյն Ուղղափառ Պատրիարքէն, առաջ գալով եւ խոնարհութիւն ընելով Ուղղափառ եկեղեցւոյ Խորանին (Նոյն Անդ):

«Թող այս պատասխանը ըլլայ Զեր նամակին մէջ Զեր Դիրքին հարցով հաստատածին թէ «Հայոց Պատրիարքարանը եւ Սուրբ Նրկրի Քասբըտին միասնաբար Յոյն Ուղղափառ Պատրիարքարանին հետ հասարակաց տէրերն են, հաւասար իրաւունքներով Սուրբ Գերեզմանի եւ Սուրբ Յարութեան եկեղեցիին մէջ»: Զեր այս դիրքը ճիշդ է միւս պարագաներուն մէջ բայց ոչ այս պարագային:

«Քասքի ներկայացուցած խնդրայարոյց տողը, ուր կ'ըսէ «Պատրիարքը կը մտնէ Սուրբ Գերեզման իրեն ընկերանալով Հայոց Նախկոպոսը» (էջ 134) որն յատկապէս կը մէջբերէ ի նպաստ ձեզի, այս նաեւ կը խօսի ի նպաստ Յոյն Ուղղափառ եկեղեցիին: Հայոց Նախկոպոսին մօտէր այստեղ կը յիշուի Պատրիարքը իր զգեստները հանելէն եւ Սուրբ Գերեզմանի շէնքին դուռը բացուելէն անմիջապէս յետոյ: Արդարեւ ո՞ւր կը հանուի Պատրիարքը: Սուրբ Գերեզմանի մատրան առաջ: Ո՛չ, այլ Գերեզմանի շէնքին առջեւ: Սուրբ Գերեզմանի մատուռը մի՞թէ դուռ ունի որ կը բացուի: Ո՛չ, բայց Գերեզմանի շէնքը այո՛: Հետեւաբար, Քասքին համաձայն նոյնպէս Գերեզմանի շէնքին դուռը բացուելէն յետոյ, Հայը կը Քասքին համաձայն նոյնպէս Գերեզմանի շէնքին դուռը բացուելէն յետոյ, Հայը կը Կրակը առաջին անգամ կը փոխանցուի Գերեզմանի շէնքին հիւսիսային պատուհանէն», իրողութիւն մը որ աննկատ առնուած է ձեր նամակին մէջ:

«Վերոյիշեալ ըլլալով համաձայն Քասքի Սթաթուս Քուոյի գրքին եւ համաձայն հեղինակաւոր եւ անկողմնակալ աղբիւրներուն որոնք ներկայացուած են վերեւ, մենք անձնապէս հսկեցինք արարողութեան կարգին ճիշդ կատարման անցեալ տարի երբ մենք մատնանշեցինք Զեր Ներկայացուցիչին, Սուրբ Յարութեան անցեալ տարի երբ մենք մատնանշեցինք Զեր Գերեզմանի մատուռէն ներս Հրեշտակի Քարին մօտ եւ արգիլեցինք զինքը Սուրբ Գերեզմանի ինք ստացաւ մտնել: Իր մերժումին վրայ, մեր վէճը սկսաւ, որուն ընթացքին ինք ստացաւ մենք մարեցինք իր մոմերը, ան գործածեց վառիչ մը որն անընդունելի է ինչպէս նաեւ անյարմար նման սրբազան վայրի մը մէջ:

«Եթէ անցնող Տարիներուն ինչպէս Զեր նամակին մէջ դուք յիշած էք, թէ Հայոց Պատրիարքարանի ներկայացուցիչ մը իրապէս մտեր է Սուրբ Գերեզմանի

մատուցող, ապա այդ պետք է որ ըլլայ Մեր նախորդին անկարողութեան կամ ալ ճիշդ տեղեկութեան պակասին պատճառով: Այս արդարեւ կը յարուցէ Սթաթուս Քուոյի բռնաբարում եւ ոչ մէկ պարագայի տակ կը հաստատէ նոր օրէնք մը:» (Տե՛ս մանրամասնութիւնք Տնօրէն Ժողովի ԺԸ նիստ, 31 Մարտ 2003, նրկուշարթի):

13.- 1 Ապրիլ 2003, առաւօտեան ժամը 11ին Կրօնից Նախարարութեան գրասենեակին մէջ, Լուսահանութեան հարցով, հանդիպում տեղի ունեցաւ Հայոց եւ Յունաց Պատրիարքներու միջեւ, ի ներկայութեան Կրօնից Նախարարութեան եւ Երուսաղէմ Քաղաքի Ոստիկանութեան պատասխանատու անձանց:

Յունաց Պատրիարքարանի կողմէն ներկայ էին ինքն իրինիոս Պատրիարքը հետը ունենալով Մետրապոլիտ Վասիլիոս, Մետրապոլիտ Քրիստոստոմոս եւ Արիսթարքոս Արքեպիսկոպոսը: Հայոց Պատրիարքարանի կողմէն ներկայ էին ինքն Պատրիարքը՝ Տ. Թորգոմ Արքեպս. Մանուկեան հետը ունենալով Սուրբ Աթոռոյ Լուսարարապետ՝ Տ. Նուրհան Արքեպիսկոպոսը եւ Տնօրէն Ժողովի Դիւանին Քարտուղար՝ Հայր Բագրատ Պուրնէֆեան: Կրօնից Նախարարութեան կողմէն ներկայ էին Քրիստոմեայ Համայնքներու Գրասենեակին պատասխանատու՝ Սեզար Մարնիէ եւ փաստաբան Նոսսի Հերշլէր, որ եւ վարեց սոյն հանդիպումը: Ոստիկանութեան կողմէ ներկայ էին Սրբատեղեաց պատասխանատու հրամանատար՝ Նիսսիմ Շախամ, Սալիպա եւ ուրիշներ:

14.- Ժողովը բացուեցաւ փաստաբան Նոսսի Հերշլէրի կողմէ: Փաստաբան Նոսսի առաջարկեց լսել երկու Պատրիարքներուն:

Իրինիոս Պատրիարք ներկայացուց Յունաց Պատրիարքարանի առարկութիւնները ըստ հետեւեալին.- «Համաձայն Սթաթուս Քուոյին, իւրաքանչիւր համայնք ունի իր իրաւունքները: Երբ Սուրբ Գերեզմանին դուռը կը կնքուի Յունաց եւ Հայոց Թարգմաններու ներկայութեան, եւ մեր Եկեղեցւոյ Խորանին կու գան երեք համայնքները, այսինքն Հայեր, Ղպտիներ եւ Ասորիներ, խոնարհութեան համար, այս կը նշանակէ որ իրենք մեզմէ կը ստանան Սուրբ Կրակը: Յոյներ երիցս քափօր կը դառնան Գերեզմանին շուրջ: Երրորդ դարձին՝ Հայ Եպիսկոպոսը կ'ընկերանայ Յունաց Պատրիարքին: Պատրիարքը իր գգեստները կը հանէ եւ իր ձեռքին մէջ կ'առնէ երկու մոմերու տրցակներ: Գերեզմանին դուռը ապա կը բացուի եւ Պատրիարքը կը մտնէ իրեն ընկերանալով Հայ Եպիսկոպոսը: Պատրիարքը կը մտնէ Սուրբ Գերեզմանին մատուռը եւ Հայ Եպիսկոպոսը կը սպասէ Հրեշտակի Քարին մօտ: Պատրիարքը ծունկի կու գայ, կը վառէ իր մոմերը, դուրս կու գայ Սուրբ Գերեզմանի մատուռէն եւ Լոյսը կու տայ Հայ եպիսկոպոսին, ապա կը յառաջանայ հիւսիսային պատուհանին մօտ, որպէսզի Լոյսը փոխանցէ, Հայ Եպիսկոպոսն ալ իր Լոյսը կը փոխանցէ հարաւային պատուհանէ: Յետոյ, Պատրիարքը դուռը կը բաղխէ իր ոտով: Դուռը կը բացուի, ու ներս կը մտնեն Ղպտոց եւ Ասորոց Լուսահանները ու կը վառեն իրենց մոմերու տրցակները Պատրիարքէն: Ապա Պատրիարքը դուրս կու գայ Գերեզմանէն եւ Գերեզմանի մուտքին Լոյսը կու տայ իր համայնքին:

«Ուրիշ Արքեպիսկոպոսներ ալ եղած են ինձմէ առաջ ու Լոյսը հանած են, որոնք այժմ կենդանի չեն: Այս Ուղղափառ Եկեղեցւոյ արարողութիւնն է:

«Անցեալ տարի եւ զխաւորեցի արարողութիւնը: Մտայ Սուրբ Գերեզմանի մատուռը: Հայր Սամուէլն ալ մտաւ ինծի հետ եւ ծունկի եկաւ իմ կողքին: Ես իրեն ըսի, որ տեղը ուր ինք կը գտնուի չէ այն տեղը ուր ինք պէտք է ըլլայ, այլ իր տեղը Հրեշտակի Քարին մօտ է: Հայր Սամուէլ փորձեց առաջինը ըլլալ Լոյսը փոխանցելու, որն իրաւունք չունի այդպէս ընելու: Ես մարեցի իր Լոյսը: Վե՛ն մը սկսաւ մեր մէջ, եւ անոնք որոնք դուրսը կը սպասէին, լսելով ներս մտան: Հայր Սամուէլ վառեց իր մոմերու տրցակը վառիչով մը:»

15.- Իրինիոս Պատրիարքի երկար խօսքէն յետոյ, Տ. Թորգոմ Պատրիարք խօսք առաւ ու ըսաւ.- «Ես միայն երէկ գիշեր ստացայ Յունաց Պատրիարքի գրաւոր պատասխանը մեր 3 Մարտ 2003 թուակիր նամակին: Վկաները, զորս Յոյներ ունին մենք ալ ունինք, ու մերը դեռ կենդանի են: Սուրբ Գերեզմանի մատուռէն ներս մտնելու հարցով, Հայեր հարիւրաւոր տարիներէ ի վեր Սուրբ Գերեզմանի մատուռէն ներս կը մտնեն Լուսաւորեացի արարողութեան ընթացքին: Ինչ որ Յոյներ կ'ըսեն ճիշդ չէ: Չկայ ոչ մէկ արձանագրութիւն, որ կը վկայէ թէ Հայեր

Սուրբ Գերեզմանը չեն մտնել: Քասբի գրքին էջ 69ի վրայ այն տողը, որ կը վկայէ թէ երկուքն ալ Սուրբ Գերեզմանի մատուռը կը մտնեն, անոնք կը մտնեն ոչ միայն Գերեզմանի շէնքը այլեւ Սուրբ Գերեզմանի մատուռը եւս: Յետոյ, այս տօնը կը պատկանի բոլոր Ուղղափառ Եկեղեցիներուն եւ ոչ միայն Յոյն Ուղղափառ Եկեղեցոյ: Ես ուրախ չեմ այն պատահարին համար, որ տեղի ունեցաւ անցեալ տարի: Այս արարողութիւնը պէտք չէ մրցումի ձեւ ստանայ: Սրբատեղեաց մէջ փոփոխութիւններ չեն արտօնուիր առանց ազգարարութեան: Օրինակի համար, Ղաթինքը՝ որոնք իրենց Պատարագի երգեցողութիւնը երկարեցին աւելի քան իրենց համար նշդուած ժամը (8:30), դուք գացիք ու փակեցիք անոնց մատրան դռները, որոնք ոչ միայն չարգեցին ժամը, այլ նաեւ յաւելեալ աթոռ մըն ալ գետեղած էին, որն ընելու իրաւունք չունէին: Թորգոմ Պատրիարք շարունակելով իր խօսքը ըսաւ.՝ Լոյսը, որ կը փոխանցուի Գերեզմանի պատուհաններէն պէտք չէ մրցումի մը կերպարանք ստանայ: Մենք 1520 թուականէն սկսեալ, պատմական փաստեր ունինք, թէ երկուքն միասին Սուրբ Գերեզմանի մատուռը կը մտնեն, միասին կը վառեն: 1966-1976 մեր Լուսահանը Կիրեղ Սրբազանն էր, եւ ան մտած է Սուրբ Գերեզմանի մատուռը: Սեւան Սրբազան, որ յաջորդած է Կիրեղ Սրբազանին որպէս Լուսահան, ան եւս մտած է Սուրբ Գերեզմանի մատուռը 1977-1988, ինչպէս նաեւ Ռազմիկ Վրդ. Պօղոսեանը 1991-1998: Դալով Ձեր նախորդին հիւանդութեան հարցին, այդ նիշդ է իր վերջին 3-4 տարիներուն ընթացքին միայն:

Սուրբ Աթոռոյ Լուսարարապետ՝ Նուրիան Արք. Մանուկեան աւելցուց, թէ այն վկաններ, որոնք Յունաց Պատրիարքը յիշած է իր նամակին մէջ, ոչ լուսահան եղած են ոչ ալ գերեզման մտած: Մետրապօլիտ Կոնստանտին ինք խոստովանած է, որ Հայր Սամուէլ իր հետ Գերեզման մտած է: Հայր Սամուէլ, Իրինիոս Պատրիարքին հետ մտած է Սուրբ Գերեզմանի մատուռը, այլապէս ինչո՞ւ պիտի ըսէր իմ ձախ կողմս անցիր: Այստեղ պէտք չունինք յիշելու մեր հայկական աղբիւրները, որոնք կը վկայեն մեր Գերեզմանի մատուռէն ներս մտնելու հարցով: Յունաց Պատրիարքը ինք է, որ խնդիր յարուցեց: Մենք անցեալին ընաւ խնդիր չենք ունեցած իրենց հետ այս հարցով:

16.- Փաստաբան Նոսսի շեշտեց, թէ Իսրայէլի Պետութիւնը չի կրնար ընդունիլ կամ մերժել ասոր կամ անոր աղբիւրները: Պետութեան մտահոգութիւնը կարգ ու կանոնը պահելն է: Երկու կողմերը պէտք է իրար միջեւ լուծեն հարցը:

Երկու կողմերուն խնդրայարոյց չլինելու համաձայնութիւնը առնուելէ ետք, Կրօնից Նախարարութիւնը առաջարկեց խնդիր չարուցելու պայմանագիր մը ստորագրել եւ ապա շարունակել բանակցութիւնը: Երկու Պատրիարքները ստորագրեցին պատրաստուած պայմանագրին տակ:

Սոյն գիրի ստորագրուելէ ետք, Փաստ. Նոսսի ներկայացուց խմբագրեալ զիջումնաւոր համաձայնագիր մը 2003 տարւոյ Ջատկուայ տօնին համար միայն: Սոյն զիջումնաւոր համաձայնագիրը, որ պիտի ի գորտ ըլլայ միայն 2003 տարւոյ Ջատկուան տօնին, կ'առաջարկէ որ Հայ Եպիսկոպոսը ընկերանայ Յունաց Պատրիարքին ու մտնէ Պատրիարքին հետ Սուրբ Գերեզմանի մատուռը, սակայն Լոյսը ստանայ Պատրիարքէն եւ ոչ այնտեղ դրուած կանթեղէն: Տօնէն յետոյ, երկու կողմերն ալ պէտք է նստին սեղանի շուրջ եւ համաձայնին:

Թորգոմ Պատրիարք առարկեց ըսելով.՝ Գերեզմանի Քարին վրայ գետեղուած կ'ըլլայ կանթեղ մը, հետեւաբար ինչո՞ւ Հայ Լուսահանը Յունաց Պատրիարքէն պիտի վառէ Լոյսը:

Իրինիոս Պատրիարք ըսաւ.՝ Մենք պէտք է պահենք արարողութեան կարգը: Այս առաջարկը նաեւ ըրնաբարում է Սրբոս Գուրդի օրէնքներուն եւ մենք առանձինն չենք կրնար որոշել ընդունիլ թէ ոչ: Յունաց Պատրիարքարանի առանձինն որոշումին կը կարօտի այս առաջարկը ընդունիլ թէ ոչ: Եւ եթէ մենք այս առաջարկը ընդունինք, կը վախճանք որ միւս համայնքները եւս պահանջ դնեն մտնելու Սուրբ Գերեզմանի շէնքէն ներս:

Հանդիպման վերջին, երկու կողմերը խնդրեցին ունենալ սոյն առաջարկը գրաւոր, որպէսզի երկու կողմերուն Միաբանութիւնները որոշեն ընդունիլ թէ ոչ: (Տե՛ս մանրամասնութիւնք *Տնօրէն ժողովի ժԹ նիստ, 2 Ապրիլ 2003, Չորեքշաբթի*):

17.- 6 Ապրիլ 2003, Կիրակի երեկոյան ժամը 7ին, Տնօրէն Ժողովի Նիստին հրաւիրուեցաւ Կրօնից Նախարարութեան Օրինական Խորհրդական՝ փաստաբան Նոսսի Հէրշլէր: Պատրիարք Սրբազան Հայրը յայտնեց փաստաբան Նոսսիին, թէ Յունաց Պատրիարքի պատասխան նամակը ստացեր էր միայն վերջին օրը, 31 Մարտ 2003ին: Յունաց Պատրիարքի նամակին ի պատասխան, Պատրիարք Սրբազան Հայրը կարգաց Հայր Բագրատի կողմէ Անգլիքէն պատրաստուած Հայոց Պատրիարքարանի պաշտօնական պատասխան նամակը «Լուսաւորեայ»ի արարողութեան հարցով:

Փաստ. Նոսսի խօսք առաւ ու ըսաւ. «Մենք կը փորձենք գործնական լուծում մը գտնել առայժմ: Տակաւին ժամանակ չունեցանք իւրաքանչիւրի աղբիւրները ստուգելու: Այդ վստահարար ժամանակ կ'ուզէ: Ժամանակի նեղութեան պատճառով մենք առաջարկեցինք ժամանակաւոր համաձայնագիր մը, ուրտեղ Հայ Լուսահանը պիտի մտնէ Սուրբ Գերեզմանի մատուոյ: Տօնը խաղաղութեամբ տօնելէ յետոյ միայն մենք պիտի կարենանք բնական իւրաքանչիւրի փաստարկութիւնները եւ ով լիիրաւ իրաւունք ունի: Այս առաջարկը իմ հասկացողութեամբ, ձեզի ի նպաստ է, որովհետեւ իրաւունք պիտի ունենաք մտնելու Սուրբ Գերեզմանի մատուոյ, ու պիտի ստանաք Լոյսը Յունաց Պատրիարքէն, նկատի առնելով որ ինք առաջնորդն է Ուղղափառ Եկեղեցիին: Դիտենք որ դուք կը գիշիք ձեր իրաւունքէն ստանալով Լոյսը Յունաց Պատրիարքէն, բայց այս գիշումը միայն այս տարուայ համար է: Տօնէն յետոյ, երկու կողմերը պիտի հրաւիրենք եւ քանակցութեանց սկսինք: Եթէ երկու կողմերը սոյն առաջարկը մերժեն, Իսրայէլի Պետութեան Վարչապետը պիտի որոշում կայացնէ, անշուշտ ստանալէ յետոյ անհրաժեշտ մանրամասնութիւնները հարցին մասին: Քոյունէլ Նիստ Շախամ եւ ոստիկանութիւնը շատ մտահոգ է այս հարցով: Մեր առաջարկը միայն այս տարուայ համար է: Եթէ համաձայնիք այս առաջարկը ընդունելու, մենք խորհրդաւոր արարողութիւն մըն ալ կրնանք կազմակերպել, ուրտեղ երկու Պատրիարքները ստորագրելէ յետոյ սոյն առաջարկ համաձայնագիրը կը ձեռնուին եւ հաշտ կերպով կը կարողանան տօնել առանց խնդրի: Եւ տօնէն յետոյ, կը հետապնդենք հարցը: Եթէ այնքան մտաւախութիւն ունիք, որ այս առաջարկ համաձայնագիրը կրնայ ապագային փաստաթուղթ որպէս համարուի, եւ անձամբ կը վստահեցնեմ որ այս համաձայնագիրը ապագային չհամարուի որպէս օրինական համաձայնագիր»:

18.- Պատրիարք Սրբազան հայրը շեշտեց, թէ նոյնիսկ Իրինիոս Պատրիարքին հետ մեր Լուսահանը՝ Հայր Սամուէլ, մտաւ Սուրբ Գերեզմանի մատուոյ եւ դուրս եկաւ: Յունաց Պատրիարքն է որ մարեց Հայր Սամուէլի ձեռքին մոմերու տրցակը:

Նախկին Լուսահան՝ Սեւան Սրբազան յայտարարեց, թէ ինք անձամբ տասներկու տարիներ շարունակ Լուսահան եղած է ու մտած Սուրբ Գերեզմանի մատուոյ այն օրերու Յունաց Պատրիարքին հետ ու երբեք խնդիր չեմ ունեցած: Յունաց ներկայացուցած բոլոր վկաները վախճանեալ են: Եւ կենդանի վկայ եմ, մտած Սուրբ Գերեզմանի մատուոյ, վառած Լոյսը Սուրբ Գերեզմանի Քարին վրայ դրուած կանթեղէն եւ դուրս ելած անկէ:

Սուրբ Աթոռոյ Լուսարարապետ՝ Նուրհան Սրբազան ըսաւ. «Մենք Սուրբ Գերեզմանի մատուոյ մտած ենք նոյնիսկ Տիոտորոս Պատրիարքէն ալ առաջ»:

Արիս Սրբազան: - 1834ին նման խնդիր մը ունեցեր ենք եւ 1835ին մեր իրաւունքը հաստատող Ֆէրման ստացեր ենք Օսմանեան Կառավարութենէն, յետոյ ալ Սթաթուս Բուռն հաստատուած է:

Հայր Բագրատ: - «Լուսաւորեայ»ի արարողութեան օրը, ամէն ինչ հաւասարապէս կը բաժնուի Յունաց եւ Հայոց միջեւ: Նոյնիսկ Սուրբ Յարութեան Տաճարը կը բաժնուի երկուքի՝ Հայոց եւ Յունաց բաժնեկներու: Յունաց Պատրիարքի եւ Հայոց Լուսահանի Գերեզմանէն ներս մտնելէ յետոյ, Քասք չի մանրամասներ թէ ինչ կը պատահի ներքը, որովհետեւ ինք չէ մտած, ինք ինչ որ դուրսը տեսեր է այդ մանրամասնած է:

Փաստաբան Նոսսի խնդրեց ժողովականներէն որ իրեն նկարագրեն Սուրբ Գերեզմանը եւ «Լոյսի» արարողութիւնը:

Հայր էմմանուէլ կարգաց 1880-ի «Բովանդակութիւն Սրբազան Տեղեաց...» գիրքէն Լուսահանութեան նկարագրականը: «Յոյներ երեք անգամ թափօր կը դառնան Գերեզմանին շուրջ: Սրբորդ դարձին, երբ Յունաց Պատրիարք կը մօտենայ Գերեզմանի գլխաւոր մուտքին, իրեն կը միանայ Հայոց Լուսահանը: Անոնք երկուք միասին կը մտնեն Սուրբ Գերեզման իրենց ձեռքին ունենալով 12 մոմերու տրցակ մը: Երկուքը մտնելէ յետոյ իրենց ետեւէն Գերեզմանի դուռը կը փակուի: Երկուքը միասին լռելիայն կարն աղօթք մը ընելէ յետոյ, կը վառեն իրենց ձեռքի մոմերու տրցակները եւ դուրս կու գան Սուրբ Գերեզմանի մատուռէն: Իրենց ձեռքին վառուած մոմերը դուրս կու տան Գերեզմանի պատուհաններէն: Հայերը հարաւային պատուհանէն եւ Յոյները հիւսիսային պատուհանէն:

Պատրիարք Սրբազան ըսաւ, թէ Տնօրէն ժողովը դեռ պիտի ճշմարիտ կրօնից Նախարարութեան առաջարկը եւ իրենց տեղեակ կը պահէ Տնօրէն ժողովի որոշումին մասին յաջորդ շարքաւորան ընթացքին: (Տե՛ս մանրամասնութիւնք Տնօրէն ժողովի նիստ Ի, 6 Ապրիլ 2003, Կիրակի):

19.- 10 Ապրիլ 2003, Հինգշաբթի, «Լուսահանութեան» հարցով Հայոց Պատրիարքարանը ներկայացնող՝ Փաստաբան Էյթան Էրշթէյն Կրօնից Նախարարութեան Օրինական Խորհրդական փաստաբան Յոսսի Հէրշլէրին գրաւոր յղեց Հայոց Պատրիարքարանի պաշտօնական կեցուածքը, մանրամասնելով «Լուսաւորեայի արարողութեան» կարգը ըստ դարերու սովորութեան, առաջարկելով հետեւեալը.- «Երկու Նկեղեցիներէն միայն մէկական ներկայացուցիչ կը մտնէ Սուրբ Գերեզմանի մատուռը: Յունաց Պատրիարքը կամ իր ներկայացուցիչը, նախ կը մտնէ Սուրբ Գերեզմանի մատուռը, տեղ տալով իր հետ Սուրբ Գերեզմանի մատուռը մտնելու Հայոց Պատրիարքի ներկայացուցիչին: Ծնկաշոք լռելիայն աղօթք մը ընելէ յետոյ, իւրաքանչիւրը կը վառէ Սրբազան Լոյսը ուղղակիօրէն Գերեզմանի Մարմարին վրայ գետեղուած կանթեղէն: Ապա Հայոց Պատրիարքի ներկայացուցիչը Սուրբ Գերեզմանի մատուռէն դուրս կ'ելլէ ու կը սպասէ Հրեշտակի Քարին մօտ մինչեւ Յունաց Պատրիարքի Սուրբ Գերեզմանի մատուռէն դուրս գալը: Զիրար ողջունելէ յետոյ, Յունաց Պատրիարքը կը յառաջանայ հիւսիսային պատուհանին մօտ, փոխանցելու Սրբազան Լոյսը, եւ Հայոց Պատրիարքի ներկայացուցիչն ալ կը յառաջանայ հարաւային պատուհանին մօտ փոխանցելու Սրբազան Լոյսը»:

20.- 10 Ապրիլ 2003, Հինգշաբթի, Հայր Բագրատի կողմէ Անգլերէն պատրաստուած եւ Յունաց Պատրիարքի նամակին ի պատասխան Պատրիարքարանի պաշտօնական պատասխանը ղրկուեցաւ առ որ անկ է:

21.- 15 Ապրիլ 2003, Երեքշաբթի, Իսրայէլի Վարչապետի քարտուղարին շտապ յուշագիր մը ղրկուեցաւ «Լուսահանութեան հարցով» Հայոց Պատրիարքարանը ներկայացնող՝ Էյթան Էրշթէյնի գործակից Իսրայէլի Պետութեան նախկին Օրինական Խորհրդական Ալլոն Կէլէրքի կողմէ: Յիշեալ յուշագրով, Փաստ. Կէլէրք կը խնդրէ Իսրայէլի Պետութենէն միջամուխ ըլլալ այս հարցին մէջ, նկատի ունենալով որ Պետութիւնը ինք Իրաւասու է որոշում կայացնել երբ Սրբատեղեաց հարցով երկու կողմերը անդրդուելի կը մնան իրենց կեցուածքին մէջ: Սոյն յուշագրին մէջ, Փաստաբան Կէլէրք կը ներկայացնէ խնդրին մանրամասնութիւնները եւ տրամաբանական քաջատրութիւնը կապուած Հայոց Իրաւունքին հետ:

22.- 16 Ապրիլ 2003 Զորեքշաբթի կէսօրին Երուսաղէմ Ծրջանի Ոստիկանապետ՝ Միքի Լէվի եւ Քոլոնէլ Նիսսիմ Շախամ եւ Սալիպա, Պատրիարք Սրբազան Հօր հետ հանդիպում ունեցան Լուսահանութեան հարցով:

Ոստիկանապետ Լէվի Պատրիարք Սրբազան Հօր յայտնեց իր մտահոգութիւնները «Լոյսի արարողութեան» հարցով: Լէվի ըսաւ, թէ «Լոյսի արարողութեան» խնդրով ստիպուած է Երուսաղէմ Քաղաքին եւ մարդոց ապահովութիւնը խորհիլ: Խնդրի առաջին առնելու համար, Լէվի յայտարարեց, թէ պիտի արտօնէ որ իւրաքանչիւր համայնքէն միայն յիսունական հոգի մտնեն Սուրբ Յարութեան Տաճար «Լոյսի արարողութեան» մասնակցելու համար: Եւ եթէ Սուրբ Գերեզմանի մատուռը մտնելու չմտնելու խնդիրը աւելի սրուի Յունաց եւ Հայոց միջեւ, պիտի որոշէ ըստ այնմ, որ երկու ոստիկաններ ալ ընկերանան Յունաց Պատրիարքին եւ Հայոց Լուսահանին: Լէվի ըսաւ, թէ ինք լիազօրուած է Իսրայէլի Պետութենէն

գործնական ֆայլեր ու որոշումներ առնել այս հարցով: Լեվի յայտարարեց, թե Քասբի գրքին մէջ «Լոյսի արարողութեան» ընթացքին Սուրբ Գերեզմանէն ներս կատարուած արարողութեան մանրամասնութիւնները կը պակսին եւ ինչ որ ձեռով խորհրդաւոր քան մը կայ ատոր մէջ:

Պատրիարք Սրբազան Հայրը մէջբերեց նաեւ «Յոյն Պատրիարքէն Արտօնութիւն առնելու» հարցը, որ Յունաց Պատրիարքը յիշած է իր նամակին մէջ: Պատրիարք Սրբազան Հայրը յանդիմանալ քացատրութիւններ տուաւ Ոստիկանապետին եւ ներկայացուց, թէ այդ պէտք չէ հասկնալ «արտօնութիւն տալու կամ չտալու» իմաստով: Այլ պարզապէս սովորութիւն է երբքալ եւ շնորհաւորել Սրբազան Պատրիարքը: Դպտիներ եւ Ասորիներ նոյնը կ'ընեն երբ կու գան Հայոց Պատրիարքի մօտ: Պատրիարք Սրբազան Հայրը յայտնեց ոստիկանապետին, թէ երկու կողմերէն համաձայնութիւն չգոյանալուն պատճառով, կը սպասուի Պետութեան որոշումը այս հարցին մէջ:

Լեվի ըսաւ, թէ իրենք ստուգեք են Սուրբանին Ֆերման յայտարարութիւնը Սրաթուս Բուռլի հաստատման կապակցութեամբ, եւ համաձայն այդ յայտարարութեան, երբ վեճ մը սրբատեղեաց մէջ գոյանայ եւ համաձայնութիւն չգոյանայ կողմերուն միջեւ, հոգատար կառավարութիւնը լիազօրուած է որոշումներ կայացնել վեճերուն վերջ տալու: Սրաթուս Բուռլի հաստատման յայտարարութիւնը արդիւնք է իրիմի պատեքազմին: Պետութիւնը մտահոգ է այս հարցով:

Պատրիարք Սրբազան Հայրը ըսաւ, թէ Քասբի գիրքը շատ յստակ կերպով կ'ըսէ թէ «երկուսն ալ կը մտնեն Սուրբ Գերեզմանի մատուոյը»: Ինչ որ պատահեցաւ անցեալ տարի անհանդիման դէպք մըն էր: Սակայն ո՞վ սկսաւ վեճը: Երկուսն ալ մտան Սուրբ Գերեզմանի մատուոյը եւ վառեցին իրենց մոմերը Գերեզմանի Քարին վրայ դրուած կանթեղէն: Երբ Հայր Սամուէլ կը պատրաստուէր դուրս գալ, որպէսզի նամբայ տայ Յունաց Պատրիարքին դուրս գալու, Յունաց Պատրիարքը իր քեռն քաշեց, որպէսզի Հայր Սամուէլ իր ետեւը անցնի: Հայր Սամուէլ Յունաց Պատրիարքին ըսաւ, թէ այս է սովորութիւնը: Հայր Սամուէլ դուրս եկաւ Սուրբ Գերեզմանի մատուոյն եւ յառաջացաւ հարաւային պատուհանին մօտ: Այդ րոպէին է, որ Յունաց Պատրիարքը յարձակեցաւ Հայր Սամուէլի վրայ եւ մարեց Հայր Սամուէլի ձեռքին մոմերը: Հարիւրաւոր տարիներէ ի վեր այս էր սովորութիւնը եւ Յունաց իրինիոս Պատրիարքը անցեալ տարի ուզեց փոխել այդ սովորութիւնը: Յունաց Պատրիարքը իր նամակին մէջ կ'ուրանայ, որ Հայր Սամուէլ իրեն հետ Սուրբ Գերեզմանի մատուոյը մտած է: Յունաց Պատրիարքը կը յայտարարէ, թէ Հայոց Լուսահանը իրեն հետ չի մտներ Սուրբ Գերեզմանի մատուոյը: Գալով «Արտօնութեան» հարցին, եթէ այդ սոսկ արտօնութեան հարց է, ուրեմն որո՞ւն իշխանութեամբ ան կ'ընայ տալ կամ չտալ: Մենք հանդիպում ունեցանք Կրօնից Նախարարութեան Գրասենեակին մէջ, եւ հոն մեզի յայտարարութեամբ, թէ եթէ երկու կողմերը համաձայնութեան չգան, ապա Վարչապետը պիտի որոշում կայացնէ: Մենք արդէն կապ կը պահենք Վարչապետի գրասենեակին հետ:

Լեվի յայտնեց թէ, Նկատի առնելով, որ Երուսաղէմի հարցերով զբաղող Նախարար՝ Նաթան Շարանսֆին Վարչապետի հրահանգով պիտի զբաղի այս հարցով, մենք պիտի հրաւիրենք իւրաքանչիւր Պատրիարքութենէն երեքական ներկայացուցիչ ներառեալ ձեզ ներկայացնող փաստաբանները հանդիպելու յառաջիկայ Երկուշաբթի օր Շարանսֆի գրասենեակին մէջ: Պետութեան կողմէ ալ ներկայ պիտի ըլլայ փաստաբան մը: (Տե՛ս մանրամասնութիւնք Տնօրէն Ժողովի ԻԱ նիստը, 16 Ապրիլ 2003, 2օրեքշաբթի):

28.- 18 Ապրիլ 2003, Ուրբաթ յետ միջօրէին, Պատրիարք Սրբազան Հայրը Խորհրդակցական Ժողովի հրաւիրեց Տնօրէն Ժողովի եւ Սրբատեղեաց անդամները եւ «Լուսահանութեան» հարցով Հայոց Պատրիարքարանը կառավարութեան մօտ ներկայացնող՝ Փաստաբան Էթան Էքքէյն: Սոյն Ժողովին Պատրիարք Սրբազան Հայրը տեղեկացուց իր 16 Ապրիլ 2003 2օրեքշաբթի օրուան Երուսաղէմ Քաղաքի Ոստիկանապետ Միքի Լեվիի հետ հանդիպման մասին: Ոստիկանապետ Միքի Լեվի Պատրիարք Սրբազան Հօր յայտնած է, թէ հանդիպում տեղի ունենալու է յառաջիկայ Երկուշաբթի օր Նաթան Շարանսֆի Նախարարի գրասենեակին մէջ այս հարցով: Պատրիարք Սրբազանը աւելցուց, թէ ոստիկանութեան մտահոգութիւնը

մարդոց ապահովությունն է եւ թէ իրենց համար ամենէն մտահոգիչ կէտը անցեալ տարուայ պատահած անհանդդ դէպքն է, որ տեղի ունեցաւ «Լոյսի արարողութեան» ընթացքին Գերեզմանէն ներս, Յունաց Պատրիարքի եւ Հայր Սամուէլի միջեւ:

Փաստարան էրշթէյն խօսք առաւ ու ըսաւ. «Հարկաւոր է Նախարարին գրաւոր ներկայացնել ձեր կենդանի լուսահաններու վկայութիւնները: Այսինքն, Սեւան Սրբազանի, Հայր Ռազմիկի եւ Հայր Սամուէլի վկայութիւնները այս հարցով: Քանի դեռ հանդիպման ժամին մասին լուր չկայ, հարկ է որ ինչ փաստաթուղթ որ Հայոց Պատրիարքարանը ի ձեռին ունի ներկայացուի սոյն հանդիպման: Մենք ունինք կենդանի վկաներ եւ իսկական փերմաններ, փաստաթուղթեր: Շարանսֆիի Գրասենեակին մէջ հանդիպման օրուան համար, նախընտրելի է որ Սեւան Սրբազանն ալ ներկայ գտնուի»:

Ժողովի վերջաւորութեան, հրաւիրեալ փաստարանները գրաւոր վկայութիւնները առին Սեւան Սրբազանի, Հայր Ռազմիկի եւ Հայր Սամուէլի, հանդիպման ներկայացնելու համար: (*Տե՛ս մանրամասնութիւնք Խորհրդակցական Ժողով, Նիստ Բ, 18 Ապրիլ 2003, Ուրբաթ*):

24.- 21 Ապրիլ 2003, Երկուշաբթի, Հայաստանի Հանրապետութեան Արտաքին Գործոց Նախարարութիւնը «Լուսահանութեան խնդրին» հարցով նամակ յղեց Երուսաղէմի խնդիրներով զբաղող՝ Նախարար Նաթան Շարանսֆիին, հրաւիրելով անոր ուշադրութիւնը յիշեալ հարցին վրայ եւ շեշտելով անոր կարեւորութիւնը հայ ժողովուրդի հոգեւոր կեանքէն ներս: Արտաքին Գործոց Նախարար՝ Վարդան Ոսկանեան սոյն նամակով կը խնդրէ Սթաթուս Քուոյի վերահաստատումը այս հարցով եւ անհասկացողութեան վերջ մը դնել:

25.- 21 Ապրիլ 2003, Երկուշաբթի, «Լուսահանութեան խնդրով» Հայոց Պատրիարքարանը ներկայացնող՝ Փաստարան Էրշթէյն Երուսաղէմի խնդիրներով զբաղող Նախարար՝ Նաթան Շարանսֆիին ուղարկեց մանրամասնեալ «Լուսաւորեայի արարողութեան» խնդիրը Յունաց Պատրիարքին հետ, այնտեղ ներկայացնելով Հայոց Պատրիարքարանի լիիրաւ Իրաւունքը Սուրբ Գերեզմանի մատուոր մտնելու եւ վառելու Սրբազան Լոյսը Սուրբ Գերեզմանի Մարմարին վրայ գետեղուած կանթեղէն եւ թէ Հայոց Պատրիարքարանը կենդանի վկաներ ունի, որոնք Սուրբ Գերեզմանի մատուոր մտած ու Սրբազան Լոյսը վառած են ուղղակիօրէն այնտեղ գետեղուած կանթեղէն:

26.- 21 Ապրիլ 2003, Երկուշաբթի, Երուսաղէմի հարցերով զբաղող Նախարար՝ Նաթան Շարանսֆի ժողովի հրաւիրեց Յունաստանի հիւպատոսը եւ Հայաստանի Պատույ Հիւպատոսը, «Լուսաւորեայի արարողութեան հարցով» խորհուրդ ստանալու: Սոյն հանդիպման Յունաստանի Հիւպատոսը չժամանեց: Նախարար Շարանսֆի Հայաստանի Պատույ Հիւպատոսին յանձնեց՝ Տիար Յուլակ Մոմենեանին առաջարկեց ընդունիլ Կրօնից Նախարարութեան կողմէ առաջարկուած զիջումնաւոր առաջարկ-համաձայնագիրը, ուրտեղ Հայոց Լուսահանը կը մտնէ Յունաց Պատրիարքի հետ Սուրբ Գերեզմանի մատուոր, բայց Սրբազան Լոյսը կը վառէ Յունաց Պատրիարքէն եւ ոչ ուղղակիօրէն այնտեղ գետեղուած կանթեղէն:

27.- 22 Ապրիլ 2003, Երեքշաբթի, Յունաց եւ Հայոց Պատրիարքներուն միջեւ հանդիպում տեղի ունեցաւ Նախարար Շարանսֆիի գրասենեակին մէջ, Լուսահանութեան հարցով: Սոյն ժողովին նաեւ հրաւիրուած էին Յունաստանի եւ Հայաստանի հիւպատոսները: Յունաստանի հիւպատոսը նորէն չժամանեց ժողովին: Նախարար Շարանսֆի կրկին առաջարկեց Կրօնից Նախարարութեան առաջարկը ընդունիլ: Երկու կողմերը մերժեցին: Շարանսֆի յանձնարարեց երկու կողմերը իրար հետ նստին եւ համաձայնութեան կերպ մը գտնեն, որովհետեւ Իսրայէլի Պետութիւնը չուզեր նման հարցերով ընդհանրապէս միջամուխ ըլլալ մասնաւորապէս որոշումներ կայացնել: Որոշուեցաւ, որ երկու կողմերու փաստարանները իրար հետ հանդիպին եւ համաձայնութեան եզր մը գտնեն:

28.- 24 Ապրիլ 2003, Աւագ Հինգշաբթի, Հայաստանի Պատույ Հիւպատոսը հանդիպեցաւ Երուսաղէմ Հին Քաղաքի Ոստիկանատան Պատասխանատու Քոլոնէլ՝ Նիսսիմ Շախամի հետ «Լուսաւորեայի արարողութեան» հարցով: Քոլոնէլ Նիսսիմ Շախամի առաջարկեց երկու Պատրիարքները հանդիպին իրար հետ եւ համաձայնութեան եզր մը գտնեն: Պատույ Հիւպատոս՝ Պրն. Մոմենեան համաձայնութիւնը առ-

նել է յետոյ Պատրիարք Սրբազան Հօր, տեղեակ պահեց Քուլմէլ Նիսսոն, որ Հայոց Պատրիարքը պատրաստ է հանդիպիլ: Պատրիարք Սրբազան Հայրը չմասնակցեցաւ «Խաւարման Գիշեր»ի կարեւոր արարողութեան, յուսալով որ նման հանդիպում մը կրնայ տեղի ունենալ նոյն գիշերին: Քուլմէլ Նիսսոն փորձած է համոզել Յունաց Պատրիարքը շտապ հանդիպում մը ունենալու յիշեալ հարցով, եւ վերջինս մերժած է հանդիպիլ:

29.- 26 Ապրիլ 2003, Աւագ Շաբաթ «Լուսաւորեայի Արարողութիւն ի Սուրբ Յարութիւն»: Արարողութիւնը տեղի ունեցաւ քաղմաքիւ ոստիկաններու հսկողութեան տակ, Ս. Յարութեան Տաճարի արտաքին շրջափակէն սկսելով: Յունաց Թափօրին երրորդ դարձին, երբ Յունաց Իրինիոս Պատրիարքը մօտեցաւ Գերեզմանի մուտքին, իրեն միացաւ Հայոց Լուսահան՝ Գուսան Վարդապետը: Յունաց Պատրիարքը իր զգեստները հանել է յետոյ, քացուեցաւ Սուրբ Գերեզմանի դուռը ու ներս մտան Յունաց Պատրիարքը եւ Հայոց Լուսահանը: Յունաց Պատրիարքը մտաւ Սուրբ Գերեզմանի մատուռը ու ծունկի եկաւ Սուրբ Գերեզմանի մատրան մուտքէն անմիջապէս յետոյ, որպէսզի Հայոց Լուսահանը չկարողանայ մտնել եւ ծունկի գալ իր կողքին: Հայոց Լուսահանը խնդիր չյարուցեց ու ծունկի եկաւ Սուրբ Գերեզմանի մատրան մուտքի կամարին տակ: Յունաց Պատրիարքի եւ Հայոց Լուսահանի լոյսեայն աղօթքէն յետոյ, Յունաց Պատրիարքը վառեց իր ձեռքի մոմերու տրցակը Գերեզմանի Մարմարին վրայ գետեղուած կանթեղէն: Հայոց Լուսահանը նամբայ տալով Յունաց Պատրիարքին, մտաւ եւ վառեց իր ձեռքի մոմերու տրցակը Գերեզմանի մարմարին վրայ գետեղուած կանթեղէն, ու անմիջապէս դուրս գալով Սուրբ Գերեզմանի մատուռէն յառաջացաւ դէպի հարաւային պատուհանը: Եւ զուգընթաց Յունաց Պատրիարքին հետ Սրբազան Լոյսը դուրս տուին լուսակիրներուն, հիւսիսային եւ հարաւային պատուհաններէն:

ԵԶՐԱԿԱՅՈՒԹԻՒՆ

30.- Թէեւ Աւագ Շաբաթ «Լուսաւորեայ»ի արարողութեան ընթացքը տեղի ունեցաւ խաղաղ մթնոլորտի մէջ, սակայն խնդիրն չյանգեցաւ քարոյք լուծման մը: Ասոր որպէս արդիւնք Հայոց Պատրիարքարանը 27 Ապրիլ 2003ին, Կիրակի, հաղորդագրութիւն մը խմբագրեց «Լուսաւորեայի արարողութեան» հարցով: Սոյն հաղորդագրութիւնը յղուեցաւ բոլոր հայ եւ միջազգային մամուլին, տեղեկացնելով 26 Ապրիլ 2003 Աւագ Շաբթուան «Լուսաւորեայի արարողութեան» խաղաղ բայց ոչ գոհացուցիչ ընթացքին մասին: Հայոց Պատրիարքարանը սոյն հաղորդագրութեամբ կը յայտարարէ, թէ յիշեալ հարցը դեռ չէ յանգած իր քարոյք լուծումին ու կը սպասուի հարցը հետապնդել օրինական միջոցներով:

Պատրաստեց՝
Բագրատ Արդ. Պուրճեքեան

10 April 2003

Official Response To The Letter Of The Greek Patriarch On The Holy Fire Saturday Ceremony

Concerning the Ceremony of the Holy Fire, there needs to be said that Cust presents the ceremony in six divisions.

1. Introduction
2. Conduct of the Ceremony
3. Participants in the Ceremony
4. Allocation of Space on the Floor of the Rotunda
5. Accommodation for Visitors
6. Order of the Ceremony

Now which of these divisions deals with the act of the ceremony? Whether the Introduction, or the Conduct or the Allocation of Space or the Accommodation for Visitors?

Of course "Order of the Ceremony" only, the division number six, that deals with the exact action of each rite respectively and that should be the base for any evidence connected with the privileges of each rite respectively in the ceremony.

In response to the letter of the Greek Patriarch, we would like to draw your attention to the following:

1. The Greek Patriarch's statement that *"the representative of the Armenian Patriarch does not enter the Tomb together with the Greek Patriarch but remains standing by the Stone of the Angel, thus receiving on that spot the Holy Fire from the Greek Patriarch upon His exit"* is based upon hearsay only and nowhere that kind of detail is mentioned in Cust's book. None of the persons presented in the letter of the Greek Patriarch as witnesses, has actively taken part in the Ceremony. The Greek Patriarch's witnesses have not been inside the Edicule to be regarded as valid witnesses. All of them have passed away. The testimonies attached to the Greek Patriarch's letter, which testify that *"the Armenian Bishop stands by the Stone of the Angel and watches"*, neither Cust nor any other legal source mentions it. If the Armenian Bishop accompanying the Greek Patriarch is supposed to wait at the Stone of the Angel or the Angel's Chamber, as Cust would say, then why is it not clearly said in the division "Order of the Ceremony"? Hence we draw our conclusion that His Beatitude's statement has no legal evidence, otherwise this would have been clearly stated in the "Order of the Ceremony" to avoid any misunderstanding.
2. The Greek Patriarch does not accept Cust's book as the only source of information on the issue while he quotes him for advocacy in favour of the Orthodox. If Cust's book is not the only source, then what are the other sources, which we haven't heard about? If the Greek Patriarch refers to the Firmans that the Greek Patriarchate has in its archives, similarly then the Armenian Patriarchate has Firmans in its archives, which deal specifically with this issue. If the Greek Patriarch aims to return to the pre-Status Quo times, then what for the Status Quo was established in 1852? One thing must be clear, that Cust's book so far remains the only authentic text, by which all of the privileges and rights of each rite concerned are guaranteed.
3. The Greek Patriarch instead of quoting from the "Order of the Ceremony", which is considered as the heart of the real procedure, quotes the division number 2 "Conduct of the Ceremony" where it says *"the ceremony is*

conducted by the Orthodox Patriarch. There also participate a bishop of the Armenian Patriarchate, who alone accompanies the Patriarch into the Aedicule" (p. 128/ p. 66) and also that *'the ceremony is however essentially the service of the Orthodox Church, and the representatives of the other rites participating, previously obtain permission from the Orthodox Patriarch to take part by proceeding to the Orthodox Altar and doing obeisance'* (ibidem). Now this must be considered as introductory "Who is who?" presentation to the Ceremony and not necessarily a legal declaration or order or procedure. It is merely "the conduct of the Ceremony" and not the "order of the Ceremony."

The quotation on the issue of obtaining permission from the Orthodox Patriarch and...doing obeisance, is also found in the division number 6 "Order of the Ceremony" which the Greek Patriarch has not mentioned in his letter. If it was a mere permission, to the extent that the Greek Patriarch may revoke it any time or under any circumstances, then it should have been detailed and presented in a sole division indicating exactly when and how and by whose decision and under what circumstances that permission may not be given. The issue of taking permission and doing obeisance must be understood as part of a mere traditional call on, a procedure showing Christian love and harmony and respect to one another by proceeding to the Orthodox Altar and doing obeisance. This is done so that the "Miracle" of the descent of the Fire occurs.

Since 1930's the Calendar of Easter Religious Ceremonies booklet has been published annually by the joint consent and approval of the Greek and Armenian Patriarchates and the Custody of the Holy Land (Franciscans).

In these booklets the meaning of the "permission and obeisance" is clearly stated.

Up to 1944 the statement is:

... *"Coptic and Syrian Orthodox clergy proceed from the Coptic Chapel and the Chapel of St. Necodemus, respectively, via the southern portion of the Rotunda, to the Armenian Vestry to do obeisance to His Beatitude the Armenian Patriarch, and to deliver to Him their respective bundles of Holy Fire Candles.*

... *"Armenian, Coptic and Syrian Orthodox Clergy proceed from the Armenian Vestry to the Altar of Katholicon via the Stone of Unction and the southern door of the Katholicon to do obeisance to His Beatitude the Orthodox Patriarch. They return to the Armenian Vestry by the same route."*

Since 1945 until this year of 2003, the same Calendar of Easter Religious Ceremonies booklets have the following statement:

... *"Coptic and Syrian Orthodox clergy proceed from the Coptic Chapel and the Chapel of St. Necodemus, respectively, via the southern portion of the Rotunda, to the Armenian Vestry to make their traditional call on His Beatitude the Armenian Patriarch, and to deliver to Him their respective bundles of Holy Fire Candles.*

... *“Armenian, Coptic and Syrian Orthodox Clergy proceed from the Armenian Vestry to the Altar of Katholicon via the Stone of Unction and the southern door of the Katholicon to make their traditional call on His Beatitude the Orthodox Patriarch. They return to the Armenian Vestry by the same route.”*

Also, it will be fitting to quote here the Status Quo book, in Armenian, concerning the rights and privileges of the Armenian Patriarchate, published in 1880, where it says, “The representative of the Armenian Patriarchate accompanied by the Orthodox Dragoman go to the Greek Patriarch in order to *congratulate him* on this Day” (page 46). They do not approach to receive permission but to congratulate him. The same can be said about a written request, which the Greek Patriarchate does in writing for the Orthodox Christmas Eve Ceremony on January the 6th, to receive written permission to stand on the steps of the Grotto, in the Armenian Section of the Church of Nativity. And each year the Greek Patriarchate receives that permission. This does not mean that the Armenian Patriarchate may reject their request.

4. On the issue that “the Armenian Patriarchate and the Custody of the Holy Land together with the Greek Orthodox Patriarchate are common owners, with equal rights on the Sepulchre of Christ and on the Church of the Resurrection”, the Greek Patriarch states that this position of ours holds true in other cases but not in the present. We would like to remind His Beatitude that on this specific day the Church of Holy Sepulchre is divided into two sections, Southern and Northern, namely, Armenian Orthodox and Greek Orthodox. It should be specifically stressed here that prior and during the Holy Fire Ceremony, in the division number 3 “Participants in the Ceremony”, everything is divided equally, and especially as it says *“Apart from the Patriarch and the Armenian Bishop, the following clergy and laymen take actual part in the service at different periods: - A Bishop, Archimandrite, Dragoman, and Sexton of both Orthodox and Armenian rites, a lay representative of each of these rites, and one Coptic and one Jacobite, either a cleric or a layman...”* (p. 66, 68). Within the division number 6 “Order of the Ceremony” as *“the door of the Sepulchre is sealed by the Moslem Guardian in the presence of one Archimandrite of the Orthodox and one of the Armenian rites, standing one on each side close to the door... The Orthodox clergy are always stationed on the north side of the door, the Armenian on the south.”* (p. 68), this shows that everything is done in the presence of the two rites only, namely, The Orthodox and Armenian. And all is done equally.

5. Concerning the Greek Patriarch’s position with regard to the entrance into the Holy Sepulchre which he calls a “Controversial passage”, which says *“The Patriarch enters the Holy Sepulchre accompanied by the Armenian Bishop”* (p. 134/ p. 69), “*Holy Sepulchre*” is used in the sense meaning “the Tomb” and that is what Cust has on page 69. He says, *“The door is then opened and the Patriarch enters the Tomb, accompanied by the Armenian Bishop”*. He does not say the Edicule but the Tomb. How can someone proceed into the Tomb? Of course by entering the Edicule. In pages 13-33, Cust describes each holy place within the Church of the Holy Sepulchre in detail. With regard to the Edicule, on page 22, Cust clearly states *“The Edicule which encloses the Chapel of the Angel and the Tomb...”* The Tomb is one of the chambers of

the Edicule. The Edicule is the building in whole, whereas the Tomb one of its two chambers. Concerning the Greek Patriarch's explanation on the disrobing issue, as he says, *"Indeed where does the Patriarch disrobe? Before the burial chamber? No, before the Edicule."* is right as long as he continues with Cust's words *"The door is then opened and the Patriarch enters the Tomb, accompanied by the Armenian Bishop"*.

6. The Greek Patriarch states that *"Consequently according to Cust as well after the opening of the door of the Edicule and the Armenian commonly enters it, whereas no mention whatsoever of an entrance further in is made"*. The common sense would say 'no mentioning whatsoever of not entering further in', equals to 'an entrance further in'. The Greek Patriarch is omitting Cust's words concerning the entrance further in: *"The door is then opened and the Patriarch enters the Tomb, accompanied by the Armenian Bishop"*.
7. The Holy Fire that is passed through the northern (orthodox) opening first, holds true and that is clearly stated in Cust's book, a fact we do not deny at all.
8. On page 69, Cust says, *"The procession (of the Greek Orthodox rite) circles the Rotunda three times. On arriving in front of the Sepulchre for the third time, ... The Bishop of the Armenian Church, who is to accompany the Patriarch into the Sepulchre, here joins His Beatitude."* If we shall begin misusing the words Cust used in his book then we will find ourselves in chaos. Here the word *"Sepulchre"* is also controversial. What does he mean by the word *"Sepulchre"*? Did he mean the *"Edicule"* or the *"Tomb"* itself? If Cust indeed meant the Edicule, then there is no any evidence of the Greek Patriarch's entrance to the *Tomb*.
9. Concerning the Greek Patriarch's argument with the representative of the Armenian Patriarchate Fr. Samuel Aghoyan, the Armenian Superior of the Church of the Holy Sepulchre, His Beatitude states that Fr. Samuel had *to stand by the Stone of the Angel and that he prevented him from entering the burial chamber, and when the dispute commenced, "he (Fr. Samuel) was able to obtain the Holy Fire from Us with the intention of passing it on first"*. This is not true. Father Samuel was inside the Tomb. Lit his candle from the oil-lamp placed on the Tomb. And when he was ready to exit, His Beatitude pulled Father Samuel's arm to go behind him, for him to exit first. Father Samuel mentioned to His Beatitude that this is the third year he is serving, therefore he was to exit. And he did. His Beatitude also emerged, and while Father Samuel was at the Southern hole, His Beatitude went over (instead of going to the northern hole), pushed Father Samuel away, and with his hand put out Father Samuel's candles of the Holy Fire. How befitting is it for a ranking religious man to act as such, particularly in the Holiest Place of Christendom?
10. Concerning the Greek Patriarch's statement that *"during the past years...the representative of the Armenian Patriarchate did indeed enter the burial chamber, due to the illness of Our predecessor or due to the lack of exact knowledge of somebody from us..."* holds not true either. The Late Greek Patriarch Diodoros I, was sick only during his last 3-4 years. *"...or due to the lack of exact knowledge of somebody from us?"* what kind of exact knowledge we are discussing here, that the representative of the Armenian Patriarchate has no right to enter the Holy Tomb? Where is it written specifically that the Armenian Bishop has no right to enter the Holy Tomb and

that the Armenian Bishop receives the Holy Fire from the Greek Patriarch only? Cust doesn't mention this, nor any other legal source has it.

11. As the Greek Patriarch relies heavily on their "orthodox" sources, the Armenian Patriarchate relies on its published Armenian sources and not just diaries, which give a clear image on the Order and Procedure of the Holy Fire Saturday Ceremony.
 - a. A book on the ceremonies of the Holy Week, in Armenian, dated 1839, clearly states that both the Greek Patriarch and the Armenian Bishop, each holding a bundle of 12 candles, enter the Holy Tomb and they light from the lamp therein. The Copts and the Syrians light their candles in the Ante-chamber from the Armenian Bishop's Holy Fire, according to their ancient custom.
 - b. A book, on the Status Quo and on the privileges of the Armenian Patriarchate in the Holy Places, in Armenian, published in 1880, states clearly that "Greeks on their third circle around the edicule, their Patriarch approaches the entrance to the Edicule, to whom immediately joins the Armenian Bishop, and both with a bundle of 12 candles in their hands enter inside and behind them the door of the edicule is closed. Both of them together after saying a short and silent prayer in the tomb, light their candles and come out of the tomb. They give their lit candles from the openings; the Armenian from the southern and the Greek from the northern windows..."
 - c. A calendar, in Armenian, dated 1912, states clearly that both the Greek Patriarch and the Armenian Bishop, each holding a bundle of candles, enter the tomb, where both of them kneel down and read psalms, after doing so, both of them light their candles from the lamp therein and then proceed together to the Ante-chamber to pass the Holy Fire from the northern and southern windows of the edicule. The Greek from the northern opening and the Armenian from the southern opening.

CONCLUSION

- i. The Greek Patriarch advocating in their favour, quotes from Cust's division number 2 "Conduct of Ceremony" instead of quoting from the division number 6 "Order of the Ceremony", thereby creating a dilemma of a twisted interpretation of the issue.
- ii. The Greek Patriarch brings forward testimonies, which are not part and parcel of the Status Quo of Cust. These testimonies are based on hearsay only. His Beatitude's statement is fabricated and has no legal evidence.
- iii. The Greek Patriarch does not accept Cust's book as the only source of information yet he quotes from it for advocacy in favour of the Orthodox.
- iv. The "Conduct of the Ceremony" from which the Greek Patriarch quotes must be considered as introductory "Who is who?" presentation to the Ceremony and not necessarily a legal declaration or order or procedure.
- v. The Greek Patriarch's statement pertaining to the issue of obtaining permission from the Orthodox Patriarch and doing obeisance to the Greek Altar, must be understood as part of a

mere traditional call on or a mere symbolic gesture of congratulation for the Day. As stated in the booklets of the Calendar of Easter Religious Ceremonies, published since 1930's, by the joint consent and approval of the Greek and Armenian Patriarchates and the Custody of the Holy Land (Fransiscans).

- vi. The Greek Patriarch's statement pertaining to the common ownership in the Holy Places, includes also the Ceremony of the Holy Fire, since the Church of Holy Sepulchre that day is divided into two, northern and southern. And during any actual act in the ceremony, representatives from the Orthodox and Armenian rites are always present. All is shared equally.
- vii. The Greek Patriarch's statement pertaining to the Patriarch's entrance to the Holy Tomb alone, while the representative of the Armenian Patriarchate has no right to enter at all, Cust clearly states the "Order of the Ceremony" *"The door is then opened and the Patriarch enters the Tomb, accompanied by the Armenian Bishop"*. On page 22, Cust describes the Edicule as having two chambers, the Angel's chamber and the Tomb. The representative of the Armenian Patriarchate accompanies the Greek Patriarch inside the Holy Tomb.
- viii. The Greek Patriarch's statement pertaining to "no mention whatsoever of an entrance further in is made (for the Armenian)", then how shall we interpret Cust's words pertaining to the entrance, which says, *"The door is then opened and the Patriarch enters the Tomb, accompanied by the Armenian Bishop"*?
- ix. The Greek Patriarch's statement pertaining to the passing the Holy Fire through the northern (orthodox) opening first, holds true. Cust clearly states it.
- x. The Greek Patriarch's statement pertaining to the dispute between him and our representative is not true.
- xi. The Greek Patriarch's statement pertaining to the "due to the illness of our predecessor or due to the lack of exact knowledge of somebody of us" holds not true. The Late Greek Patriarch Diodoros I, was sick only during his last 3-4 years. His predecessors behaved correctly and according to the Status Quo and not due to lack of exact knowledge.
- xii. As the Greek Patriarch relies on Orthodox sources, we also rely on our Armenian published sources.

Divan of the Armenian Patriarchate
Of Jerusalem

Ս. ՅԱԿՈԲԻ ՆԵՐՍԵՆ

ԵԿԵՂԵՑԱԿԱՆ-ԲԵՄԱԿԱՆ-Բ

Եր. 1 Մարտ.- Արքայն Իսահակայ Պարթևի Հայրապետին մեռալ: Ս. Պատարագը մատուցուեցաւ ի Ս. Գլխադիր: Ժամարարն էր Տ. Նորայր Արդ. Գազազեան:

Կիր. 2 Մարտ.- Ս. Պատարագը մատուցուեցաւ ի Ս. Յարութին, մեր վերնամատրան մէջ: Հանդիսապետն էր Տ. Արիս Եպս. Շիրվանեան: Ժամարարը եւ Բարոզիչն էր Տ. Վանիկ Վրդ. Մանկասարեան:

Դշ. 5 Մարտ.- Նախատօնակին ի Ս. Յակոբ Նախագահեց Պատրիարք Սրբազան Հայրը:

Եշ. 6 Մարտ.- Ա. Վարդանանց Զօրավարացն Մերոց (1036 վկայիցն) (Յիշատակ Մեռելոց եւ Տօն Ազգային): Մայր Տանարի Աւագ Սեղանին վրայ պատարագեց եւ Բարոզեց Ժառանգաւորաց վարժարանի Տեսուչ Տ. Պարէտ Ծ. Վրդ. երեցեան:

Պատրիարք Սրբազան Հայրը Նախագահեց Ն.Ս.Օ.Տ.Տ. Գարեգին Բ. Ամենայն Հայոց Կաթողիկոսի անուան տօնին առթիւ կատարուած «Հայրապետական Մարքանք»-ին:

Ուր. 7 Մարտ.- Ըստ սովորութեան Ս. Պատարագը մատուցուեցաւ Ասորոց Ս. Մարկոս Աւետարանիչ եկեղեցւոյ մէջ: Հանդիսապետն էր Տ. Արիս Եպս. Շիրվանեան որ նաեւ Բարոզեց: Ժամարարն էր Տ. Համբարձում Վրդ. Քէշիշեան: Միաբանութիւնը հիւրասիրուեցաւ Ասորոց կողմէն:

Եր. 8 Մարտ.- Կ. Պոլսոյ Ա. Ժողովոյն Հարիւր Յիսուս Հայրապետացն: Ս. Պատարագը մատուցուեցաւ ի Ս. Գլխադիր: Ժամարարն էր Տ. Բագրատ Արդ. Պուրնէմեան:

- Կէսօրէ ետք, Մայր Տանարի Աւագ Խորանը, Սեղանները եւ գլխաւոր սրբանկարները, Համբարձի շարականը երգուած ժամանակ վարագուրուեցան Պատրիարք Սրբազան Հօր, Դերաշնորհ եւ Հոգեշնորհ հայրերու ձեռքով:

Կիր. 9 Մարտ.- Բուն Բարեկենդան: Փակեալ Խորանի Ս. Պատարագը Մայր Տանարի Աւագ Սեղանին վրայ մատուց Տ. Բարսեղ Վրդ. Գալմաթեան: Դպրապետի պաշտօնը վարեց Լուսարարապետ Սրբազանը: «Հայր Մեր»էն առաջ Բարոզեց Տ. Սամուէլ Ծ. Վրդ. Աղոյեան:

Դշ. 12 Մարտ.- Սկիզբն Կարգաց Մեծի Պահոց: Առաւօտեան, Մայր Տանարին մէջ տեղի ունեցաւ «Արեւազալ»ի առաջին, իսկ Կէսօրէ ետք «Խաղաղական»ի առաջին ժամերգութիւնը:

Եշ. 13 Մարտ.- Մեծ Պահոց առաջին հսկումին ի Ս. Յակոբ Նախագահեց եւ Բարոզեց Պատրիարք Սրբազան Հայրը:

Ուր. 14 Մարտ.- Նախատօնակը պաշտուեցաւ Մայրավանքի Ս. Թորոս եկեղեցւոյ մէջ: Հանդիսապետն էր Լուսարարապետ Սրբազանը:

Եր. 15 Մարտ.- Արքայն Թեոդորոսի Զօրավարացն: Ս. Պատարագը մատուցուեցաւ ի Ս. Թորոս: Ժամարարն էր Տ. Էմմանուէլ Արդ. Արաջանեան:

- Կէսօրէ ետք, Լուսարարապետ Սրբազան Հօր գլխաւորութեամբ Միաբանութիւնը «Հրաշափառ»ով մուտք գործեց Ս. Յարութեան Տանար, ուր պաշտուեցան ժամերգութիւնն ու նախատօնակը, ապա կատարուեցաւ Տնօրինական Սրբատեղեաց այցելութիւն: Թափօրապետն էր Տ. Համբարձում Վրդ. Քէշիշեան:

Կիւ. 16 Մարտ.- Քառասնորդաց: Արտաւանք: Դիշերային եւ Առաւօտեան ժամերգութիւնը պաշտուեցաւ ի Ս. Յարութին, մեր վերնամատրան մէջ: Հանդիսապետն էր Տ. Ընծանուէր Արդ. Բարախանեան: «Հայր Մեր»էն առաջ Բարոզեց Տ. Վանիկ Վրդ. Մանկասարեան:

Ս. Պատարագէն ետք, կատարուեցաւ մեծահանդէս եռադարձ քափօր Քրիստոսի Դերեզմանին եւ մէկ անգամ Պատանատեղւոյն շուրջ, Նախագահութեամբ Պատրիարք Սրբազան Հօր:

Դշ. 18 Մարտ.- Իրիկուան հսկումին ի Ս. Հրեշտակապետաց հանդիսապետեց եւ Բարոզեց Տ. Ընծանուէր Արդ. Բարախանեան:

Եշ. 20 Մարտ.- Իրիկուան հսկումին ի Ս. Յակոբ հանդիսապետեց եւ Բարոզեց Լուսարարապետ Սրբազանը:

Եր. 22 Մարտ.- Ա. Կիւրդի երուսաղէմացւոյն: Ս. Պատարագը մատուցուեցաւ Մայր Տանարի աւանդատան Ս. Կիւրդի Սեղանին վրայ: Ժամարարն էր Տ. Իսահակ Արդ. Մինասեան:

Կիր. 23 Մարտ.- Քառասնորդաց: Անառական: Ս. Պատարագը ի Ս. Հրեշտակապետաց: Ժամարարն էր Տ. Ղեւոնդ Արդ. Յովհաննիսեան: «Հայր Մեր»էն առաջ Բարոզեց Տ. Արիս Եպս. Շիրվանեան:

Դշ. 25 Մարտ.- Իրիկուան հսկումին ի Ս. Հրեշտակապետաց հանդիսապետեց եւ Բարոզեց Տ. Համբարձում Վրդ. Քէշիշեան:

Եշ. 27 Մարտ.- Իրիկուան հսկումին ի Ս. Յակոբ հանդիսապետեց եւ Բարոզեց Տ. Արիս Եպս. Շիրվանեան:

Շր. 29 Մարտ.- Արբոցն՝ Յովհաննու երուսաղիմայ Հայրապետին եւ հայրապետին մերոյ Յովհաննու Օձնեցուն եւ Վարդապետացն մերոց՝ Յովհաննու Որոտնեցուն եւ Գրիգորի Տաքեւացուն։ Ս. Պատարագը մատուցուեցաւ ի Ս. Դիսաղիր։ Ժամարարն էր Տ. Պարէտ Ծ. Վրդ. Երէցեան։

- Կէսօրէ ետք՝ քաղաքական անկայուն պայմաններուն հետեւանալով չկատարուեցան «Ուխտաւորաց Համարձման» արարողութիւնները։

Կիր. 30 Մարտ.- Քառասներորդաց։ Տնտեսին։ Ս. Պատարագը մատուցուեցաւ Մայր Տաճարի աջակողմեան դասին մէջ գտնուող Ս. Կարապետի Սեղանին վրայ։ Ժամարարն էր Տ. Կոմիտաս Վրդ. ՇէրպէրՏեան։ «Հայր Մեր»էն առջէ քարոզեց Լուսարարապետ Սրբազանը։

Գշ. 1 Ապրիլ.- Իրիկուան հսկումին ի Ս. Հրեշտակապետաց հանդիսապետեց եւ քարոզեց Տ. Գուսան Վրդ. Ալեանեան։

Եշ. 3 Ապրիլ.- Իրիկուան հսկումին ի Ս. Յակոբ հանդիսապետեց Տ. Սեւան Եպս. Ղարիպեան։

Ուր. 4 Ապրիլ.- Իրիկնադէմին, յաջորդ օրուան Քառասուն Մանկանց տօնին առիթով Ս. Հրեշտակապետաց եկեղեցւոյ մէջ կատարուեցաւ հսկման մասնաւոր արարողութիւն։ Հանդիսապետը եւ քարոզիչն էր Տ. Թէոդորոս Արդ. Զաւարեան։ Ապա, Պարէտ Ծ. Վրդ. Երէցեան մի քանի ժառանգաւորաց սաներով, Քառասուն Մանկանց նկարին առջեւ ծուկի գալով երգեցին օրուան տօնին յատուկ շարականը։

Շր. 5 Ապրիլ.- Արբոց Մանկանցն Քառասնից Որք ի Սեբաստիա կատարեցան։ Ս. Պատարագը մատուցուեցաւ ի Ս. Դիսաղիր։ Ժամարարն էր Տ. Գուսան Վրդ. Ալեանեան։

Վերաբերումը կատարուեցաւ Քառասուն Մանկանց նկարին առջեւ շտկուած Սեղանին վրայէն, որուն դիմացը կարսայի մէջ կը պլպլային քառասուն գոյնգոյն կանթեղներ։ աւանդական ստացապատ լինել խորհրդանշող։

- Կէսօրէ ետք, Լուսարարապետ Սրբազան Հօր գլխաւորութեամբ Միաբանութիւնը «Հրաշափառ»ով մուտք գործեց Ս. Յարութեան Տաճար, ուր Ս. Գերեզմանի եւ Դիտ Խաչի այրին ուխտերէն ետք, վերջնոյս կից՝ Ս. Գրիգոր Լուսաւորիչ եկեղեցւոյ մէջ պաշտուեցան ժամերգութիւն եւ նախատօնակ։ Ապա կատարուեցաւ Տնօրինական Սրբատեղեաց այցելութեան հանդիսաւոր թափօր Տաճարէն ներս։ Թափօրապետն էր Տ. Կոմիտաս Վրդ. ՇէրպէրՏեան։

Կիր. 6 Ապրիլ.- Քառասներորդաց։ Դատաւորին։ Դիշերային եւ Առաւօտեան ժամերգութիւնները պաշտուեցան Ս. Գրիգոր Լուսաւորիչ եկեղեցւոյ մէջ։ Հանդիսապետն էր Լուսարարապետ Սրբազանը։

Պատրիարք Սրբազան Հօր գլխաւորութեամբ Ս. Յարութեան Տաճարէն ներս երկրորդ մուտէն յետոյ, Քրիստոսի Ս. Գերեզմանին վրայ Ս. Պատարագը մատուցեց եւ քարոզեց Պատրիարք Սրբազան Հայրը։

Օրուան սպասարկող վարդապետներն էին Տ. Նորայր Արդ. Գազազեան եւ Տ. Իսահակ Արդ. Մինասեան։

- Պատրիարք Սրբազան Հայրը նախագահեց Քրիստոսի Ս. Գերեզմանին եւ Պատանատեղւոյն շուրջ կատարուած եռօրեայ մեծահանդէս թափօրին, որ աւարտեցաւ Ս. Գրիգոր Լուսաւորիչ եկեղեցւոյ մէջ։

Գշ. 8 Ապրիլ.- Իրիկուան հսկումին ի Ս. Հրեշտակապետաց հանդիսապետեց եւ քարոզեց Տ. Բագրատ Արդ. Պուրնէեան։

Եշ. 10 Ապրիլ.- Իրիկուան հսկումին ի Ս. Յակոբ հանդիսապետեց եւ քարոզեց Տ. Սամուէլ Ծ. Վրդ. Աղոյեան։

Ուր. 11 Ապրիլ.- Նախատօնակին ի Ս. Յակոբ հանդիսապետեց Տ. Արիս Եպս. Շիրվանեան։

Շր. 12 Ապրիլ.- Ա. Գրիգոր Լուսաւորիչ-Մուտնի Վերապն։ Ս. Պատարագը մատուցուեցաւ Մայր Տաճարի աւանդատան Ս. Լուսաւորիչ Սեղանին վրայ։ Ժամարարն էր Տ. Աւետիս Արդ. Իփրանեան։

Կիր. 13 Ապրիլ.- Քառասներորդաց։ Գալստեան։ Ս. Պատարագը մատուցուեցաւ Հրեական բաժնին մէջ գտնուող Ս. Գրիգոր Լուսաւորիչ եկեղեցւոյ մէջ։ Ժամարարն էր Տ. Թէոդորոս Արդ. Զաւարեան։

Գշ. 15 Ապրիլ.- Իրիկուան հսկումին ի Ս. Հրեշտակապետաց հանդիսապետեց եւ քարոզեց Տ. Էմմանուէլ Արդ. Արաքանեան։

Եշ. 17 Ապրիլ.- Իրիկուան հսկումին ի Ս. Յակոբ հանդիսապետեց Լուսարարապետ Սրբազանը։

- Նախատօնակին ի Ս. Յակոբ նախագահեց Պատրիարք Սրբազան Հայրը։

Ուր. 18 Ապրիլ.- Աւետումն Ա. Աստուածածնի։ Մասնաւոր կարգադրութեամբ, Մաղկազարդի օրուան համընկնող Աւետման տօնը կատարեցին Ուրբաթ օր։ Առաւօտուն Տ. Սեւան Եպս. Ղարիպեանի գլխաւորութեամբ Միաբանութիւնը ինքնաշարժերով իջաւ Գերսեմանիի ձորը եւ «Հրաշափառով մուտք գործեց Ս. Աստուածածնայ Տաճար։ Տ. Սեւան

Եպս. Ղարիպեան Ս. Պատարագը մատուց Տիրամօր Ս. Դերեգմանին վրայ:

Եր. 19 Ապրիլ.- Յիշատակ Յարութեան Ղազարու: Ս. Պատարագը մատուցուեցաւ ի Ս. Գլխաղիր: Ժամարարն էր Տ. Նորայր Արդ. Դազագեան: Կէսօրէ ետք, Լուսարարապետ Սրբազան Հօր գլխաւորութեամբ Միաբանութիւնը «Հրաշափառ»ով մուտք գործեց Ս. Յարութեան Տաճար, ուր մեր վերնամատրան մէջ պաշտուեցաւ ժամերգութիւն եւ նախատօնակ:

Ապա կատարուեցաւ Տնօրինական Սրբատեղեաց այցելութեան հանդիսաւոր քափօր Տաճարէն ներս: Թափօրապետն էր Տ. Համարձում Վրդ. Քէշիշեան:

Կիր. 20 Ապրիլ.- Մազկազարդ: Դիշերային եւ Առաւօտեան ժամերգութիւնները պաշտուեցան Ս. Յարութեան վերնամատրան մէջ: Հանդիսապետն էր Տ. Արիս Եպս. Ծիրվանեան. Պատրիարք Սրբազան Հօր գլխաւորութեամբ երկրորդ մուտքէն յետոյ, վերնամատրան մէջ: Ժամարարը եւ քարոզիչն էր Տ. Վանիկ Վրդ. Մանկասարեան:

Ապա կատարուեցաւ եռադարձ մեծահանդէս քափօր Քրիստոսի Ս. Դերեգմանին եւ Պատանաւորելոյն շուրջ: Թափօրապետն էր Ժն. Ունէին ձիթեանաց եւ արմաւենեաց ոստեր: Մեր քափօրին կը հետեւէին Ղպտոց եւ Ասորոց քափօրները: Կատարուեցաւ «Անդաստան» նախագահութեամբ Պատրիարք Սրբազան Հօր:

Վանք վերադարձին, Հայոց Թաղի ոստիկանատան մուտքէն, Միաբանութիւնը եւ դպիրները «Որ գիտրիւրդ» շարականը երգելով քարձրացան Պատրիարքարան:

- Կէսօրէ ետք, Մայր Տաճարին մէջ «Դոճրացէ՛ք»ի արարողութեան, գոց վարագոյրին առջեւ ծնկաչոյք «Բաց մեր Տէր» երգեցին Լուսարարապետ Սրբազանը, աղոթքներ ունենալով Տ. Բագրատ Արդ. Պուրնէֆեան եւ Տ. Թէոդորոս Արդ. Զաքարեան: Աւագ Խորանի փակեալ վարագոյրին ետեւը կը գտնուէր Պատրիարք Սրբազան Հայրը:

Տ. Աւետիս Արդ. Իփրանեան կարդաց վարագոյրներու քաջման մասնակցողներուն անունները: Կատարուեցաւ հանգամանակութիւն՝ Ազունիէ Ազգային բուժարանին ի նպաստ:

22 Ապրիլ.- Աւագ Երեմէաբքի: Ըստ սովորութեան Ս. Պատարագը մատուցուեցաւ Ս. Յարութեան Տաճարի գաւթի Ս. Յովհաննէս Աւետարանչի մատրան մէջ: Հանդիսապետն էր Տ. Պարտ Մ. Վրդ. Երեմեան: Ժամարարն էր Տ. Բագրատ Արդ. Պուրնէֆեան: Ս. Թարգմանչաց երկ. Վարժարանի աշակերտութիւնը ստացաւ Ս.

Հաղորդութիւն: Ապա կատարուեցաւ «Ուխտաւորաց Թափօր» Տաճարէն ներս: Թափօրապետն էր Տ. Համարձում Վրդ. Քէշիշեան:

23 Ապրիլ.- Աւագ Զորեմէաբքի (Ապրիլ 24-ը Աւագ Հինգշաբթի հանդիպելուն համար այսօր կատարուեցաւ 88րդ Տարեդարձը Ապրիլեան եղեռնի: Նահատակաց յիշատակին հանդիսաւոր Ս. Պատարագը մատուցուեցաւ ի Ս. Յակոբ Աւագ Սեղանին վրայ: Ժամարարն էր Տ. Դերեմիկ Վրդ. Դաւիթեան: «Հայր Մեր»էն առաջ քարոզեց Տ. Արիս Եպս. Ծիրվանեան:

- Մեր բիրտաւոր նահատակներուն համար կատարուեցաւ հոգեհանգստեան պաշտօն, նախագահութեամբ Պատրիարք Սրբազան Հօր:

Ապա կատարուեցաւ երկարածիք քափօր Հ. Ե. Միութեան եւ Հ. Մ. Ը. Միութեան սկառուտ-արեւոյշներէ, Ս. Յակոբեանց Միաբանութեան անդամներէ եւ հայ հասարակութենէ. քաջմարի պատանուներու եւ ծաղկեպսակներու շարանով, քափօրը յառաջացաւ դէպի Ս. Փրկիչ ազգային գերեզմանատունը, Արարայի նահատակաց Յուշարձանին շուրջ հաւաքուած:

Յուշարձանին ոտքին գետեղուած էին ազգային զանազան կազմակերպութիւններէ եկած ծաղկեպսակներ: Հ. Ե. Մի. անունով խօսք առաւ Տիար Յակոբ Անդրէասեան: Նոյն երեկոյին, ժառանգաւորաց վարժարանի սրահին մէջ տեղի ունեցաւ եղեռնի յիշատակին համար սգահանդէս:

24 Ապրիլ.- Աւագ Հինգշաբթի: Յիշատակ Ընթրեաց: Առաւօտեան Մայր Տաճարին մէջ կատարուեցաւ «Կարգ Ապաշխարութեան»: Օրուան հանդիսաւոր Ս. Պատարագը Մայր Տաճարի Աւագ Խորանին վրայ մատուց եւ քարոզեց Տ. Արամ Եպս. Արէշեան:

- Կէսօրէ ետք Մայր Տաճարին մէջ պաշտուեցաւ «Ուտնուայ»ի սրտագրաւ կարգը, նախագահութեամբ Պատրիարք Սրբազան Հօր: Ներկայ էին քարձրաստիւնան հիւրեր: Անկլիքան եպիսկոպոսը վերջաւորութեան շուրջառով եւ ջաքալքագ ի գլուխ քարձրացաւ Աւագ Խորան եւ Աւետարանէն հատուած մը կարդաց Անգլիքանով:

- Ժամ մը ետք Տ. Սամուէլ Մ. Վրդ. Աղոյեանի գլխաւորութեամբ փոքր քափօր մը այցելեց Քրիստոսի գոյգ բանտերը: Ս. Հրեշտակապետաց Վանուց գաւթը, Ս. Զիթենիի ծառը եւ Ս. Փրկչի կիսաւեր մատուոր:

- Դիշերուան ժամը 7-11:30 Մայր Տաճարին մէջ կատարուեցաւ «Կարգ Խաւարման» «Փառքի Բարձուն»էն ետք Տաճարին խորհրդաւոր մրութեան մէջ «Յայսմաւուրժի» ամպիոնէն քարոզեց Տ. Արամ Եպս. Արէշեան:

- Ժամերգութեան աւարտին
Լուսարարպետ Սրբազանը նախագահեց եւ
կատարեց «Խաչի Քո Քրիստոս» խնկարկութիւնը:

25 Ապրիլ.- Աւագ Ուրբաթ (Յիշատակ
Խաչելութեան): Կէսօրը Բիչ անց, Ս. Յարութեան
Տաճարի մեր վերնամաստան մէջ կատարուեցաւ
«Կարգ Խաչելութեան» արարողութիւնը:

Հանդիսացեալ էր Ս. Վիգէն Եպս. Այգազեան:
- Կէսօրէ ետք, Մայր Տաճարին մէջ
կատարուեցաւ «Թաղման Կարգը»

նախագահութեամբ Պատրիարք Սրբազան Հօր:
26 Ապրիլ.- Աւագ Շաբաթ: Ճրագալոյց
Ջատկի: Առաւօտեան ժամը 9իւն, Ս. Յարութեան
Տաճարի դուռը բացուեցաւ մեր կողմէն, բանալին
առնուելով Աւագ Թարգման Տ. Գուսան Վրդ.
Այնանեանի ձեռքէն:

Ժամը 11ին Լուսարարպետ Սրբազան
Հօր գլխաւորութեամբ Միաբանութիւնը մեկնեցաւ
Ս. Յարութիւն, ուր յաջորդաբար կատարուեցան
Լուսաւորեալի յարակից հանդիսութիւնները,
սկսելով Ս. Գերեզմանի կնիւմէն:

Յունաց քափօրի վերջաւորութեան, մեր
յուսահանը Ս. Գուսան Վրդ. Այնանեան, Յոյն
Պատրիարքին հետ մտաւ Ս. Գերեզման: Հինգ
վայրկեան ետք, ակնբարբի մը մէջ մեր
յուսակիրներու կողմէ յոյսը փոխանցուեցաւ մեր
վերնամաստան պատշգամին մէջ իր տեղը
գրաւող Լուսարարպետ Սրբազան Հօր որ
յուցեալ մոմերու փուռով օրհնեց քաղմութիւնը:

Ապա կատարուեցաւ եռադարձ քափօր:
Թափօրապետն էր Լուսահան Ս. Գուսան Վրդ.
Այնանեան: Մեր քափօրին կը հետեւէին Ղպտոց
եւ Ասորուց քափօրները:

- Վանք դարձին, Դաւթի բերդին առջեւ,
քափօր կազմած, մեր յուսահան Ս. Գուսան Վրդ.
Այնանեան շուրջագցեստ եւ ապակէ պահպանակի
մէջ Ս. Լույսը ի ձեռին, Լուսարարպետ Սրբազան
Հայրը շուրջառով, խաչ եւ գաւազանով,
շարականներու երգեցողութեամբ եւ
զանգակահարութեամբ մտանք Մայր Տաճար:

Լուսարարպետ Սրբազան Հայրը, Մայր
Տաճարի դասին մէջ կարդաց Ս. Ջատկուայ
Աւետարանը եւ Պահպանիչով արձակեց
ժողովուրդը, աւետելով «Քրիստոս յարեալ ի
մեռելոց»:

- Ժամ մը ետք, կատարուեցաւ Ճրագալոյցի
արարողութիւն: Ժամարարն էր Ս. Թորգոմ Արդ.
Տօնիկեան:

- Ս. Պատարագի աւարտին կատարուեցաւ
նախատեսակ նախագահութեամբ Պատրիարք
Սրբազան Հօր:

27 Ապրիլ.- Ջատկի Յարութեան Տեառն:

Կէս գիշերը երկու ժամ անց Մայրապառնի
մեծ զանգը ոտի հանեց Միաբանութիւնը, որ Ս.
Արիս Եպս. Շիրմանեանի գլխաւորութեամբ
մեկնեցաւ Ս. Յարութեան Տաճար:

- Ս. Գողգոթայի ուխտէն ետք, մեր
վերնամաստան մէջ պաշտուեցաւ ժամերգութեան
մէկ մասը, մինչեւ «Հարց»: Ապա Ս. Գերեզմանի
շրջափակը իջնելով, պաշտամունքը
շարունակուեցաւ քափօրական գնացով:

Մեր քափօրին կը հետեւէին Ղպտոց եւ
Ասորուց քափօրները: Կատարուեցաւ
«Անդաստան», իսկ Ս. Գերեզմանին առջեւ
«Խաչի Քո Քրիստոս» խնկարկութիւնը:

Առաւօտեան ժամը 7.30ին Պատրիարք
Սրբազան Հօր եւ Միաբան Հայրերուն Ս.
Յարութեան Տաճար երկրորդ մուտէն յետոյ,
օրուան հանդիսաւոր Ս. Պատարագը Քրիստոսի
Ս. Գերեզմանին վրայ մատուցեց եւ քարոզեց Ս.
Նաւասարդ Եպս. Կոնյան:

Վանք դարձին հայոց քաղի մուտէն
«Այսօր յարեալ» շարականը երգելով
Միաբանութիւնը եւ ժողովուրդը քարձաջան
Պատրիարքարան:

- Կէսօրէ ետք, Պատրիարք Սրբազան
Հայրը նախագահեց Մայրապառնի մեծ բակին
մէջ կատարուելիք Ջատկական հանդիսաւոր
«Անդաստան»ին: Անձրեւին պատճառաւ
արարողութիւնը տեղի ունեցաւ Սրբոց Յակոբեանց
Մայր Տաճարին մէջ:

28 Ապրիլ. Բ. օր Ջատկի: Յիշատակ Մե-
ռելոց: Օրուան հանդիսաւոր Ս. Պատարագը
Մայր Տաճարի Աւագ Խորանին վրայ մատուցեց եւ
քարոզեց Պատրիարք Սրբազան Հայրը:
Սպասարկողներն էին Ս. Սամուէլ Ծ. Վրդ.
Աղոյեան եւ Ս. Պարէտ Ծ. Վրդ. Երէցեան: Իսկ
բուրվառակիրներն էին Ս. Խաղ Արդ. Ճունտուրեան
եւ Ս. Թէոդորոս Արդ. Ջաֆարեան:

Ապա Պատրիարք Սրբազան Հայրը
ամպիւղանիի ներքեւ Ս. Խաչափայտի մասունքն
ի ձեռին, Միաբան Հայրեր մասունքներով,
դարձան եռադարձ քափօր, որմէ ետք
Միաբանութիւնը եւ ժողովուրդը «Այսօր յարեալ»
շարականի երգեցողութեամբ քարձաջան
Պատրիարքարան:

Պատրիարք Սրբազան Հայրը բոլորին
նշխարի բաժնեց:

29 Ապրիլ.- Գ. օր Ջատկի: Ս. Պատարագը
մատուցուեցաւ ի Ս. Դիխաղիր: Ժամարարն էր
Ս. Եղիշէ Վրդ. Ուշկունեան:

Շր. Յ. Մայիս.- Յիշատակ Գլխատման

Արքայն Յովհաննու-Կարապետին: Ս. Պատարագը մատուցուեցաւ ի Ս. Դիսաղիր: Ժամարարն էր Տ. Իսահակ Արդ. Մինասեան:

Կիր. 4 Մայիս.- Նոր Կիւրակէ (Կրկնազատիկ): Մայր Տաճարի Աւագ Սեղանին վրայ պատարագեց եւ Բարոզեց Լուսահան Տ. Դուսան Վրդ. Ալեանեան:

- Կէսօրէ ետք տեղի ունեցաւ «Անդաստան»: Հանդիսապետն էր Տ. Սեւան Եպս. Ղարիպեան:

Շր. 10 Մայիս.- Ս. Պատարագը մատուցուեցաւ ի Ս. Դիսաղիր: Ժամարարն էր Տ. Ղեւոնդ Արդ. Յովհաննիսեան:

- Կէսօրէ ետք Լուսարարապետ Արքազան Հօր գլխաւորութեամբ Միաբանութիւնը «Հրաշափառ»ով մուտք գործեց Ս. Յարութեան Տաճար, եւ մեր վերնամաստան մէջ պաշտուեցաւ ժամերգութիւնն ու նախատօնակը:

Ապա կատարուեցաւ Տնօրինական Արքատեղեաց այցելութեան հանդիսաւոր քափօր Տաճարէն ներս: Թափօրապետն էր Տ. Վանիկ Վրդ. Մանկասարեան:

Կիր. 11 Մայիս.- Աշխարհամատրան (Կանաչ Կիւրակէ): Գիշերային եւ Առաւօտեան ժամերգութիւնները պաշտուեցան Ս. Յարութիւն, մեր վերնամաստան մէջ: Հանդիսապետն էր Տ. Արիս Եպս. Շիրվանեան:

Պատրիարք Արքազան Հօր գլխաւորութեամբ Միաբանութեան Երկրորդ

մուտքէն ետք, օրուան հանդիսաւոր Ս. Պատարագը Քրիստոսի Ս. Գերեզմանին վրայ մատուցեց եւ Բարոզեց Տ. Արիս Եպս. Շիրվանեան:

Ս. Պատարագի վերջաւորութեան պատարագիչ Արքազանը հանդիսապետեց «Անդաստան»ի արարողութեան:

Շր. 17 Մայիս.- Ս. Պատարագը մատուցուեցաւ ի Ս. Դիսաղիր: Ժամարարն էր Տ. Պարէտ Մ. Վրդ. Երէցեան:

Կիր. 18 Մայիս.- Կարմիր Կիւրակէ: Ս. Պատարագը մատուցուեցաւ ի Ս. Յարութիւն, մեր վերնամաստան մէջ: Հանդիսապետն էր Լուսարարապետ Արքազանը: Ժամարարն էր Տ. Կոմիտաս Վրդ. Շէրպէթեան:

- Կէսօրէ ետք ի Ս. Յակոբ տեղի ունեցաւ «Անդաստան»: Հանդիսապետն էր Տ. Սեւան Եպս. Ղարիպեան:

Շր. 24 Մայիս.- Ս. Պատարագը մատուցուեցաւ ի Ս. Դիսաղիր: Ժամարարն էր Տ. Աւետիս Արդ. Իփրանեան:

Կիր. 25 Մայիս.- Տօն Երեւման Ա. Խաչին: Առաւօտեան ժամերգութեան աւարտին Տ. Սեւան Եպս. Ղարիպեան ընթերցաւ Ս. Կիրղի Հայրապետի բուղբը յղուած Կոստանդ Կայսեր, եւ հանդիսապետեց «Անդաստան»ի արարողութեան:

Աւագ Սեղանին վրայ գետեղուած էր վառ կանթեղներով Ա. Խաչին նշանը: Ժամարարն էր Տ. Թէոդորոս Արդ. Զաֆարեան:

ՊԱՇՏՈՆԱԿԱՆԻՔ

Բշ. 24 Մարտ.- Կեսօրէ ետք, Յունաստանի Լիազօր Դեսպան Պանայոթիս Լոբրաֆոսին հրաւերով, Թէլ Ավիվի «David International» պանդոկին մէջ, իսկ երեկոյեան ալ Երուսաղէմի Յունական Ընդհանուր Հիւպատոս Տիկին Էլենի Սուրանիի հրաւերով, «Greek Club»-ին մէջ, Յունաստանի ազգային օրուան առիթով կազմակերպուած հիւրասիրութեանց ներկայ գտնուեցաւ Պատրիարք Սրբազան Հայրը, ընկերակցութեամբ Տ. Արիս Եպս. Ծիրվանեանի եւ Տ. Ընծանուէր Արդ. Բարախանեանի:

Կիր. 25 Մարտ.- Երուսաղէմի Յունական Ընդհանուր Հիւպատոս Տիկին Էլենի Սուրանիի հրաւերով, Երուսաղէմի «Ambassador» պանդոկին մէջ, Յունաստանի ազգային օրուան առիթով կազմակերպուած հիւրասիրութեան ներկայ գտնուեցան Տ. Դուսան Վրդ. Ալեանեան եւ Տ. Ընծանուէր Արդ. Բարախանեան:

Շր. 12 Ապրիլ.- Հրաւերով Երուսաղէմի Անկիլիան Եկեղեցւոյ եպիսկոպոս Տ. Բիսե Ապու-Էլ-Ասալի, ի պատիւ Քէմբըրլըիի նոր-ընտիր Արքեպիսկոպոս Տէր. Բուրն Ուիլիամսի, Ս. Գեորգ Մայր Տաճարի ընդունարանին մէջ տեղի ունեցած ընթրիքին մասնակցեցաւ Պատրիարք Սրբազան Հայրը, ընկերակցութեամբ Տ. Արիս Եպս. Ծիրվանեանի:

Գշ. 15 Ապրիլ.- Ոստիկանապետ Նիսօ Շախամի հրաւերով, Հրէից Պասէի տօնին առթիւ Հին Քաղաքին Ոստիկանատան մէջ տեղի ունեցաւ հիւրասիրութեան արարողութիւն, որուն կը մասնակցէին Երուսաղէմի եւ շրջակայ տարբեր համայնքներու եւ յարանուանութեանց ներկայացուցիչներ եւ համայնապետեր (մուխթար): Պատրիարք Սրբազան Հայրը ընկերակցութեամբ Տ. Արիս Եպս. Ծիրվանեանի, Տ. Իսահակ Արդ. Մինասեանի եւ Հայոց Մուխթար Կարապետ Յակոբեանի ներկայ գտնուեցաւ հիւրասիրութեան, ուր եւ մաղբանքի խօսք ըսաւ:

Գշ. 22 Ապրիլ.- Լատինաց Ս. Զատկուան տօնին առիթով շնորհաւորանքի համար, Տ. Արիս Եպս. Ծիրվանեան Միաբանութեան անդամներու ընկերակցութեամբ այցելեց Ֆրանչիսկաններուն եւ ապա Լատինաց Պատրիարքարան, ուր ըստ նախապէս եղած համաձայնութեան ներկայ էին մնացեալ յարանուանութեանց ներկայացուցիչներ:

Ժամը 11ին Տ. Արիս Եպս. Ծիրվանեան ընկերակցութեամբ Տ. Դուսան Վրդ. Ալեանեանի, Զատկուայ շնորհաւորութեան համար այցելեց Պապական Նուիրակին:

Գշ. 29 Ապրիլ.- Համաձայն նախապէս եղած կարգադրութեանց, Հայոց Ս. Զատկական տօնակատարութեանց առթիւ Հայոց Պատրիարքարան շնորհաւորութեան եկան, Լատինաց Պատրիարք եւ Քուստոսը իրենց Միաբանութեան անդամներով, եւ Կարդիկ եւ Բողոքական, Հապէշ, Ղպտի եւ Ասորի Ուղղափառ Եկեղեցիներու հոգեւոր պետեր եւ ներկայացուցիչներ: Փոխադարձ շնորհաւորութիւններ չկայացան Հայ Առաքելական եւ Յոյն Օրթոտոքս եկեղեցիներու միջեւ:

Գշ. 30 Ապրիլ.- Հայոց Ս. Զատկական տօնակատարութեանց առթիւ, շնորհաւորութեան համար Պատրիարքարան այցելեցին Իսրայէլի Կրօնից Նախարարութեան պետական ներկայացուցիչներն ու ոստիկանները:

Գշ. 7 Մայիս.- Իսրայէլի անկախութեան օրուան առիթով, նախագահ Մօշէ Քացաւի հրաւերով նախագահական ապարանքի շրջափակին մէջ տրուած ընդունելութեան ներկայ գտնուեցաւ Պատրիարք Սրբազան Հայրը, ընկերակցութեամբ Տ. Արիս Եպս. Ծիրվանեանի, Տ. Վիգէն Եպս. Այգազեանի եւ Տ. Դուսան Վրդ. Ալեանեանի:

Բշ. 12 Մայիս.- Միացեալ Նահանգաց առժամայ Ընդհանուր Հիւպատոսի հրաւերին ընդառաջելով, հիւպատոսարանի շրջափակին մէջ կրօնական հարցերու պատասխանատու Բօլըրը Ուօլըրի «Բարի Երբ»-ի առթիւ տրուած հիւրասիրութեան ներկայ եղաւ Պատրիարք Սրբազան Հայրը, ընկերակցութեամբ Տ. Արիս Եպս. Ծիրվանեանի, Տ. Սամուէլ Ծ. Վրդ. Աղոյեանի եւ Տ. Իսահակ Արդ. Մինասեանի:

Գշ. 28 Մայիս.- Երուսաղէմի առժամայ քաղաքապետ Ուրի Լուփեանքիի հրաւերով, Քորէշ Փողոցին վրայ Վանքապատկան շէնքերու արտաքին ճակատին մաքրութեան եւ փողոցին նորոգութեան շնորհաւորանքի եւ Երուսաղէմի Օրուան առթիւ կազմակերպուած շէնքերին եւ հանդիսութեանը մասնակցեցաւ Պատրիարք Սրբազան Հայրը, ընկերակցութեամբ Կալուածոց Դրասնեանկի պատասխանատու Տ. Բագրատ Արդ. Պուրնէֆեանի:

Եշ. 29 Մայիս.- Երուսաղէմի Օրուան առթիւ, առժամայ քաղաքապետ Ուրի Լուփեանքիի կողմէ Դաւթի Բերդին մէջ կազմակերպուած հիւրասիրութեան ներկայ գտնուեցաւ Պատրիարք Սրբազան Հայրը, ընկերակցութեամբ Տ. Արիս Եպս. Ծիրվանեանի, Դուսան Վրդ. Ալեանեանի եւ Տ. Բագրատ Արդ. Պուրնէֆեանի:

ԲՈՎԱՆ ԴԱԿՈՒԹԻՒՆ

- Ամենայն Հայոց Կաթողիկոսի Սուրբ Յարութեան Պատգամը	Գարեգին Բ.	87-89
ԿՐՕՆԱԿԱՆ		
- Ժամանակը կը Մօտենայ	Թ.Ա.Մ.	90-92
- Անիրաւ Տնտեսը	Նուրհան Արք. Մանուկեան	93-95
- Երեխաները կը սորվին ինչպէս որ կ'ապրին		95
- Յիսուսի Յարութիւնը Պատմական Իրողութիւն է	Վարդան Ա. Քենյ. Տիւլկերեան	96-98
- Բուն Բարեկենդան Արտաքինական Կիրակի	Շահէ Ա. Քենյ. Ալթունեան	99-101
- Մեր Կամքը	Վեր. Ա. Պետիկեան	102
- Հաւատալ եւ Մառայել	Ալպէո Նորատունկեան	103-105
- Յարութեան Արշալոյսը	Ջենոբ Քենյ. Նալպանտեան	106-108
- Շնորհաւորանք		108
- Ամենայն Հայոց Կաթողիկոսէն		109
- Մեծի Տանն Կիլիկիոյ Կաթողիկոսէն		110
- Կ. Պոլսոյ Սրբազան Պատրիարքէն		111
- Համայն Ռուսիոյ Սրբազան Պատրիարքէն		112
ԲԱՆԱՍՏԵՂԾԱԿԱՆ		
- Կէրթո-ները Հայուն	Անել	113
- Էլ ի՞նչ Հոգեւոր	Միշա Սվարեան	114
- «Ժամանակ Ջունիմ»	Թորգոմ Կարապետեան	115
ԳՐԱԿԱՆ		
- Մի Այլ՝ Մի Երրորդ Աշխարհ	Սուրեն Արաքիամեան	116-128
- Իմ Վերարկուն	Ընծանուէր Արղ. Բաբայանեան	129-130
ԵՐԱԺՇՏԱԿԱՆ		
- Պատեան Ջունի Թուր Կեծակի	Խաչիկ Փիլիկեան	131-132
ԻՄԱՍՏԱՍԻՐԱԿԱՆ		
- Միւս Աշտարակը Յակոբ Ներսոյեան	Անգլ. Թրգմնթ. Յովնան Սրկ. Բաղդասարեան	133-137
ՊԱՏՄԱԿԱՆ		
- Նամակ 14 Դեկտ. 1928, Էջմիածին.	Խորեն Արք. Մուրատրէկեան	138-140
- Թորգոմ Արք. Գուշակեանին		138-140
- Բնագիր Նամակի 14 Դեկտ. 1928, Էջմիածին	Խորեն Արք. Մուրատրէկեան	141-144

ՀԱՂՈՐԴԱԳՐՈՒԹԻՒՆ

- Սերկէյ Եսենին	Զենոբ Քինյ. Նալպանտեան	145-149
- Գրագէտին Առաջին Երկը	Վարդան Ա Քինյ. Տիւլկերեան	149
- Աղօթքը		
- Հոգեհանգիստ		
Շնորհիք Պտրք. Գալուստեանի	Ի.Մ.	150-151
- Յճրդ Տարին Եղեռնի		152
- Յուշատօն Երրայական		
Համալսարանի մէջ	Ի.Մ.	153
- Աւագ Շարաքուն		
Ուխտաւորներ	Ի.Մ.	154
- Բագրատ Արդ. Պուրնէֆեան		
B.A. Վկայական կը Ստանայ		155
- Հայոց եւ Յունաց Միջեւ		
Աւագ Շարքու «Լուսաւորեայի»		
Արարողութեան Հարց	Բագրատ Արդ. Պուրնէֆեան	156-166
- Response To The Greek		
Patriarch's letter on the		
Holy Fire Ceremony		167-172
- Ս. Յակոբի Ներսէն		173-178
- Բովանդակութիւն		179-180

Կիրակի 20 Ապրիլ 03, Մաղկազարդի թափօր Ս. Յարութեան Տաճարի մէջ

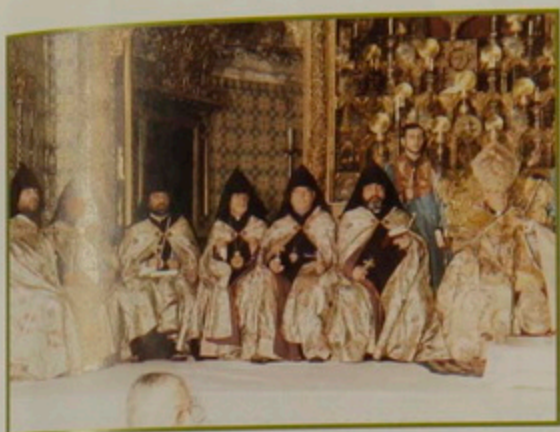
Կիրակի 20 Ապրիլ 03, Մաղկազարդ, Դոնրացե՛կ Սրբոց Յակոբեանց Մայր Տաճարին մէջ: Վարագոյր բացողներու անունները ընթերցող Աւետիս Արդ. Իփրանեան: Աւագ Խորանի վարագոյրին տոջեւ ծնկաչո՛ւ «Բաց մեզ Տէր» երգողներ (Զախէն Աջ) Բագրատ Արդ. Պուրնախեան, Լուսարարապետ Նուրիան Արք. Մանուկեան, Թէոդորոս Արդ. Զաֆարեան:

Աւագ Չորեքշաբթի 23 Ապրիլ 03, Պատարագ եւ Հոգեհանգիստ Եղեռնի ճահատակաց, քափօր դէպի Ս. Փրկիչ եւ Արարայի Յուշարձան:

Աւագ Չորեքշաբթի 23 Ապրիլ 03, եղեռնի Սգահանդէս ժառանգաւորաց Վարժարանի սրահին մէջ: Յայտագրին մասնակցողներ՝ Բագրատ Արդ. Պուրնէֆեան, Նորայր Արդ. Գազազեան, Անժէլա Տիգպիզեան, Յարութ Պաղամեան, Անի Դուրունեան, Արփի Դրիգորեան, Փոլին Ալէմեան, (եւ Անուշ Յակոբեան, Յակոբ Սեւան, Սաօ Ճոնազեան, Կարօ Կիւլոյեան, Լեւոն Դալայեան, Նունէ, Աշոտ Սահակեան, Իլիա Մազիրա):

Աւագ Հինգշաբթի 24 Ապրիլ 03, Ոսնյուայի Արարողութիւն Սրբոց Յակոբեանց Մայր
Տաճարին մէջ: Չախէն Աջ.- Դերենիկ Վրդ. Դաւիթեան, Պարէտ Մ. Վրդ. Երեցեան,
Նաւասարդ եպս. Կնոյեան, Վիգէն եպս. Այֆազեան, Արիս եպս. Շիրվանեան,
Լուսարարապետ Նուրիան Արք. Մանուկեան, Թորգոմ Պատրիարք, Սեւան եպս.
Ղարիպեան, Սեպուհ եպս. Զուլմեան, Արամ եպս. Աթէշեան, Սամուէլ Մ. Վրդ. Աղոյեան,
Եղիշէ Արդ. Ուշկունեան, Թորգոմ Արդ. Տօնիկեան: Անկլիքան եկեղեցւոյ ներկայացուցիչ
եպիսկոպոսը՝ Աւետարանի Անգլիկներն ընթերցման համար:

Աւագ Հինգշաբթի 24 Ապրիլ 03, Ոսկուսի արարողութիւնը Սրբոց Յակոբեանց Մայր
Տաճարին մէջ:

Աւագ Հինգշաբթի 24 Ապրիլ 03. Ռաբնուայի արարողութիւն Սրբոց Յակոբեանց Մայր Տանարին մէջ: Հիւպատոսներ, ոստիկանապետ, կրօնից ծախարարութիւն, երաժիշտներ:

Աւագ Ռերբար 25 Ապրիլ 03, Կարգ Թաղման Սրբոց Յակոբեանց Մայր Տաճարին մէջ:

Աւագ Շաբաթ 26 Ապրիլ 03, Յիսուսի Դերեզմանէն «Լուսահանութեան» արարողութիւն:
 Հայոց Վանքի Աւագ Թարգման Դուսան Վրդ. Այնանեան եւ Ս. Յարութեան Տանարի
 մահմետական երկու դռնապաններ, Միաբանութեան անդամներուն հետ, Ս. Յարութեան
 Տանարի փակ դրան պաշտօնական բացումը կը կատարեն, ժամը 8ին: Ապա ժամը 11ին,
 Միաբանութիւնը, գլխաւորութեամբ Լուսարարապետ Նուրհան Արք. Մանուկեանի
 պաշտօնական մուտք կատարեց տանարէն ներս:

Աւագ Շաբաթ 26 Ապրիլ 03, «Լուսահանութեան» Արարողութիւն: Մեղրամոմով կնքում
Յիսուսի Գերեզմանի մուտքի դրան: Յունաց Պատրիարքին հետ Հայոց Լուսահան
Դուսան Վրդ. Ակնանեան դուրս կու գայ Յիսուսի Գերեզմանէն, լուցուած մոմերով,
եւ ապա, Ասորիներու եւ Ղպտիներու հետ եռադարձ բափօրը կը գլխաւորէ:

Աւագ Շաբաթ 26 Ապրիլ 03, «Լուսահանութեան» Արարողութիւն: Յիսուս Գերեզմանէն լուցում լապսերով: Միաբանութիւնը բաժնորդ եւ երգով Սրբոյ Յակոբեանց Մայր Տաճար կը վերադառնայ հանդիսապատուութեամբ Լուսարարական Նորահան Արք. Մանուկեանի, որ Յարութեան Աւետարանի ընթերցումով «Քրիստոս յարեալ ի մեռելոց» կ'աւետէ:

Զատիկուան Կիրակին 27 Ապրիլ 03, անձրեւի տարափին ներքեւ, Պատրիարք Սրբազան
 Հօր գլխաւորութեամբ Միարանուրիներ Ս. Թարութեան Տաճար մուտք գործեց, եւ
 Քրիստոսի Դերեզմանին վրայ նաւասարդ եպս. Կոյեան Ս. Պատարագ մատուց, եւ
 վերադարձին Միարանուրիներ Պատրիարքարան բարձրացաւ:
 Մեծ բակին մէջ Զատիկուան Անդաստանը, անձրեւին պատճառաւ, Սրբոց
 Յակոբեանց Մայր Տաճարին մէջ տեղի ունեցաւ:

Ջատկուան երկուշարրի 28 Ապրիլ 03, Մեռելոց, Ռիտաւորաց Պատարագը մատոյց
 Պատրիարք Սրբազան Հայրը, որ Ս. Խաչի մատուցն է ձեռն զլխաւորեց եռադարձ
 բափօրը Սրբոց Յակօրեանց Մայր Տանարին մէջ:

Երեւանի 29 Ապրիլ 2003, Հայոց Զատիկի տօնին առիթով, Լատինաց Ամեն. Պատրիարքը, Պապական նուիրակը, Յրանսիսկեան, Հայ Կարողիկէ, Ղպտի, Ասորի, Հապէշ, Լուսեռական, Անկլիկան համայնքներու եւ Միաբանութեանց Գերկայացուցիչներ, շնորհաւորութեան համար Պատրիարքարան այցելեցին, հայերէն «Յարեալ» աւետելով:

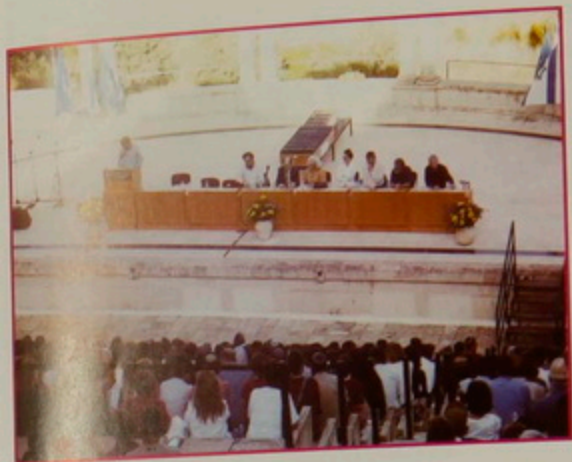
Չորեքշաբթի 30 Ապրիլ 2003, Ներին Գործոց, Ընդհանուր Ապահովության եւ Կրօնից
նախարարության, Ընդհանուր Ոստիկանապետի, Երուսաղէմի եւ Սրբատեղեաց
Ոստիկանապետի Ներկայացուցիչներու այցելութիւնը Պատրիարքարան, Հայոց Զատիկի
տօնին առիթով:

Չորեքշաբթի 30 Ապրիլ 03, Երուսաղեմի Երրայական Համալսարանի Հայկական Ուսմանց Բաժանմունքի կազմակերպած Երեկոյքը 1915 Ապրիլ 24ի Եղեռնի յիշատակին: Յայտագրին մասնակցողներ (Աջէն Չախ) Տիկին Տֆր. Նիրա Սթօն, Տֆր. Սերնիօ Լա Փօրթա, Բրօֆ. Նաիր Օրօն, Թորգոմ Պատրիարք, Բրօֆ. Մայլ Սթօն, Թէոդորոս Արղ. Զաֆարեան, Պատույ Հիւպատոս Յոլակ Մոմենեան, Բրօֆ. Բէովէն Ամիրայ:

Չորեքշաբթի 7 Մայիս 03, Իսրայէլի Անկախութեան տարեդարձ. Թորգոմ Պատրիարք Նախագահ Մօշէ Քացաւին հետ: Խմբանկար ղեսպաններու, Հիւպատոսներու, Հոգեւորականներու հետ. Թորգոմ Պատրիարքի ձախին՝ Վիգէն Եպս. Այֆազեան, Արիս Եպս. Շիրվանեան, Գուսան Վրղ. Ալեանեան:

ԵՂ. 22 Մայիս 03. Սրբոց Յակոբեանց Միաբանութեան անդամներէն Բագրատ Արդ. Պուրնէֆեան Bachelor of Arts (B.A) վկայականը ստացաւ Երուսաղէմի Երրայական Համալսարանէն:

«Սիոն» Ամսագրի բաժանորդագրութիւն

- Սիոն ամսագրի խմբագրութիւնը կը փորձէ արագրել եւ ամբողջացնել ցամկը իր բաժանորդներում:
- Եթէ կը ցամկաք որ ձեր անունը ունենամք ցամկիմ մէջ մեր բաժանորդներում, հաճեցէք ձերքնի կտրումը յստակ եւ զխազիր տառերով ամբողջացնել եւ փութով մեր մօր հասցէիմ ղրկել: P.O.Box 14235 Jerusalem, Old City, Isr.
- Նախորդ տարիներում Սիոն ամսագիրը ձրի ղրկուած է հարիւրներով հասցէներու: Նկատի առած մամուլամիջ զուժաւոր էջերու տպագրութեամ սղութիւնը պարտաւոր ենք ձեզմէ բաժանորդագիմ խմբրել:

Խմբագրութիւն

ՊԱՏՐԻԱՐԻՈՒԹԻՒՆ ՀԱՅՈՅ ԵՐՈՒՍԱԴԷՄ ԲԱԺԱՆՈՐԴԱԳՐՈՒԹԻՒՆ ՍԻՈՆԻ

Անուն.- _____

Տիտղոս.- _____

Կազմակերպութիւն.- _____

Հասցէ.- _____

Հաճեցէք ձերփակ գտնել մեր փոխգիրը.- _____

Իբր բաժանորդագիմ ՍԻՈՆԻ _____

ՊԱՐՁ կամ ՕԴԱՅԻՆ ԹՂԹԱՏԱՐՈՎ ՂՐԿԵԼՈՒ _____

Ստորագրութիւն _____

Բաժնէգիմ.-	Պարզ Թղթատարով	Մէկ տարի	Օղայիմ Թղթատարով
	US\$108*	Երկու տարի	US\$ 128
	US\$200		US\$ 240

*Կամ՝ ձեր երկրիմ համապատասխան զուժարով:

NOTICE TO SUBSCRIBERS

The Armenian Patriarchate of Jerusalem is drawing up a new updated list of subscribers to its official gazette, SION.
In order to ensure that your name is on the list, you are kindly requested to fill in the form below and send it back to us, with your remittance, as soon as possible.

Please write to our new address: POB 14235, Jerusalem, Israel.
We would like to point out that while in previous years it has been the custom to distribute the gazette virtually free of charge to hundreds of subscribers, escalating costs and, particularly, the introduction of colour printing, has imposed upon us the obligation of trying to recover part of these costs.

The Editor

"SION" SUBSCRIPTION RENEWAL FORM

Name:	Address: _____
Title:	
Organisation:	

Please enter my/our subscription for "SION," for a period of _____ year(s).
My/our check for _____ covering the cost of subscription and
Surface/Airmail charges, made out to the Patriarchate, is enclosed.

Signature:	RATES: Surface Mail	Air Mail
Official seal:	1 year: US\$108*	1 year: US\$ 128
	2 years: US\$200	2 years: US\$ 240

*Or equivalent in your local currency.